DE REIZEN DER NEDERLANDERS NAAR NIEUW- GUINEA EN DE PAPOESCHE EILANDEN

IN DE 17^e EN 18^e EEUW.

DOOR

P. A. LEUPE.

INLEIDING.

Sedert de laatste jaren is de aandacht van landgenoot en vreemdeling meer en meer gevestigd op het groote eiland Nieuw-Guinea en de daarbij gelegen zoogenaamde Papoesche eilanden. Is de kennis, die men tot dusverre van die landen had, vrij onvolledig en zijn het vooral de binnenlanden, die betrekkelijk nog tot de terra incognita behooren, dan zal men volgens ons bescheiden oordeel wel met eenige belangstelling een overzicht willen ontvangen van de reizen door de Nederlanders in de 17de en 18de eeuw naar die gewesten gedaan, met welk oogmerk zij veelal werden ondernomen en welke uitkomsten zij voor onze kennis der aardrijks- en volkenkunde hebben opgeleverd.

De rijke bron, waaruit wij ons verhaal hebben geput, is het Oud Koloniaal Archief der Oost-Indische Compagnie, en hoewel nu niet al de naar genoemde eilanden gedane reizen gelijke waarde hebben, kwam het ons echter voor, ze zooveel mogelijk allen optenemen, terwijl wij ons alleen bij de een wat langer, bij de ander wat korter ophouden. Hoewel het grootste gedeelte der reizen, die hier behandeld worden, onuitgegeven is, hebben wij de reeds uitgegevene niet kunnen en mogen achterwege laten, daar ze in het door ons voorgestelde doel behoorden.

Ons overzicht hebben wij in drie gedeelten gesplitst:

het eerste bevat de reizen naar de Zuid-West en Zuidkust van Nieuw-Guinea;

3^e Volgr. X.

het tweede die langs de Noordkust van dat eiland, en het derde die naar de Papoesche eilanden.

Achter het eerste gedeelte laten wij in zijn geheel volgen het Journaal van Johannes Keyts in 1678, dat niet alleen een der belangrijkste van de gedane reizen schetst, maar ook een der best geschreven verhalen is. Nog in 1718 werd door de Vergadering van 17^{en} een afschrift van dit journaal verzocht. Volgens een brief van Banda van den 8sten Mei 1717 was dit journaal en zijn rapport door den jongeling Pieter van Uchelen afgeschreven, terwijl nog in 1784 sprake was om de door hem gesloten contracten met die van Onin en Caras, des mogelijk, te vernieuwen onder zoodanige veranderingen als men voor dien tijd zou noodig achten.

EERSTE GEDEELTE.

DE REIZEN LANGS DE ZUID-WEST EN ZUIDKUST VAN NIEUW-GUINEA.

§ 1. Willem Jansz. 1606.

Nog altijd is het oudste bericht, dat wij over Nieuw-Guinea en de nabij gelegen eilanden door onze vroegere zeevaarders weten, ontleend aan de reis van het jacht het Duyfke onder bevel van den schipper Willem Jansz. in 1606. Het oudste, zeggen wij, doch het is niet het alleroudste, want toen door den Admiraal Wolphert Hermansz. bij den Breeden Raad op den 10 April 1602 ter reede van Banda besloten werd, het jacht het Duyfke onder het bevel van den opperkoopman Claes Gaeff en den schipper Willem Cornelisz. Schouten in het belang van den handel naar Ceram te zenden, en aldaar eenige havens te bezoeken, werd hun onder anderen bij hunne Instructie gelast bij de inboorlingen te vernemen, „of zij ook kennisse hebben van Nova Guinea; of oock van daer ooyt schepen gevaren, „of van Nova Guinea op Ceram gekomen zyn.“

Het journaal is tusschen 14 Maart en 24 Juni 1602 niet ingevuld, waarom wij niet kunnen opgeven wat door hen hierover is gerapporteerd; doch op een afzonderlijk blad staan eenige bijzonderheden betreffende enkele eilanden opgeteekend, en daar leest men op 16 Mei: „Na (van) dat eiland van Nova Guinea „geen wissigheid, dan weten te zeggen dat daer blanck volck „woond aen de Zuidzyde, bewoond met Portugezen; dan nooyt „geen Portugeesche schepen vernomen; zy weten van hare „handelingen noch coopmanschappen niets te zeggen.“ De gronden, waarop steunde dat Nieuw Guinea een eiland was, worden niet opgegeven.

Het journaal van de reis met het Duyfke in 1606 blijft steeds ontbreken, zoodat wij ons even als vroeger moeten behelpen met het weinige dat wij hierover lezen in de Instructie aan den Commandeur Abel Jansz. Tasman en den Pilot Major Franchoyz Jacobsz. Visscher, voor hunne reis in 1644 medegegeven ¹. Hieruit zou blijken, dat Willem Jansz. van

¹ De Reizen der Nederlanders naar het Zuidland of Nieuw Holland in d. 17^e en 18^e eeuw. Amsterdam, 1868.

Bantam vertrekkende, eerst de Kei- en Aroe-eilanden heeft bezocht; langs de Zuidwestkust van N. G. van 5° ZBr. af, om de Oost is gelopen en voorbij de Torres-Straat op de Oostkust van de Golf van Carpentaria is gekomen; dat hij de kust tot op $13^{\circ} 45'$ ZBr. heeft ontdekt en van Kaap Keerweer de terugreis heeft aangenomen.

Doch in de nagelaten papieren van den heer Lauts vonden wij eenige aantekeningen betreffende de reis van het Duyfke, die met het hierboven opgegevene nog al eenig verschil oplevert. Volgens Lauts zou Willem Jansz., toen hij van Bantam vertrok, eerst naar het eiland Mauritius zijn gelopen¹, van daar om de Zuid-Oost koers gesteld en het Zuidland aan de Westzijde op 29° ZBr. hebben ontdekt. Hij zou die kust hebben vervolgd tot om de N. en N. O., totdat hij eene bocht om de Zuid ontdekkende deze was ingezeild, en op 13° ZBr. gekomen om de N. O. terugkeerde, en van Duyfkens waterplaats om de Noord en langs de Zuid- en Zuidwestkust van N. G. naar de Aroe- en Kei-eilanden zeilde en van daar in Banda terugkwam.

Verder geeft de heer Lauts nog op dat Jaques de Molre of Moelre, die in 1609 met den Admiraal Verhoeven werd vermoord², ni fallor, de schrijver van het journaal is geweest, doch hij verzuimt er bij te voegen of zijne aantekeningen uit dit journaal zijn getrokken. Wij weten dus niet in hoeverre zijne aantekeningen vertrouwen verdienen, want op de overeenkomst van namen alléén mag men niet afgaan, hoewel de vergelijking met die, welke op oude kaarten voorkomen, daartoe wel aanleiding zoude geven. Voor de namen op de kusten van N. H. hebben wij geen kaarten kunnen raadplegen, die ons tot vergelijking kunnen dienen, doch met die, welke op de Zuidkust van N. G. voorkomen, is dit wel het geval.

Wanneer men deze kust van het Z. O. naar het Z. W. volgt, vindt men onder anderen op een M. S. kaart van de reis van Joan Carstens (1623) tusschen 9 en 10° ZBr.:

¹ Het mag hier niet onopgemerkt blijven dat de eerste reis van Tasman en Visscher in 1642 ook van dit eiland een aanvang neemt.

² Het is ons gebleken, dat de Heer L. zich vergist met zijn voornaam. Het was Jaa, die in 1607 met Verhoeven in den rang van opperkoopman naar Indië vertrok en met hem werd vermoord. Jaques was ondercommies op het Duyfke, en is hoogstwaarschijnlijk dezelfde, die op den 7 October 1607 aan boord van het schip Medenblik te Mauritius overleed en daar wordt genoemd Jaques de Mulder of Molder.

De droge bocht. Bij Lauts leest men op 9° ZBr. *de klippige bocht of klippige droogte*; de tegenwoordige Torres-Straat.

Aan de Modderbank op 8° 30' ZBr. gelegen, en die op de M. S. kaart geen naam heeft, doch wel aangegeven is, heeft Lauts *Modderbank*. Op eene kaart van Oost-Indië in 1634 bij Jan Janssen uitgegeven, heeft men tusschen 7° 30' en 8° 30' het *Modder Eyland*. De daarop volgende hoek of Kaap draagt bij L. evenals op de M. S. kaart den naam van *Valsche kaap*, terwijl dit almede het geval is met de rivier *Keerweer* op 7° ZBr. Op 4° 30' ZBr. vindt men de *Doodslagersrivier* op de M. S. kaart; een graad zuidelijker heeft L. een rivier van denzelfden naam.

Aan een eilandje, dat den inlandschen naam droeg van Lakakia, — het Lakahia onzer tegenwoordige kaarten — werd door Willem Jansz. den naam van *Molders* of *Molres* eiland gegeven, terwijl een eiland op dezelfde breedte, doch meer om de West gelegen, met die van *Duyfkens* eiland werd benoemd; onder dezen naam komt het ook voor op de hiervoren aangehaalde kaart van 1634, het is het Wesels Eiland of Poeloe Adi van dezen tijd.

Uit het hierboven aangevoerde ziet men dat de overeenkomst van namen merkwaardig genoeg is, maar zoolang de journalen van het Duyfke van 1606 niet zijn teruggevonden, zal het o. i. onmogelijk wezen uit te maken, of de aantekeningen van den heer Lauts al dan niet met de waarheid overeenkomen.

§ 2. Jan Lodewijksz. Rosengeyn.

In de papieren der voormalige Oost-Indische Compagnie is sprake van eene reis naar de Zuidelijke landen door Jan Lodewijksz. Rosengeyn ondernomen. Zoo schreef de Gouverneur-Generaal Reael aan Jan Pietersz. Coen den 22 September 1616: „Of het gebeurde dat Senor J. Rossingeyn daer (Bantam) kwam te arriveren, zal UEd. hem gelieven af te eyschen het journael van zijne reizen naer Nova Guinea gedaen.”

Bij al hetgeen de heer van Dijk over Jan Lodewijksz. mededeelt¹, kunnen wij uit een brief van genoemden Gouverneur-Generaal aan de Bewindhebbers den 10 Mei 1617 geschreven nog dit voegen: „De voornoemde Advocaet (Dedel) was

¹ Mededeelingen uit het O. I. archief. No. 4. Amsterdam, 1859.

„van ons uit de Molukken herwaerts aengestuurd, om met twee of drie jachten en chaloepen te ontdekken, de Zuidelijke landen, vóór dezen uit last van den heer Admiraal Verhagen (van der Hagen) door Jan Rosangen nog eenmael onderstaen.”

Maar wanneer heeft die reis plaats gehad? De heer van Dijk stelt den tijd daarvan niet vast; hij vermoedt dat dit is geweest in 1613, 1614 of 1615; wellicht vroeger in 1606 of 1607, terwijl hij in een noot er bijvoegt: „Indien men het journaal van het Duyfke kon opsporen, wie weet of hij niet juist daarin als Commandeur of Koopman nevens schipper Willem Jansz. zou worden aangetroffen?” Wij achten ons gelukkig de laatst geopperde gissing van van Dijk tot zekerheid te kunnen brengen. Er kwam ons namelijk een stuk in handen, waaruit op eene alleszins afdoende wijze blijkt, dat de reis van Jan Lodewijksz. in 1606 met het jacht het Duyfke heeft plaats gehad. In dit stuk ¹, dat ingediend werd naar aanleiding der verschillen ontstaan bij het verbeurd verklaren van het schip van Isaac Le Maire en Compie., dat door eene nieuwe passage in de Molukken was gekomen ², worden de limiten aangegeven, tusschen welke de Australische Compagnie zou kunnen blijven varen en waarvan de volgende zinsnede op ons onderwerp betrekking heeft: „Zoo dunkt de O. I. C. dat in allen gevalle de gemelde Austr. Compie. behoord geexcludeert te worden uyt de Zuydergedeelten gelegen tusschen den Meridiaen raeckende aen den Oosthoek van Ceylon en den Meridiaen die gelegen is een honderd mylen bij Oosten de eylanden van Salomon, als synde by de Vereen. Oost-Indische Compie. verscheyden malen order gegeven om het land van Nova Guinea en de eylanden bij Oosten 't zelve gelegen te ontdekken, nadat zulks door gelijke hare last eens in het werk is gesteld geweest omtrent het jaar 1606, met het jacht de Duyve door den schipper Willem Jansz. en den commies Jan Lodewijs van Rosingyn ³ die aen dezelfde kust van Nova Guinea ver-

¹ Instructie geconcipteert om daer wt te formeren Antwoorden van wegen de Gen. Vereenigde O. I. C. op 't advys bij de Heeren Staten van Holland en Westfriesland gegeven, nopende het Octroy van de Australische Compie. Exhib. den 2 Aug. 1618.

² De journalen dezer reis zijn herhaalde malen uitgegeven. (Zie P. A. Tiele. *Mémoire Bibliographique sur les journaux des Navigateurs Néerlandais etc.* Amsterdam, 1867).

Zie de verschillende uitgaven dezer reis bij P. A. T. *Mémoire etc.*

³ Men zie hieruit mede de uiteenlopende schrijfwijze van dezen naam

„scheyden ontdeckingen hebben gedaen als hunne journalen in
„het breede syn verhalende.”

Maar waar zijn toch deze journalen?

§ 3. Cornelis Dedel, 1616; Jan Vos, 1622.

Niet vóór het jaar 1616 werd er ernstig aan gedacht, de reis naar de onbekende landen achter Java gelegen te hervatten en hiervoor bestemd mr. Cornelis D'Edel of Dedel. Doch in Amboina liggende bracht het schip de Eendracht, dat buiten Java om in Amboina was gekomen ¹, tijding van twee Engelsche schepen, die hij koers had zien stellen naar Banda, waarop door den Admiraal en den Raad goedgevonden werd, om Dedel met de schepen de Morgensterre, Hoorn en het jacht de Jager naar Banda te zenden, om „alle inconvenienten sooveel doenlyck was voor te komen ².”

Hierdoor werd de reis uitgesteld en niet vóór 1622 weder op touw gezet, niettegenstaande de Bewindhebbers bij hun schrijven van den 9den September 1620 er nogmaals ernstig op hadden aangedrongen.

Dat de Hooge Regeering eindelijk besloot om gevolg te geven aan den wensch van de Bewindhebbers, kon men toeschrijven aan het feit, dat in de maand Juni van dat jaar (1622) twee sloepen te Batavia waren aangekomen van het Engelsche schip *The Tryall*, dat op ruim 20° ZBr. buiten de Westkust van Nieuw-Holland op eenige klippen verzeild en verloren was gegaan, terwijl ook eenige onzer schepen daar groot gevaar hadden geloopt hetzelfde lot te ondergaan.

De jachten de Haring en Hazewint werden voor dien tocht gereed gemaakt en het bevel hierover opgedragen aan den Commandeur Jan Vos, die van eene uitvoerige Instructie werd voorzien ³. Doch ook nu kwam er weder een kink in de kabel. Nauwelijks buiten Straat Soenda en gereed om een aanvang met hunne reis te maken, ontmoette men de Mauritius en omtrent Dirk de Vriesen baai, op de Zuidkust van Java, 't Wapen van

¹ Schipper Dirck Hartochsz.; naar den naam van zijn schip is het Eendrachtstland, gelegen op 25° ZBr. 113° L. O. Gr. aan de Westkust van Nieuw-Holland genoemd.

² Reael aan den Bewindhebbers, 10 Mei 1617.

³ Zij wordt in zijn geheel opgenomen in de Reizen en de Mededeelingen hiervoren aangehaald.

Rotterdam — beide uit het Vaderland komende schepen — en beide in zoodanigen ontredderden toestand, door verlies aan volk veroorzaakt, dat ze geheel machteloos en met staande zeilen ter plaatse waar ze gevonden werden, ten anker waren gekomen. Men kon die schepen in hunnen deerniswaardigen toestand niet aan hun lot overlaten, en moest hen te hulp komen, maar hiermede werd een niet geringe tijd besteed, eer deze schepen ter reede van Bantam lagen; en toen ze hiermede gereed waren en in staat de reis te hervatten, was het jaargetijde reeds te ver verlopen dan dat men nog op een goeden uitslag zou hebben kunnen rekenen; dientengevolge moest de reis tot nadere gelegenheid worden verschoven.

§ 4. Jan Carstensz., 1623.

Eindelijk zou de reis naar de Zuiderlanden voortgang hebben en wel door het beleid van den Gouverneur van Amboina, Herman van Speult. Bij een schrijven van den Gouverneur-Generaal Coen had hij kennis gekregen, dat de reis onder den Commandeur Vos geen voortgang had kunnen hebben, zoodat hij — daar de jachten Arnhem en Pera eenigszins in zijn gouvernement konden worden gemist — deze bestemd had, om de reis voortgang te doen hebben, en zou hij almede — volgens datzelfde schrijven — daarover het bevel hebben opgedragen aan Joannes Steyns; doch daar deze op den 24ⁿ December 1622 was overleden¹, had hij in zijne plaats benoemd Jan Carstensz.², wien men „volgens onse gevoelens dese saeck wel soowel als Steyns mag betrouwen“. Carstensz. was destijds vrijburger te Banda en werd nu van daar opgeroepen en weder in dienst der Compagnie aangenomen. Carstensz. werd met de Instructie voorzien, die voor Vos was beraamd geworden, evenwel met eene wijziging, die hierin bestond, dat Vos, buiten Straat Soenda gekomen, met zijne schepen langs de Zuidkust van Java en vooreerst tot op 32° à 33° ZBr. zou zeilen en van daar om de Oost loopen tot het land bezeild werd.

¹ Steyns was met schipper Hartochz. hiervoren genoemd in 1616 als onderkoopman in Indië gekomen.

² Carstensz. kwam in hetzelfde jaar en in denzelfden rang als Steyns in Indië met het schip de Trouw, schipper Douwes de Vries van Medemblik, waarop zich als opperkoopman bevond Pieter Carpentier, Gouverneur-Generaal.

De jachten Arnhem en Pera, die van Amboina over Banda de reis zouden beginnen, moesten daarentegen dadelijk de koers — zoolang de Westmoesson bleef aanhouden — om de Oost nemen, en met het onderzoeken van eenige eilanden zoo weinig tijd als doenlijk was doorbrengen, maar op de terug-reize had men den Oostmoesson te baat en dan kon men alles „curieuselyck ondersoeken.“ Het journaal dezer reis is in zijn geheel opgenomen in de meergenoemde Mededeelingen van den heer van Dijk en door hem met aantekeningen voorzien; wij kunnen derhalve volstaan met onze lezers daarheen te verwijzen.¹

De heer van Dijk vermeldt, dat door de H. R. op den 29 Januari 1624 met het schip Leyden een kaartje van de ontdekte landen, en met het schip Tholen eene afteekening van de Zuyd-landen bij de jachten Arnhem en Pera ontdekt, naar het Vaderland werden verzonden, doch dat ze door hem te vergeefs waren gezocht.

Ook nu nog ontbreken deze kaarten in het Rijks-Archief; daarentegen werd door ons in de nagelaten papieren van den heer Lauts een M. S. kaart van de reis van den Commandeur Carstensz. gevonden en voor het R. A. aangekocht. Deze kaart door den Opperstuurman van de Pera, Arent Martensz. de Leeuw vervaardigd, heeft derhalve voor ons — dewijl ze vooralsnog de eenigste bekende kaart is van een gedeelte der bezeilde kusten van Nieuw-Guinea om de Zuid- en de Oostkust van de Golf van Carpentaria — eene geschiedkundige waarde, waarom wij dan ook niet hebben gearzeld, haar aan dit werk toe te voegen. Op den Inventaris der kaarten van het R. A. Eerste gedeelte, komt ze voor onder No 493; zij heeft eene grootte van 0.44—0.56 M.; de schaal is van 6 D. mijlen = 0.98 mm. Dat deze kaart niet dezelfde is als de *nieuwe* kaart, waarvan in het journaal en summier extract wordt gesproken, blijkt onder anderen hieruit, dat er verschil bestaat met de opgegeven breedtegraden zooals die in het journaal voorkomen, terwijl ook de namen daar opgegeven niet in allen deele met die van de kaart overeenkomen.

Carstensz. noemt de kaart de *nieuwe*, een bewijs dat er een oude bestond, zoodat er niet aan te twijfelen valt of de Commandeur had het journaal en kaart of kaarten van de reis van het Duyfke in 1605—1606 aan boord.

¹ Het „Sommarie extract van 't journael“ door Carstensz. gehouden komt — enkele bijzonderheden uitgezonderd — daarmee overeen.

Het wordt ons bijna tot zekerheid als wij in het journaal onder dagteekening van den 7den Maart, hunne ontmoetingen lezen met de inboorlingen onder den wal van het tegenwoordige Frederik Hendriks eiland; we vinden namelijk: „Dese plaetse „ofte het landt daer 't voorschr. geschiet is, hebben in de nieuwe „gemaecte Caerte den naem gegeven van Keerweer, ende dat „vermits hem 't landt alhier Z. W. en Westelijk is streck- „kende ende legt op de hoochte van 7 graden;“ het Summier Extract voegt hier nog bij: „daer voor desen in 't jaer 1606 „door die van 't jacht Duyfken Eylanden afgemaect hebben; „ende was Aro Z. O. ten O. omtrent 50 mijlen“ en wel terecht: maar er zouden nog twee eeuwen moeten voorbijgaan, eer dat men wist dat het Frederik Hendriks eiland door eene Straat van het vaste land van Nieuw-Guinea was gescheiden. Het bovenstaande geeft ons een reden te meer om het gemis te betreuren van het journaal en de kaarten van het Duyfke.

Den 8sten Juni 1624 was Carstenz. van zijne reis te Amboina terug, en vertrok hij weldra naar Batavia om aan de H. R. in persoon rapport van zijn wedervaren op de reis te doen.

Hoogst belangrijk was de reis van Carstenz. voor de kennis der aardrijkskunde van deze gewesten; niet slechts werd men beter bekend met de Kei- en Aroe-eilanden, maar men sloot zelfs verbonden met hunne opperhoofden. Van de Zuidkust van Nieuw-Guinea werd de kust bezeild van ruim 4° tot 10° ZBr. terwijl van de Oostkust van de Golf van Carpentaria de kust, die door het Duyfke tot 13° 45' ZBr. was ontdekt, nog bijna vier graden zuidelijker werd bezeild.

§ 5. De reis van Gerrit Thomasz. Pool, 1636, na zijn dood vervolgd door Pieter Pietersz.

De eerstvolgende reis naar de Zuidkust van Nieuw-Guinea, had plaats in 1636 met twee jachten Cleen Amsterdam en Cleen Wesel, staande onder het bevel van den Commandeur Gerrit Thomasz. Pool. De voornaamste reden tot deze reis bestond om kennis te bekomen van de plaatsen, waar de Massooi gevonden, alsmede de wijze, waarop door de Cerammers in dezen bast handel gedreven werd enz. ¹ van „den aerd en conditie dier volckeren;

¹ Deze massoy soecken de Javanen, Maccassaren, Bimasers en de volckeren daeromtrent seer, houden die voor eene treffelycke ofte schier d' eenige medicum; soo wel om in te nemen als sijn daermede het heele

„welcke seer wild, barbaersch en boosaerdig syn, soodat vele
 „Ceram- in het halen der massoyen hun leven aldaer seer jammer-
 „lyck hebben gelaten.“ Reeds het jaar te voren schreef van Raem-
 burch: „By aenkomst van die van Ceram-Laut sullen op de Massoy
 „letten en hun, mitsgaders alle anderen die deselve tegen den
 „gelimiteerde prys van 5, 6, 7, 7 realen het picol sal cunnen
 „leveren om ter plaetse daar se valt te gaen halen en ons toe
 „te brengen, animeren en uytmaecken. In voegen dien handel,
 „dewelcke nooit by ons bekend is geweest, alhier, soo het eenig-
 „zins in menschen vermogen is, staet gestabileerd te worden“.

De Instructie voor Pool vastgesteld en aan hem medegegeven,
 is in zijn geheel te lezen in de uitgave van de reis van de
 Commandeur Abel Jansz. Tasman en den Opper-Piloot Major
 Franchoyz Jacobsz. Visscher in 1642—1643, door den heer
 Jacob Swart bezorgd in 1860, blz. 32—37. Doch deze In-
 structie was alleen voor zooverre geldig als het door den
 Gouverneur Acoley onnoodig werd geoordeeld daarin eenige
 wijziging te brengen; doch dit was werkelijk het geval en be-
 stond hierin, dat Pool, van Banda onder zeil gaande, koers zou
 stellen naar Ceram-Laut en van daar naar de kust van Nieuw-
 Guinea ¹ en wel omdat het belang, dat men in den massooi-
 handel stelde, dit medebracht. Zoo hij mocht slagen in het bekomen
 eener geheele lading van dezen geurigen boomschors, dan zou
 hij naar Banda terugkeeren, zoo niet of slechts gedeeltelijk, dan
 de kust vervolgen tot op de lengte van de Kei-eilanden, en het
 noordelijkste van deze bij de negory Eladt, op 6° ZB., gelegen,
 aandoen, van daar naar de Aroe-eilanden loopen en in 't voorbij-
 gaan de Tenimber eilanden bezoeken, enz. ²

Eene kaart der landen in 1623 door Carstensz. met de jachten
 Pera en Arnhem bevaren, „als ook een kaartje van een gedeelte
 der Westkust van Nieuw-Holland bij diversche schepen comende
 van Neerlandt opgeseylt“, werden hem tot zijn gebruik mede
 gegeven.

De heer van Dijk geeft in de Mededeelingen een overzicht

lyff om te besmeeren, voor allerhande sieckten ende accidenten uyt couw-
 ende wint voorcomende, gelyck de berberry, lammicheden, pyn in de leden,
 huysvricheden enz. Zie Brief van den Gouvern. van Banda Joh. van Dam aan
 de H. R. van 19 Sept. 1662.

¹ Aan de H. R. Banda 10 Mei 1635

² Zie verder hierover; de Reizen der Nederlanders, enz. blz. 68—70.

der reis van Pool, waarom wij zouden kunnen volstaan met daarheen te verwijzen, doch het bleek ons bij het vergelijken van het overzicht met het M. S. journaal, dat daarin eenige misstellingen voorkomen, zoodat wij liever het journaal zullen volgen.

Den 17^{den} April 1636 verliet Pool de reede van Banda, passeerde vijf dagen later Goram langs de westkust, en met een O. ten N. koers den steven naar de kust van Nieuw-Guinea wendende, kreeg hij die kust op den 23sten in het gezicht.

Dat hij met dezen koers de kust bezeilde, was naar aanleiding van eene ontmoeting onder de kust van Goram met de Orang Kaya Serloe van Ceram-Laut, die hem berichtte dat hij naar Onin zeilde om aldaar massooi te halen en dat met hem nog 5 jonken derwaarts met hetzelfde doel waren vertrokken, en zij volgens het accoord met den Gouverneur Acoley gemaakt deze hunne lading te Banda zouden leveren; ze verhaalden dat het volk te Onin wild en woest was en somtijds wel eens eenigen van hen hadden omgebracht.

Over de wijze, waarop zij den handel dreven, liet hij zich niet uit, toen men hem hiernaar vroeg, en zeide slechts dat Onin met een O. ten N. koers in drie dagen te bezeilen was. Er werd besloten dien koers te volgen, om de kust aan te doen, deze voor een gedeelte te bezeilen om te vernemen of ze de massooi konden vinden en alsdan van daar naar Kei over te steken en hunne reis te vervolgen. Zooals wij reeds zeiden, zagen ze de kust op den 23sten, den volgenden morgen hadden ze het land recht vooruit, zoo ook aan beide zijden op omtrent 5 mijlen afstand; het was uitermate hoog en bergachtig als op de Westkust van Sumatra, aan de zee schor; de kust strekte met eenige bochten, meest Z. O. en N. W. Men gaf het op de kaart — die ze er van vervaardigden ² — den naam van *„de lange hooge berch“*; met een doorgaand koeltje van het N. W. zeilden ze bij den wal langs om de Z. O. op omtrent $\frac{1}{2}$ mijl van het land. Het bestek op den middag gaf 3° 32' ZBr. In het zeilen langs de wal bespeurde men aan de rook, die ze op vele plaatsen in het hangen van het gebergte zagen, dat het welbevolkt was. Gedurende het overige van den dag passeerden ze het eiland Amsterdam, waarbij ze een grooten walvisch zagen; voorbij het eiland werd grond gelood op 30 vadem en zand. Beoosten kaap Amsterdam kregen ze den

² Deze is niet meer aanwezig.

stroom van om de O., en daar de wind slap uit den N. woei, waardoor ze weinig vorderden en op omtrent $\frac{1}{2}$ mijl van den wal geen grond kunnende werpen, namen ze de meeste zeilen in en lagen met het schoverzeil en de bezaan den geheelen nacht bij om de Zuid om den dag te verwachten. Sedert dat ze het land hadden aangedaan, gisten ze tot des avonds omtrent 10 mijlen te hebben gezeild, want de stroom had hard om de Oost geloopt.

Den volgenden morgen met het aanbreken van den dag werd het anker gelicht en ging men onder zeil; doch door den harden noordenwind kon men niet boven een eiland zeilen, hetwelk van den N. W. hoek omtrent $1\frac{1}{2}$ mijl van land lag. ¹ Ze stelden derhalven de koers naar het eiland, om ergens achter een hoekjen ten anker te komen, om voor het holle water en harden wind beveiligd te zijn; dit gelukte, ze kwamen in den voormiddag aan de W. Z. W. zijde van dit eiland op 16 vadem zandgrond ten anker. Dadelijk werden de sloepen bemand, waarmee zij aan land voeren en het doorzochten; men vond er geen volk maar wel hier en daar eenige gemaakte roosters, waar visch op was gebraden, een vuurpiaats, hutjes en kotjes of slaappleatsen, ook beekjes met versch water; ze kapten er eenig timmerhout en keerden daarop naar boord terug. Het eiland strekte meest Z. O. en N. W. ter lengte van omtrent 5 mijlen; het werd in de kaart gebracht met den naam van *Wesels Eiland*, het tegenwoordige P. Adi.

Tegen den avond begon het zeer hard uit het W. te waaien met regenbuien en hol water, zoodat men het niet geraden achtte te blijven liggen; men lichtte het anker en ging onder zeil, de koers Z. O. ten Z.; doch in de eerste wacht werd het stil, maar omdat men rafeling van stroom gewaar werd, was men genoodzaakt ten anker te komen tusschen het genoemde Wesels eiland en een kleiner, door hen *Vogels Eiland* genoemd op 20 vadem koraalgrond; men vond den stroom hard om de Oost gaan, terwijl de wind westelijk bleef.

In het N. N. O. van het Vogels eiland werd men den geheelen nacht vuren gewaar.

Den 26^{en} werd des morgens zeil gemaakt; ze gingen eerst O. ten Z. aan totdat men Wesels eiland voorbij was, daarna N. om de vaste kust weder aan boord te loopen, om eene

¹ Poeloe Adi.

volkomene kaart van de strekking, verwijderde ligging en koers van het land te kunnen maken.

De stroom scheen hier zeer hard om de W. te gaan; van de Hooge Hoek om de Oost strekte het land, voor zooverre ze het konden zien met een inbocht van 8 mijlen N. O. en N. O. ten O.; de Oosthoek van deze bocht werd in de kaart genoemd de *N. O. hoek*. Met zonsondergang lag Wesels eiland omtrent 7 mijlen W. Z. W. van hen, en nagenoeg 3 mijlen van den vasten wal; het land was hier overal hoog evenals dat hetwelk ze gepasseerd waren.

Ze wenden het nu om de Zuid; gedurende de nacht was het zeer slecht weder met donder en bliksem, de regen bleef aanhouden, de wind liep het kompas rond; in de hondewacht kregen ze den wind en den stroom uit het N. W.; ze namen de fok in en lieten het met de bezaan om de Z. W. drijven, 't water verhief zich zeer grof en verbolgen."

's Morgens waren ze omtrent $5\frac{1}{2}$ mijl N. W. ten W. van den N. O. hoek, drie mijlen van het land; de wind bleef N. W. met harde stormvlagen, ze maakten zeil naar gelegenheid en liepen N. O. ten N. aan om dicht bij de vaste kust langs te zeilen. Op een mijl van den wal werd de koers O. ten Z., zooals de kust van de N. O. hoek af omtrent 9 mijlen strekte; het binnenland was zeer hoog, aan den zeekant bar en steil, met veel inbochten, hier en daar met eilandjes bezet; ze brachten die op hunne kaart over. Tegen den middag gingen ze over den anderen boeg leggen, de wind bleef steeds N. W. en W. N. W., het middagsbestek gaf $3^{\circ} 45'$ ZBr.; ankergrond vond men niet. Tegen den avond waren ze nabij den Steilen Hoek, waarvan het land aan den zeekant laag en landwaarts in hoog Z. O. en N. W. strekte; de koers werd veranderd tot Z. Z. O.; omtrent $1\frac{1}{2}$ mijl van den Steilen Hoek gaf het lood in het vaarwater 14, 13 en 12 vadem zandgrond. In deze bocht lagen twee kleine lage eilandjes; met zonsondergang waren ze omtrent 2 mijlen van den Goenong Apie (wanneer deze werd benoemd, geeft het journaal niet aan, evenmin hoe ze dien peilden). Men minderde zeil en lieten het den geheelen nacht om de Z. Z. W. drijven. Daar ze gisten dien dag tusschen de 9 en 10 mijlen gezeild te hebben, zoo had men opgemerkt dat de stroom meesttijds om de O. had geloopt, soms liep hij wel eens om de W. maar niet zoo hard en ook niet zoo lang. Den volgenden morgen (28) met den dag, lag den Steilen Hoek omtrent 3 mijlen ten N. van

hun, die ze den vorigen dag O. ten N. hadden gepeild: met een frissche koelte van het N. W. en N. W. ten W. en een N. O. koers; zette men het op den wal aan om daarbij langs te zeilen, welken men omtrent ten 9 ure op een half kanonschot was genaderd, het lood gaf 18 vadem stekgrond, waarna de koers Z. ten O. werd. De strekking van het land was van den Steilen Hoek tot den Vlakken Hoek omtrent 5 mijlen O.Z.O. met laag voorland; het hooge land lag wel drie mijlen landwaarts in; de dieptens gaven van 16 tot 19 vadem stekgrond.

Bij den Vlakken Hoek komende, zag het water zeer bleek, ofschoon het lood de reeds genoemde diepten gaf. Even beoosten den Hoek zag men een rivier, waarbij aan het strand 3 of vier kleine hutjes stonden; ze zagen ook een man de rivier overgaan. Ze hadden het voornemen om hier te ankeren, maar waren daartoe reeds te ver om de O. voordat ze het gewaar werden; daarbij liep de stroom sterk om de O., zoodat ze bleven doorzeilen. Omtrent een half mijl Oostelijker zagen ze weder een rivier, waarvoor ze (op 20 vadem stekgrond) ten anker kwamen. De Commandeur Pool gaf bevel om de beide schuiten van de jachten te bemannen en ging in persoon mede naar den wal. Doch dit had voor hem en eenige van zijne manschappen de noodlottigste gevolgen. Omstreeks anderhalf uur later waren beide schuiten weder aan boord terug. Doch wat was er in dien tusschentijd voorgevallen. Uit het verhaal der aan boord teruggekeerde personen, vernam men dat Pool — zonder naar de schuit van Wesel te wachten, die hij wel twee musketschoten vooruit was — zich met 10 personen aan land had begeven, waaronder drie musketiers waren. Een hutje aan de rivierkant staande, werd door hen in oogenschouw genomen, doch niet beschadigd. Inmiddels kwamen aan wederzijden uit het bosch wel 100 wilden en vielen op hen aan; ze waren zwart van huid, als de Kaffers van Angola; ook grover, langer en grooter van leden dan de Europeanen; ze hadden lang zwart haar dat hun over de schouders hing; ze waren geheel naakt, met uitzondering dat hunne schamelheid min of meer bedekt was. Onder hen was er een, die een ruig vel om den hals had hangen. Hunne wapens bestonden uit *callawayen*, *hasegayen* met ijzeren punten, bogen en pijlen. Niettegenstaande op hen werd geschoten, wierpen ze met een vervaarlijk geschreeuw en als doile menschen hunne *callawayen*, *hasegayen* en pijlen alsof het hagelde op het kleine hoopje af, zoodat ze genoodzaakt waren

naar de schuit de wijk te nemen. In het omkeeren werd de Commandeur Pool, daar hij in het mulle zand tot de enkels inzakte, twee à drie malen viel, met een hasegay, benevens den koopman Schiller, van het jacht Wesel, die met Pool in zijn schuit was medegegaan, van achteren in den rug geschoten, zoodat beide bleven liggen. Pool riep zijn volk nog toe: *loop, loop, elck ziet hem te salveren*, doch de wilden waren dadelijk bij hem, namen hem zijn houwer af en hakten hem benevens den koopman Schiller aan kleine stukjes, waarmede eenige hunner in het bosch liepen. Toen het volk met de schuit van land wegroeiden, zagen ze twee groote vlakke vaartuigen uit de rivier komen, waarin wel 25 à 30 zwarten waren en zette het met lange bamboesen langs den wal naar hen toe. De wilden, die aan land stonden, liepen tot aan hun middel in het water, en gooiden en schoten zoolang ze de schuit konden bereiken; de busschietter Thomas Michielsen poogde door zwemmen de schuit te bereiken, doch werd door een der wilden in zijn rug getroffen, zoodat hij in hun handen viel; de soldaat Willem Plemp smet zijn musket weg, en daar hij ongekwetst was gebleven, begaf hij zich te water en verdronk bij het zwemmen naar de schuit; een der busschietters werd in het afroeien nog gekwetst op drie plaatsen door calawayen, doch zonder doodelijken afloop. Alles was zoo schielijk in het werk gegaan, dat de schuit van Amsterdam die van Wesel nog op een musket schoot van den wal ontmoette, zoodat „de furie als een blicksem was toegegaan.”

Nadat de schuiten aan boord terug waren, werd de Breede Raad beroepen en daarin besloten, dat de schipper van Amsterdam Pieter Pietersz. den Commandeur Pool in het bevel over de beide jachten zoude opvolgen, terwijl al verder werd bepaald „dat men gedurende den nacht zoude byhouden en den volgende morgen om de Oost loopen, om te onderzoeken of het hooge land, gelyk scheen, niet haest eyndigen zou, en men bij het lage land kon komen, dat door den E. Commandeur Carstensz. in 1623 was opgedaen en als dan naar Kei oversteeken, volgens de memorie van den E. Heer Gouverneur in Banda.” — Ze zagen verschillende troepen wilden van de Moordenaarsrivier langs het strand om de Oost loopen. Des namiddags ten 4 uren werden de ankers gelicht en met klein zeil koers om de Z. Z. O. gesteld; de wind was N. N. W. Toen het avond werd, peilde Pietersz. de Vlakke Hoek omtrent 2½ mijl in het N. W. Ge-

duende den nacht lagen ze bij om de Z. W. met het schoverzeil, de lucht was donker, met veel donder en bliksem, doch geen harde wind.

Den 29sten liep de wind in de dagwacht naar het N. De onderzeilen werden bijgezet en de koers bepaald om de O. N. O. en N. O. ten O.; de Vlakke Hoek werd nu gepeild omtrent N. W. ten W. $4\frac{1}{2}$ mijl; des morgens ten 8 uren liep de wind met een uitschieter naar het Z. W. en W. Z. W., later op den dag W. en N. W. met een labberkoeltje; des avonds waren ze omtrent 2 mijlen van den wal en gisten op den aangegeven koers omtrent 5 mijlen te hebben gezeild. De zeilen werden ingenomen en liet men het met de bezaan om de O. drijven. In de eerste wacht kregen ze den wind met een stijven stormkaak uit het N. met harden regen en bliksem. In de hondewacht wendde men het om de Z. W. Met den morgen was het stil, het luchtje was uit het N. W.; er werd weder zeil gemaakt en de koers om de N. O. ten O. Ze waren toen omtrent 5 mijlen van den wal. Aan de peiling van het land waren ze in den nacht een streek om de O. vertierd; de deining kwam hard uit het Z. W. Op den middag gaf het bestek $4^{\circ} 45'$ ZBr.; de dieptens die gelood werden op omstreeks vier mijlen buiten den wal, waren tusschen 30 en 34 vademmen zandgrond. De kust strekte meest O. ten Z. en W. ten N. met weinig inbogten; het hooge land lag hier al meer en meer dieper landwaarts in met laag voorland en geboomte. Met zonsondergang waren ze nog ruim drie mijlen van het land; de zeilen werden ingenomen en lag men met de bezaan bij om de Z. W. Men giste met den voorgaanden koers omtrent $1\frac{1}{2}$ mijl vertierd te wezen. In de eerste wacht kwam de wind met een „travaad en harden regen“ uit het N. en N. N. W., doch duurde slechts kort toen het opklaarde, en de wind met een labberkoeltje naar het N. W. liep; den geheelen nacht werd grond geworpen, doch men merkte op dat de stroom niet meer zoo hard om de O. liep als vroeger.

Den eersten Mei met het aanbreken van den dag gisten ze omtrent 7 mijlen buiten den wal te wezen, op de voorgaande diepte, doch nu stekgrond. Het was gedurende den voormiddag stil, zoodat men met een N. O. ten O. koers weinig vertierde; het weder was zeer fraai, slecht water en weinig deining. De middagsbreedte gaf 5° Z. en volgens gissing stond men toen nog op omtrent 6 mijlen buiten den wal. De wind wak-

kerde met eene frissche koelte uit het W. aan; men stuurde daarop recht N. O. aan om dicht bij den wal te komen; van het lood werd vlijtig gebruik gemaakt, waaraan men bespeurde dat het gaandeweg opdroogde. De beide jachten kwamen met zonsondergang op 26 vadem zandgrond, en op ruim twee mijlen uit den wal ten anker. Het land was hier langs de kust laag; het hooge daarentegen week hoe langer hoe meer landwaarts in. De strekking van de kust van de Vlakken Hoek, tot daar waar ze nu geankerd lagen, was omtrent O. Z. O. en W. N. W. wel zoo Zuidelijk en Noordelijk. Gedurende den nacht was het met uitzondering van regen uit het N., die echter niet lang aanhield, goed, aangenaam weder. In den vroegen morgen (2den) werden de ankers gelicht, en zeilde men met een westelijk windje ruim een mijl in den koers van N. O. en N. O. ten O.; daar het schielijk begon op te droogen — van 26 tot 7 en 6 vadem — liepen ze tot op 3 vadem zandgrond, en daar het doodstil was en de zee hen naar den wal zette, werd het anker weder in den grond gesmeten.

Het land was hier overal laag; het hooge gebergte lag nu wel 8 à 9 mijlen het land in; aan den oever zag men drie groote rivieren in zee uitkomen, waarvan de uitwatering wel ruim twee mijlen in zee, het water wit maakt; de strekking van den wal was als den vorigen dag O. Z. O. en W. N. W. Pietersz. zond een schuit van boord om te looden, die, terugkomende, overal 3 en $2\frac{1}{2}$ vadem zandgrond had aangetroffen, zoodat hij vermeende dat het een groot rif moest wezen dat voor de rivier lag; aan de oostelijkste gaf hij op de kaart den naam van *de Groote Rivier*.

Daar de wind met een frissche koelte uit het Z. begon te waaien, werd men genoodzaakt te blijven liggen; doch 's nachts liep de wind met een labberkoeltje naar het N. O. ten N. met wat regen en bliksem; toen deed men sein voor het jacht Wesel, waarop de ankers werden gelicht en men zeilde met de fok om de Z. tot op 7 vadem stekgrond, waar men weder ten anker kwam om den dag te verwachten; de stroom liep hier om de Oost en om de West, doch om de O. niet zoo hard als vroeger.

Met den dag (3den) werd zeil gemaakt, en ging men met den wind van het N. O. O. Z. O. aan. Op den middag gaf het bestek 5° ZBr.; het land — waarvan men drie mijlen af was — was hier zeer gebroken en laag. Ze verloren het hooge land

hoe langer hoe meer, zoodat ze vermoedden zeer nabij het land te zijn, dat door den Commandeur Carstensz in 1623 was aangedaan; de strekking was nog al meest O. ten Z. en W. ten N. wel zoo Zuidelijk en Noordelijk. Daar de wind meer en meer naar het Z. liep, ging men over stag en met een O. en O. ten N. koers in den wal leggen. Een mijl uit den wal loodde men 3 vadem zandgrond, waarop men ten anker kwam.

Pietersz. maakt de opmerking dat als men minder dan 4 vadem loodt, men nog wel een mijl van land is, daarover of dieper zijnde is het al stekgrond; het rif scheen zeer uitgestrekt te zijn. Des avonds in de eerste wacht kreeg men een travaadbui, met regen en bliksem uit het N. O.; in den nacht was het goed weder, de wind O. Ten 4 ure des morgens was de wind O. N. O. met slappe koelte; de stroom liep om de O. en de W. Nadenmiddag de wind Z. Z. O., Pietersz. vergaderde den Breeden Raad, waarin werd besloten om des nachts onder zeil te gaan en den koers om de Z. te stellen, totdat men op $5^{\circ} 30'$ ZBr. zou zijn gekomen, en vandaar om de West naar de Aroe-eilanden; welke eilanden hij — naar de gezeilde verheid — dacht, reeds over de zestien mijlen om de Oost te zijn voorbij geloopt.

Wij meenen evenwel dat hij zich verder om de O. bevond.

In den nacht van den 4den op den 5den had men veel bliksem en donder met regen uit het N. met donker weêr, zoodat men tot op den dag bleef liggen en toen met een oostelijk windje onder zeil ging, koers Z. en Z. ten O.; de diepten gaven 27 en 28 vadem zandgrond aan. Op den dag werd de wind W., tegen den avond N.; men giste gezeild te hebben omtrent 5 mijlen, behouden koers Z. Z. W., naar gissing $7\frac{1}{2}$ mijl uit den wal. Men had dien dag een walvisch gezien, die lang bij het jacht bleef en speelde.

In het laatst der hondewacht kregen ze den wind uit het O. ten N. en O. N. O.; de koers werd Z. Z. O. Ze hadden den geheelen nacht met schoverzeilen gezeild met goed weêr en weinig regen. Met den dag (6den) den wind N. O., de koers Z. Z. O., de diepten en grond als voren. Ze zagen het hooge land van Nieuw-Guinea, waarvan men omtrent 20 mijlen ver dacht te wezen. Men berekende gedurende den nacht behouden koers Z. en Z. ten O. gezeild te hebben 5 mijlen; op den middag gaf de gegiste breedte $5^{\circ} 52'$ Z., waaruit ze opmaakten dat de stroom hun hard om de Z. had gezet. De wind kwam

met slijkend weêr van het O. Z. O., de koers werd W. en W. ten Z., het was slecht water en goed weêr; den geheelen nadenmiddag werd grond geworpen tusschen 27 en 24 vadem, zand- en stekgrond. In deze passage zag men veel hout en boomen drijven, alsmede veel waterslangen. Volgens gegist bestek had men dezen dag behouden koers W. ten Z. 6 mijlen gezeild. De wind was veranderlijk, O. Z. O., Z. O. en Z., de koers werd West. Gedurende den morgen van den 7den was de wind met flauwe koelte Z. O. ten O. en O. soms stil, men had steeds dezelfde diepten van 28 tot 25 vadem stekgrond. Door de betrokken lucht kon men op den middag geen hoogte bekomen; de zware deining liep uit het Z.; op 28 vadem trof men goeden kleigrond aan. Men giste van den vorigen middag tot op zonsondergang gezeild te hebben ruim 12 mijlen, behouden koers W. en W. ten N., het lood gaf 38 vadem stekgrond. Tegen middernacht borg men de zeilen en lag men bij om de N. met de bezaan, en liet het schip gedurende den nacht drijven „om in geen vuylen te vervallen.”

Met het aanbreken van den dag werd weder zeil gemaakt, koers W., de wind O. ten Z. met goed weêr; het lood gaf 28 vadem stekgrond. Op den middag bevond men zich op 5° 48' ZBr. Tegen den avond één uur vóór zonsondergang zag men land vooruit, zoo het scheen was het niet hoog; het lood gaf 30 vadem stekgrond, er werd zeil geminderd en met de fok en het grootmarszeil op den rand liep men West aan. Men giste dit etmaal behouden koers W. en W. ten N. gezeild te hebben 15 mijlen.

In het zesde glas van de eerste wacht (elf uren) zag men zeer duidelijk het land dat men vóór zonsondergang had gezien; het lood toonde 13 vadem stekgrond aan, waarop de zeilen werden vastgemaakt en men ten anker kwam om den dag te verwachten; de stroom liep hard om de N. O. en die in het laatst der hondewacht om de Z. ging.

Toen het dag werd, bemerkten ze dat ze omringd waren van land; het verste dat ze om de Z. zagen, lag Z. Z. W. en Z. ten W. omtrent 4 mijlen; om de N. lag het verste N. N. W. 5 mijlen, „het was overal gebroken en gesepareert laagachtig land met kleine heuveltjes.” Ze lagen op een mijl afstands W. N. W. van een eiland, waaraan ze „door de separeringe bevonden dat het land van Aroe was.” Met een O. Z. O. labberkoeltje werden de ankers gelicht en koers ge-

steld om de N. ten W.; op anderhalf en ook op twee mijlen buiten den wal vindt men de diepten van 9 en 10 vadem stekgrond; het land was nog al gebroken. Met zonsondergang zagen ze het hooge land van Nieuw-Guinea wel 20 mijlen in het N. ten O. en N. N. O. van hun; men kwam weder ten anker op 11 vadem zandgrond, omtrent 2 mijlen W. ten N. en O. ten Z. van den Noordelijken hoek van Aroe, en 1 mijl Z. W. ten W. en N. O. ten O. van het *Vuile Eijland*, zoo genoemd omdat er een vuil rif bijna een mijl O. en O. N. O. langs loopt, „waerom men hetzelfde ook wel moet schouwen.“ De stroom liep hard om de N. W. ten W., doch begon met de dagwacht om de Z. O. ten O. te gaan.

Met den dag ging men weder onder zeil om de N. W. om de N. hoek van Aroe te passeren, naar een ander eiland, doch daar wind en stroom tegen waren, vorderden ze niet veel. Ruim drie mijlen strekt het land meest N. O. ten N. en Z. O. ten Z. „gebrocken en inhammig, zoo haest men het eene gat opzeyld, zeyld men het ander weder toe.“ Het is geraden, zegt Pietersz., in dit vaarwater gestadig een groote mijl van den wal te houden „of men bekomt mager water van 4 en 5 vadem harden zandgrond en minder.“

Met den avond wakkerde de wind uit het O. Z. O. met een frissche koelte aan, de stroom liep om de Z. W.; ze zeilden omtrent op een kanonschot afstands benoorden het voornoemde eiland, het lood teekende 4 vadem schelpgrond, ze hielden af tot op $\frac{1}{2}$ mijl van den wal toen ze weder 10 en 11 vadem zandgrond kregen. Ze zagen eenige prauwen die achter een ander eiland kwamen doch weder weg pagaaiden. Met zonsondergang kwamen ze op 14 vadem zandgrond ten anker omtrent $\frac{1}{2}$ mijl Z. ten W. van het eiland. Gedurende den nacht hielden ze goede wacht met musketten, houwers en pieken; de wind was Z. O., frissche koelte en bliksem in het Z. en Z. ten W.

Den 11 Mei Pinkster-Zondag ging men met den dag weder onder zeil om de Z. W. ten Z. naar een eiland, daar den Commandeur Carstensz. in het jaar 1623 ook was ten anker geweest; de wind was van het Z. O. ten O., de stroom liep om de N. O. Enkele prauwen werden gezien, doch ze naderden niet. De strekking van het land van hier was Z. Z. W. en wel zoo Z. omtrent 5 mijlen, en even als voren gesepareerd, gebroken en laag. Tegen den middag kwamen ze onder

de W. zijde van het eiland, de N. hoek het naast, ten anker op 9 vadem zandgrond.

In den namiddag kwam een visschersprauw aan boord, waaruit ze voor beide jachten visch ruilden. De bemanning bestond uit omtrent 18 personen, het was klein volk; met uitzondering van de schaamdeelen waren ze geheel naakt; hunne wapens waren pijlen en bogen. Ze konden geen Maleisch spreken, doch door teekens konden ze verstaan, dat ze den volgenden dag met veel prauwen zouden aan boord komen. Tot aan den avond liep de stroom om de N. O. en des nachts om de Z. W., zoodat, zegt Pietersz., hier maar twee tijen in het etmaal gaan; door twee peilingen verkreeg men 4° N. O. „miswyzinge der naelde des compas.”

Des morgens kwamen de Aroeëzen met veel prauwen aan boord; ze brachten ter ruiling voor kleeden, kleine boontjes, pompoenen, klappernoten en watermeloenen. Onder hen waren er eenigen die goed Maleisch spraken en meermalen in Banda ten handel waren geweest. Pietersz. verzocht en vermaande hen ernstig tot het maken van sagoe en die te Banda te brengen, dat ze beloofden nog met deze moesson te zullen volbrengen; paradijsvogels, waarnaar men hun vroeg, konden ze nu niet bekomen, daar die alleen op het Noordeinde van Aroe werden gevonden en met wier bevolking ze nu in oorlog waren, maar die van het Zuideinde waren hunne vrienden. Men vroeg hun naar de gelegenheid van de eilanden Timor (Laut) en Tenimber, „doch wisten daerof niets te zeggen;” wel deelden ze Pietersz. mede, dat de boeier Banda omtrent twee maanden geleden aan het Zuideinde van Aroe was geweest, van waar men naar Kei zou vertrokken zijn.

De negorij die aan een klein riviertje was gebouwd en waarvoor ze ten anker lag, was Goedghier (Goedgier, Oedjier, Wasier) genaamd.

De breedte op den middag bekomen gaf 5° 7' Z. Daar men hier verder niets meer te verrichten had, werden de ankers gelicht en met een O. Z. O. koeltje Z. W. gestuurd naar het eiland Kei, dat eiland om de Z. om te loopen, en voor de negorij Elad, gelegen aan de N. W. zijde op omtrent 6° ZBr., ten anker te komen. In den namiddag verloor het jacht Cleen Amsterdam den Kuiper Steven Jansz. Vijgh van Hoorn, aan de roode loop.

Met het aanbreken van den dag zag men het land van Aroe

in het Z. O. ten O. op omtrent 5 mijlen, men bleef Z. W. sturen; het middagsbestek gaf 5° 40' ZBr. Met het uitloopen van het derde glas in den namiddag, kreeg men het land van Kei in het gezicht in het W. Z. W. op 8 mijlen afstand; het deed zich aan hen op als Banda en Lonthor; men giste dat sedert den vorigen dag, dat men onder zeil was gegaan tot op zonsondergang van den 13den, op een Z. W. koers 13 mijlen te hebben gezeild; de deining schoot hard aan uit het Z. O. Het Zuidelijkste land van Kei dat men kon zien, had men met den avond W. en W. ten N. op omtrent 6 mijlen afstand. Met den donker werden de zeilen gegeid met uitzondering van de fok en lieten het W. ten Z. voorstaan; met het begin der hondewacht werd de fok mede gegeid en liet men het om de Z. drijven tot den dag. In de dagwacht was het donker weêr met blikseim; men stuurde nu door den anderen W. ten Z., de wind Z. O. ten Z. Door de betrokken lucht kon men in den voormiddag geen gezicht van Kei bekomen; tegen den middag kwam de wind met een donder- en regenbui uit het O., waardoor ze een weinig later zicht kregen van het Z. eind van Kei, dat omtrent 3½ mijl N. van hen lag. De wind liep naar het Z. O. ten O. waarop ze eerst N., daarna N. N. O. en N. O. ten N., naar den hoek stuurden, totdat ze tegen zonsondergang op 16 vadem zandgrond, omtrent een musketschoot van den wal en ½ mijl Z. ten O. van den hoek ten anker kwamen. „Het is hier seer schorre, als men een weynig weder af is heeft men geen ankergrond meer.”

Den 15den met den dag kwam een prauw aan boord, die hun berichte dat de negorij Elad veel verder om de N. lag. De wal strekt hier van den Z. hoek om de N., Z. ten O. en N. ten W. wel drie mijlen. Met een landwindje uit het Z. O. ten O. ging men onder zeil bij den wal langs om de N. en voorbij de negorij Tera, op een groote mijl van de Z. hoek gelegen. De eerste hoek om de N. voorbij zijnde, kwamen ze bij de negorij Amaer, een weinig benoorden den hoek, en ankerden daar op 14 vadem koraalgrond, doch slechts voor eenige oogenblikken, dewijl men verstond dat Elad nog verder om de N. lag; zoodra het anker gelicht was, liep men weder naar den wal.

Van dezen tweeden hoek tot een derde strekt het land met een inbocht N. N. O. en Z. Z. W. 3 mijlen. Des namiddags ten 4 uren ankerde men voor de negorij Nieroen op 10 vadem koraalgrond; in dit vaarwater was de grond met steenen (klippen?)

zeer ongelijk, zoodat men wel goed moest uitzien. De bewoners van deze negorij die aan boord kwamen, verhaalden hun dat de negorij Elad voorbij den hoek lag, waarvan zij nog $1\frac{1}{2}$ mijl bezuiden waren, terwijl ze hen waarschuwdend dat ze onderweg wél moesten uitkijken, „vermits de rutsen en droogten die in het vaerwater lagen.”

Den 16den des morgens werden de ankers gelicht, en met variabele winden onder zeil, de koers N. en N. ten O. Na den middag kwam een kleine orembaai aan boord waarin 5 personen waren, waaronder de stuurman van den boeier Banda was, die hun verhaalde dat ze de negorij Elad reeds voorbij waren en dat ons volk hun huis in de negorij Amaer hadden gebouwd, en de negorij Elad verlieten ¹, omdat ze bespeurden dat de inwoners door rijke gaven en giften van de handelaars van Boeton en Makassar daartoe overgehaald, hen naar het leven stonden en zich meester te maken van 's Compagnies goederen.

Even na bezette wacht (des avonds ten 8 uren) kwamen ze met beide jachten voor Amaer bij den boeier Banda, op 6 vadem steenige grond ten anker, omtrent een half musket-schot uit den wal. Van den 17den tot 22sten had er niets bijzonders plaats, de watervaten werden gevuld en het benodigde hout voor de vertimmering der jachten uit het bosch gehaald. Het weder was zeer veranderlijk, meest regen met harde regens, nit het Z. O. en O. Z. O.

Den 23sten Mei werden met het aanbreken van den dag de ankers gelicht en gingen de beide jachten met variabele winden onder zeil, zoodat ze tegen zonsondergang omtrent $1\frac{1}{2}$ mijl benoorden Maer — de plaats daar de logie stond — waren; de wind bleef gedurende den nacht variabel met regen, zooals het daags te voren ook was geweest; in de dagwacht wakkerde de kou tot een stijve bries aan uit het N. ten W. en N. N. W., de koers werd Z. O.

Met den dag waren ze omtrent 3 mijlen O. ten N. en W. ten Z., van den Noordelijken hoek van Kei. Het bleef den geheelen dag stil, het zuchtje kwam uit het Z. O., Z. O. ten O. en Z. Z. O.; de middagbreedte gaf $5^{\circ} 3'$ Z.; toen de wind uit het Z. O. wat aanwakkerde, werd de koers O. N. O., 's nachts bliksem.

¹ In dit jaar was er een onderkoopman als Hoofd, genaamd Pieter Paulusz., ook een Predikant, Jan Jansz. In 1632 was de Predikant Holtenius „voor de christelijke religie naar de Key- en Aroe eilanden gezonden.”

Den 25sten stonden ze met den dag omtrent 7 mijlen O. en W. van den Noordhoek van Kei; ook nu was het door den dag stil met goed weêr en slecht water, waarin ze in den voormiddag veel walvisschen zagen. Met zonsondergang peilde men den N. hoek van Kei W. en W. ten N. 9 mijlen. In den nacht veranderde het weêr, men had veel donder, bliksem en regen; doch in den nanacht verbeterde het, de koers werd O. en O. ten N., zoodat men met het aanbreken van den dag giste de N. hoek van Kei 12 mijlen van zich te hebben. Gedurende den dag was het regenachtig en daardoor donker; toch zagen ze het hooge land van Nieuw-Guinea in het N. O. ten N. en N. N. O.; met zonsondergang werd de hoek van den Goenong Api op omtrent 5 mijlen in het N. ten W. gepeild. Met den wind liep ook de deining uit het Z. O., de koers bleef N. O. Volgens gegist bestek had men op dien koers dien dag 9 mijlen gezeild. Met de eerste wacht wendde men het om de Z., koers Z. ten W.; daar de wind veranderde, eerst Z. W., daarna Z. Z. W. en Z. W. ten W., werd de koers Z. O., Z. O. ten Z. en Z. Z. O.; met den nacht had men veel regen, met donder en bliksem.

Den 27sten liep de wind met stijve buien naar het Z. O. waardoor de koers Z. Z. W. werd. Op den middag wendde men het met een Z. wind om de O. In het vierde glas liep de wind O. Z. O. en ging men over stag om de Z. met slecht water en goed weêr; de wind allengs zuidelijker wordende kon men om de Z. Z. W. koersen. Des avonds zag men het land van Nieuw-Guinea nog in het O. N. O.; op den koers van Z. en Z. ten O. behouden koppel- en gemengde koers, giste men sedert den vorigen avond ruim 7 mijlen te hebben gezeild. Men bespeurde veel rafeling van stroom, zoodat, daar het stil werd, men niet veel vertierde.

Met den dag (28sten) zag men het eiland van Aroe, waar de negorij Woedier lag, omtrent 5 mijlen in het Z. Z. O., waaruit men opmaakte dat de stroom ongetwijfeld hard om de Z. had geloopt. Gedurende den dag was het meest stil, doch in den namiddag kreeg men een topzeils koeltje uit het Z., waarmede men laveerde om onder het eiland te komen, de stroom liep om de O. Z. O.; met zonsondergang kwam men op 20 vadem stekgrond ten anker; men peilde de N. hoek van dat eiland op 3 mijlen in het Z. ten W.

In den voormiddag van den 29sten werd met een frisch koeltje

van het N. N. W. anker gelicht en Z. Z. W. aangezeild, doch op den dag werd het stil, zoodat men weinig vertierde; eerst tegen den avond wakkerde het koeltje wat aan uit het Z. O. en O. Z. O., de stroom ging hard om de O. N. O. Met het ondergaan van de zon ankerde men op 14 vadem stekgrond. Ze peilden toen Woedier in het O. Z. O. op een kanonschot afstand; omtrent middernacht begon de stroom om de Z. W. te loopen.

Den 20sten gingen de jachten met stilwater en een Z. O. ten O. wind onder zeil om de Z. In den namiddag omtrent O. N. Ooster zon kwamen ze recht nevens de negorij Romalob, die aan den zeekant lag op 11 vadem stekgrond ten anker, op een kanonschot uit den wal.

Van den Z. W. hoek van het eiland Woedier strekt het land met een groote inbocht en twee eilanden tot een half mijl benoorden Romalob N. N. O. en Z. Z. W.; van Rato strekt het land Z. en Z. ten W. om de Z.; daar de wind in denzelfden hoek bleef, was men genoodzaakt ten anker te blijven. Tegen den avond kwamen eenige prauwen met visch en eenige hoenders aan boord. Uit het volk verstond men dat Rato nog omtrent drie mijlen om de Z. lag. Den 30sten Juni was de wind met het aanbreken van den dag van het Z. O., de stroom liep om de Z., de ankers werden gelicht en maakte men zeil om de Z. en kwam om 10 uren voormiddag op 10 vadem stekgrond weder ten anker. Ze peilden toen de negorij Rato Z. Z. O. $\frac{1}{4}$ mijl, en het eiland Congereen N. N. O. en N. O. ten N; van Romalob tot omtrent 1 mijl bezuiden Rato strekt het land met een zeer groote inbocht Z. en N. wel zoo westelijk en oostelijk. Door tegenwind werd men genoodzaakt ten anker te blijven; men had veel regen en donker weêr.

Den 1 Juni was het luchtje O. N. O. en ging men daarmede onder zeil, doch vorderde niet veel daar het stil werd, zoodat men in den namiddag ten anker kwam op 9 vadem stekgrond; de stroom, die er liep, was van geen beteekenis, de jachten zwaaiden er nauwelijks voor op. Ook den volgenden morgen bleef het flauw, toch ging men onder zeil, bij de wind over om de Z. Z. W. met variabele winden; men laveerde over beide boegen om, om de Zuid te komen, doch vorderde weinig.

Men kwam tegen den avond ten anker op vadem zandgrond, omtrent $\frac{1}{4}$ mijl uit den wal; men peilde den hoek ten zuiden Rato O. en O. ten Z., zoodat men den geheelen dag nog geen

mijl gewonnen had. Des nachts had men veel regen, donder en bliksem. In het zevende glas van de hondewacht liep de wind naar het O.; men ging daarmede onder zeil, Z. ten O. aan, doch weldra werd het Z. O. zoodat men niet boven het Z. ten W. en Z. Z. W. kon zeilen. Dit bleef zoo den geheelen nacht en volgenden dag aanhouden, men was dus genoodzaakt om in den namiddag op 8 vadem stekgrond ten anker te komen, omtrent een groot kwartmijl uit den wal. Men had in dit etmaal een mijl om de Z. gewonnen. Met een Z. Z. O. windje maakte men den volgenden morgen zeil en stuurde O. en ook O. N. O. naar den wal.

Onder den wal komende wendde men om de Z.; op den dag liep de wind bijna het kompas rond, van O. N. O., N., N. W. en W.; koers om de Z.; de stroom scheen ook om de Z. te loopen. Het was den geheelen dag regenachtig en mottig donker wêer, ook nu kwamen ze des middags ten 3 uur op $4\frac{1}{2}$ vadem stekgrond ten anker, een groot kanonschot uit den wal; de negorij Repy lag omtrent O. N. O. van hen.

Met het aanbreken van den dag maakte men zeil en ging met een oostelijk luchtje eerst Z. W. in zee, om het rif dat hier van den wal strekte te mijden, daarna Z. langs den wal; de wind liep al trekkende met een frissche koelte naar het Z. O. Het middagsbestek gaf $6^{\circ} 30'$ Z.; de negorij Taranga werd gepeild O. N. O. $1\frac{1}{2}$ mijl. Men wendde het schip over naar den wal om de O. N. O., tot men tegen den avond omtrent een kanonschot daarvan op $7\frac{1}{2}$ vadem stekgrond ten anker kwam; de negorij Taranga werd gepeild Z. ten O. een groote halve mijl. Dezen dag had men ruim twee mijlen om de Z. gewonnen, des daags had de stroom zachtjes om de Z. en des nachts om de N. geloopt, des nachts was het goed wêer en het windje O.

Den volgenden morgen maakte men zeil en liep met een O. windje voor de negorij Taranga, op omtrent twee musket-schoten van het land.

Wat het journaal ons verder mededeelt, tusschen 6 Juni tot en met den 22 van die maand — behelzende het vertrek van Taranga, het bezeilen van de Noordkust van Nieuw-Holland tusschen 134° en 135° O. L. Gr., het zeilen langs de kust om de West tot den Roodenhoek of Noordhoek van het door hun genoemde Van Diemensland, tot men dat land uit het gezicht verloor, — is door ons opgenomen in de meer-

gemelde reizen naar het Zuidland¹, waarheen de belangstellende lezer wordt verwezen.

De koers, die gevolgd werd, toen men op den 21sten Juni Van Diemensland had verlaten, strekte om zoo mogelijk het eiland Timor (Laut) te bezeilen, zooals hun bij de Instructie was voorgeschreven. Drie dagen later op den 24sten zag men met het aanbreken van den dag land en nagenoeg in den koers, tusschen het N. O. ten O. en O. N. O. op omtrent 5 mijlen afstand. Het vertoonde zich als Banda, doch strekte zich minder ver uit en was lager. Op omtrent zeven mijlen afstand zag men ook land, dat grooter en hooger als het andere was, doch de ware opdoening liet zich door de nevelachtige en donkere lucht niet wel bepalen. De wind was van het Z. O. ten O., Z. O. en O. Z. O. met topzeils koelte, de koers bleef N. O. en N. O. ten N. Bij het naderen van het land dat men te loefwaard vooruit zag, bespeurde men daarachter nog veel meer land, ook veel kokosboomen, terwijl het scheen dat het land ook bebouwd werd. Pietersz. hoopte dat dit Timor (Laut) zoude wezen, of wel dat het hiernabij zoude liggen. De mid-dagsbreedte gaf 7° 30' Z. Ze peilden de Z. hoek in het Z. op omtrent 3 mijlen. Om dichtter onder den wal te komen werd er om de Z. gewend, doch vermits het jacht Wesel niet wel volgen kon, zeilde men met de marszeils op den rand. Met zons-ondergang werd de Z. hoek op 2½ mijl O. gepeild. Nogmaals werd er gewend, waarna het voormarszeil vastgemaakt en het grootmarszeil op den rand werd gesmeten, opdat Wesel te beter zou kunnen bijblijven. Ze zeilden 's nachts met goed weêr; in de hondewacht wendde men weder om de Z. om met den dag bij het land te wezen. Toen de dag aanbrak waren ze wel 1½ mijl beoosten het eiland, zoodat vermoed werd dat de stroom gedurende den nacht hard om de O. had geloopt. Met een oostelijk windje liepen ze Z. Z. O. over om onder den wal ten anker te komen. Op een groote halve mijl het land genaderd zijnde, kwamen ze bij een rif waarop maar drie vadem water stond, weshalve er om de N. O. werd gewend, doch tegen den middag ging men weder om de Z. leggen; de stroom scheen om de W. te loopen.

Toen ze weder nabij het rif kwamen, hielden ze het dragende naar het eiland, met voorneemen om aan de O. zijde

¹ Bladz. 73—82.

daarvan te ankeren, doch dit werd hun belet, door een schorre en steile droogte die van het groote (ei)land aan het eiland liep, en daarvan bijna de geheele Oostkust bezette. Dit eiland werd door Pietersz. in de kaart genoemd het *Vuile Eyland*.

Daar hij op een pistoolschot van den wal geen grond kon looden, stak hij weder bij om de N. O. Des namiddags wendde hij om de Z. en zag nu zooveel meer land om de Oost als hij den vorigen dag had gezien. Hij bemerkt dat de strekking er van in de nieuwe kaart kon worden gezien. Het is zeer te betreuren dat die kaart niet meer aanwezig is, want de beschrijving dezer eilanden door hem in het journaal gegeven munt niet uit door duidelijkheid.

Met zonsondergang was hij dicht bij het genoemde eiland en Z. Z. W. van de Z. hoek, de koers was O. nadat ze om de O. N. O. waren gewend. In de hondewacht werd er weder gewend om de Z. Z. W.; een weinig later bevond men dat er brand was in het jacht, en wel onder de rooster van de kombuis, waarvan de pranken? al doorgebrand en het vuur reeds tot aan den overloop was gekomen. Om het te blusschen, waarin ze slaagden, moest de kombuis bijna geheel gesloopt worden. De oorzaak werd toegeschreven dat er bij het maken van de kombuis geen zout in of onder het zand was gemengd geweest.

Met den dag (26sten) bevonden ze dat ze wel 4 mijlen O. gewonnen hadden, dat men vooral aan den harden stroom die om de O. liep toeschreef. In de dagwacht kwamen ze op een kanonschot van den wal, en van een klein eilandje O. ten N., op gelijken afstand, op 26 vadem steenigen grond ten anker; toen het jacht voor het anker optornde lag het op 9 vadem. Het land strekte $3\frac{1}{2}$ mijl O. ten N. en W. ten Z. met veel zandbaaijtjes aan den oever; in de hoogte kwam het omtrent met Saleyer overeen.

De schuiten werden uitgezet, en nadat ze wel bemand en met geweren voorzien waren, voer men daarmede op twee plaatsen aan wal. Men vond het land „woest, klippig, rutsig en onbewandelbaer voor menschen; konden geen huysen, menschen of „vruchtboomen te zien krygen.“ Het geboomte bestond meest in wilde pijnappel en ander slecht hout, alleen geschikt tot brandhout; ze vonden geen „holen, spruyten noch kuylen met versch water“ doch ze zagen eenige stokjes op strand waar visch op was gedroogd, alsmede een stuk van een oude prauw.

„Dit land is geheel langs den oever tot wel een kavonsschot „van de wal met een steenrif beset, sulks dat men dicht aen „de clippen op rutsige grond tot groot peryckel moet ankeren.”

Dewijl men geen teekenen van volk op het land bespeurde, voer men weder aan boord, waar besloten werd des nachts met het rijzen der maan onder zeil te gaan. Men had dien dag geen vaarbaar weêr maar stormbuiën van het O. en O. Z. O. met regen; doch in de hondewacht was het weêr goed, zoodat het anker gelicht en koers om de N. O. gesteld werd.

Den geheelen dag (27sten) laveerde men om, om de O. te komen met vrij goed weêr en topzeil koelte. Tegen den avond ankerden ze op 19 vadem zandgrond onder een eiland in het O. N. O., door hem genoemd den *Papenberg*, omdat hij daarin eenige overeenkomst zag met den Papenberg op Neira, doch deze was grooter en hooger. Ten anker liggende peilden ze den Pinanghoek — zoogenaamd omdat ze daarop veel wilde pinangboomen zagen — een gotelingschoot Z. Z. O. en N. N. W. Dit eiland was almede omringd met „reven en rutsen,” het land was steenig en klippig en kon men ook hier geen volk, noch huizen of vaartuigen vernemen.

Achter dit eiland lag om de O. Z. O. en Z. nog een zeer groot land met veel eilandjes omgeven; het naaste van dit land lag omtrent 4 mijlen O. Z. O. van hen. Men had dezen dag omtrent 4 mijlen om de O. N. O. gewonnen, hierin geholpen door den stroom, die om de O. had geloopt, doch nu hard om de W. liep.

Voordat den dag aanbrak (28sten) werd het anker gelicht en ging men, daar de stroom om de N. O. ging, onderzeil om het groote land te bezoeken. Ze laveerden tot den middag toen het anker in den grond viel op 13 vadem stekgrond, aan de westzijde van een eiland omtrent een musketschot van den wal en $\frac{2}{3}$ mijl van het groote land gelegen. De Papenberg werd gepeild in het N. N. O. 3 mijl. Het middagbestek gaf 7° 10' Z. Pietersz. geeft de volgende korte beschrijving van dit land:

Het strekte meestal Z. W. en N. O.; voor aan de zeekust was het van hoogte als het land Pangalanne, doch dieper in het land was het hooger en dubbeld; er lagen veel eilandjes bij. Ze zagen dien dag wel vijf à zes prauwen met — tinggangs zeilen — langs de kust om de N. O., doch ze konden er dien dag niet komen, maar hunne hoop verlevendigde dat het Timor (Laut) zoude wezen, waarna ze gestadig verlangden. In de na-

middag kregen ze een „travaatbui“ met regen; tegen den avond droogweder zijnde zond Pietersz. de beide schuiten naar het eilandje om het te doorzoeken; men vond er geen volk maar wel verse voetstappen van oude en jonge menschen, zoo ook houten roosters daar visch op was gebraden. Pietersz. besloot nader onder de vaste kust te loopen en alle pogingen aan te wenden om met het volk te spraak te komen.

Den 29sten ging men dan ook met een O. Z. O. wind onder zeil en laveerden tot den namiddag, toen men op 12 vadem stekgrond op een kanonschot van den wal — dat men door een rif niet verder naderen kon — ten anker kwam. Het eilandje (dat men verlaten had?) lag een groote mijl in het Z. W. en de Papenberg in het N. N. O. op $2\frac{1}{2}$ mijl van de jachten. Ook dezen dag zag men een prauw, de witte vlag werd geheeschen doch er vertoonde zich geen volk aan den wal.

De reven vielen meest allen droog; den volgenden morgen was het stil en goed weder, 't luchtje was van het O. Z. O. Pietersz. liet de beide jachten het anker lichten en door een sleper vereenigen, en poogde met werpen dichter onder den wal te halen doch het werp brak, zoodat het anker weder moest vallen. De wind begon met harde buien uit het Z. O. en Z. O. ten O. te waaijen, doch tegen den avond werd het weder beter, waarvan men gebruik maakte het werptuig en anker wederom op te visschen. Men bespeurde dat er weinig stroom ging, hoewel het water wel een groote mijl op en neder viel.

Den 1sten Juli was het met het aanbreken van den dag fraai weder, zoodat men nog twee musketschoten kon opkorten en ankeren. Op den dag was de wind met regenbuien van het Z. O. ten O. Tegen den middag werden de beide schuiten wel bemand en van wapenen voorzien, de witte vlag woei van achter af, en Pietersz. voer daarmede een rivier in tot op ontrent een mijl van de jachten, doch hij zag daarin noch volk, woningen, vruchtboomen noch vaartuigen. Het bosch was woest en met wilde boomen bezet; het water was zout; aan de wortels der boomen vond Pietersz. veel oesters, zoodat hij in zijne kaart deze rivier *de Oester rivier* noemde. Op een half mijl van den mond liep de rivier zoo nauw toe, dat men daarin met geen schuit zoude kunnen zwaaien, met laag water viel het water aan den mond geheel droog. Toen ze bij de jachten terug kwamen, zagen ze op een kleine halve mijl benoorden van hen twee orembaaijs langs den wal scheppen, men roeide hen na, doch

zoodra ze dit bemerkten, schepten ze zoo hard langs den wal dat het niet mogelijk was hen in te halen; men gaf het dus op en roeide naar boord terug, waar men met zonsondergang aankwam.

Den 2den ging men weder onder zeil en liepen twee mijlen om de N. O., toen ze in een groote baai ten anker kwamen op 7 vadem steengrond, en die ze eerst meenden door te laveren, doch waarin ze werden verhinderd door de menigvuldige droogten en rutsen. Van hunne ankerplaats werd de Papenberg in het W. gepeild.

Twee prauwen zagen ze voor zich heen zeilen, doch deze raakten, daar ze een nauw gat inliepen, eindelijk uit het gezicht.

Tegen den avond werd er weder een tocht met de schuiten gemaakt, waarin werd bevonden dat het overal gebroken eilanden en verdronken land was, omgeven met reven en rutsen, die met laag water meest allen droog vielen; het gat, waarin de prauwen geloopt waren, werd mede doorzocht, doch er werd niets gevonden, waarna ze naar boord terug roeiden.

Eerst den volgenden dag in den namiddag kon men onder zeil gaan, uithoofde van regenachtig weder en stilte; het windje was van het Z. Z. O. en men zeilde langs den wal in de richting van het O. ten N. Er vertoonden zich veel eilanden welker koers, veelheid en grootheid — zegt Pietersz. — „in onze nieuwe kaart partinent hebben gelegd, omdat hier niet wel bekwamelyck soude kunnen beschreven worden.”

Het land was op alle „oorden” zeer bezet met vuile rutsen en reven, en daar het nu weder eene strekking kreeg tusschen het O. Z. O. en Z. O., kon men den wal niet krijgen; zoodat men het dragende hield naar de eilanden, die ze ook meestal met reven vonden bezet. Ze passeerden het landelijkste en kwamen even nadenmiddag onder het zuidelijkste aan de O. zijde op 19 vadem schelpzandgrond ten anker, op omtrent een musket-schot van den wal. Dit eiland was redelijk hoog en dicht met boomen bezet; van hunne ankerplaats strekte het bijna $\frac{1}{2}$ mijl N. N. O. en Z. Z. W.; de stroom liep hard om de N. N. O. het oostelijkste van het groote land zag men zoo verre als men het kon beoogen in het O. ten Z.

In den namiddag voer Pietersz. met twee welbemande en gewapende schuiten, met veel vlaggen voorzien aan wal; hij liet eenige boomen omhakken, doch bevond dat het alleen geschikt was voor timmer- en brandhout. Er werden veel voetstappen gezien van menschen die naar het bosch gegaan of van daar terug ge-

komen waren; ook vond men eenige roosters; waarop visch was gedroogd alsmede een vuurplaats, waar men de asch nog warm vond, niettegenstaande het den geheelen dag had geregend. Daar er verder niets werd gevonden, keerden de schuiten naar boord terug.

Pietersz. liet den Breeden Raad vergaderen, waarin besloten werd, dat men den volgenden morgen zoude onder zeil gaan en den koers om den N. stellen, om de eilanden op te loopen die omtrent 4 mijlen van hen lagen, en alsdan van daar naar Kei en zoo voorts naar Banda te zeilen.

Men was nu toch reeds acht à negen dagen bij dit land (Timor Laut) geweest, en tot vijf malen toe met de schuiten geland; verschillende malen had men prauwen met volk daarin gezien, waarmede men echter niet in gesprek had kunnen komen, terwijl men opmerkte dat het land weder om de O. Z. O. begon te strekken, dat het door hen niet zoude kunnen worden vervolgd, te meer doordien de „kust schor en steil was”; redenen genoeg om het besluit te wettigen dat ze genomen hadden.

Ten overvloede voegt Pietersz. ten opzichte van het land in zijn journaal er nog bij: „Dit geheele land, dat verhoopte Timor (Laut) te wezen is zeer veel met rudsen en reven bezet; het land vooraen niet wel bewoonbaer voor menschen, op veele plaatsen moerassig; heeft ontallick veel eylanden ten allen kanten, zooals in de kaart te zien is. Wij hebben nooyt geen vuur als alleenlyk op dit eyland kunnen vernemen, noch eenige vruchtboomen vernemen” (1).

Het was in den vooravond dat men vier vuren op het strand van het eiland, waarvoor men geankerd lag, gezien had, doch het duurde niet lang, of men zag ze in het bosch verdwijnen, waar men den geheelen nacht het geluid van het volk hoorde. Men een Z. O. windje ging men des morgens 4 uur onder zeil, de koers werd om de N. gesteld; tegen den middag kwamen ze bij de eilanden die men op den vorigen dag gezien had, die ze ten W.

¹ Door verschillende omstandigheden was de Gouverneur Cryn van Raemburch verhinderd geworden, om van Banda een tocht te laten doen naar de eilanden om de Oost van Banda gelegen, zoo om de Makassaren die zich aldaar jaarlijks meer en meer begonnen te nestelen, zoo veel afbreuk te doen als mogelijk was, als om te onderzoeken en kennis te bekomen van zeker eiland, Timor-Laut genaamd, alwaar gezegd werd aanwezig te zijn sandelhout, schapen, grof vee en andere kleinigheden dienstig. (Brief aan de Bewindhebbers van 15 Augustus 1633).

voorbijzeilden. Aan het zuidelijkste, dat wel niet zoo hoog en groot als Groot Banda was, zagen ze drie orembaais met volk langs den wal scheppen; ze deden toen hun best om onder den wal ten anker te komen, ten einde met hen in gesprek te komen. Beide jachten hadden de vredevlag van achteren waaïen, doch zoodra de inboorlingen bespeurden dat de jachten den wal naderden, deden ze hun best om de onzen uit het oog te geraken, zoodat ze koers op het Noordelijkste eiland stelden, dat een groot mijl van hen lag, te meer daar ze door de groote schorheid van den grond geen geschikten ankergrond konden bekomen; de strekking, droogte en grootte van deze eilandjes en reven werd op de kaart gebracht. Omtrent twee uren voor zonsondergang aan de westkust van het Noordelijkste eilandje komende, lieten ze op een kanonschot van den wal op 14 vadem zandgrond het anker vallen; het jacht kwam op 33 vadem te leggen, „zoodat — zegt Pietersz. — het op deze eylanden zeer schor en steyl synde kwalyck te ankeren is.“ Dit eilandje was wel het grootste en hoogste, doch klippig en rudsig aan den zeekant, met zandstrand tusschen beide en vol met geboomte bezet. Doch volk zag men er niet, hoewel de witte vlag steeds bleef waaïen, „het scheen alsof de menschen hier overal zeer verwaerd, vreesachtig en bang voor ons waren, vermits zy ons nooit hebben willen afwachten, maer zoo haest zy ons zien, met hun vaertuyg weg vluchten.“

Men merkte op dat de stroom om de Z. Z. W. liep, de wind was Z. en Z. O. Met den dag nog geen volk bespeurende, werden de ankers gelicht en met een bewolkte lucht, de wind O. Z. O. en een N. O. koers onder zeil; doch door de variabele winden en daar het meest den geheelen dag regende, deed men weinig voordeel op met zeilen. Tegen den avond vermeenden ze hoogland in het O. N. O. en N. O. ten O. op een gegisten afstand van wel tien mijlen te zien, dat volgens hunne gissing Kei moest wezen, en, werd dit bewaarheid, dan waren de eilanden, die ze het laatst hadden aangedaan, de Tenimber en het groote eiland, waarvan ze den 3ⁿ gescheiden waren, Timor (Laut). Met het ondergaan van de zon peilde men het eiland, van waar men des morgens was vertrokken Z. Z. O. 3½ mijl. Men bleef den nacht onder kleinzeil doorloopen, eensdeels omdat het jacht Wesel niet zoo hard kon zeilen als Amsterdam, en ten anderen „om bij nacht geen prang van zeyl te voeren“. De wind bleef veranderlijk, dan Z. O. ten O. en weder Z. O.,

de koers N. O. ten O.; doch de wind schraalde, zoodat men niet boven het N. O. en N. O. ten N. kon zeilen; in de dagwacht werd de wind O., waardoor men niet boven het N. N. O. kon zeilen. Met het aanbreken van den dag peilden ze het eiland, dat den vorigen avond Z. Z. O. $3\frac{1}{2}$ mijl van hen lag, nog in het Z. Z. O. en Z. ten O. op omtrent 8 mijlen, zoo verre als ze het konden beoogen. Ze zagen anders geen land meer, zoodat men giste dat de stroom hen hard om de west zette, omdat men op een N. O. koers niet boven N. W. en N. N. W. had kunnen behouden. De koers werd nu N. O. ten N.; des voormiddags tegen elf ure zagen ze twee eilanden, het een in het O. N. O. en het andere in het N. O. wel zoo oostelijk op ruim 6 mijlen afstand, beiden schenen redelijk hoog, doch het noordelijkste hooger dan het oostelijkste. Het middagbestek gaf $5^{\circ} 25'$ Z.; met zonsondergang peilde men het noordelijkste eiland O. N. O., ruim 3 mijlen en het andere Z. O. ten Z. en N. W. ten N. van elkander liggende. Gedurende den nacht bleef men met klein zeil doorzeilen op een N. O. ten O. koers; ook bemerkte men groote kapping van water en rafeling van stroom alsof ze in de nabijheid van reven waren.

Met het opkomen der zon peilde men het eiland, dat men 's avonds te voren in het O. N. O. gepeild had, Z. O. ten O. 4 mijlen. Ze zagen nog drie andere, die echter kleiner waren in het N. O. ten O. daarvan, op eene rij gestrekt, niet boven de 3 mijlen; „het eene verste van het andere in ly” N. ten W. 4 mijlen van hen. Ze zagen nog een eiland, mede bijna een mijl groot en redelijk hoog. Naar dit hield men het allengskens dragende; achter dit lag in het N. W. nog een ander. Ze bespeurden groote rafeling van stroom en dreven zeer hard om de N. De middagsbreedte was $4^{\circ} 40'$; ze peilden toen den zuidhoek van het eiland dat men 's morgens N. ten W. had gepeild N. N. W. $\frac{1}{2}$ mijl. Ze liepen dicht of tot omtrent een pistoolschot aan de westkust van het eiland naar het land, met het voornemen aldaar te ankeren, doch ze konden met eene lijn van 50 vadem geen grond looden.

De zeilen werden toen opgegeid en men liet het schip drijven. Op de schuit werd de witte vlag gezet en naar den wal gezonden om van de bevolking te vernemen welk eiland het was; doch hunne vraag werd bijna niet beantwoord; „kom hier, eet dreck, met diergelycke vileine redenen meer, zonder iets aan de onzen

te willen openbaren." Ze lieten het toen, na weder zeil te hebben gemaakt, om de N. N. W. loopen, daar ze een groote prauw of kleine jonk onder den wal zagen leggen, en waarvan een klein prauwtje aan boord kwam met den Anachoda van de jonk, Bellesadoe van Ceram-Laut, die van Kei was gekomen en aan Pietersz. een pas naar Amboina verzocht, en die hem ook werd gegeven. Van hem vernam Pietersz. dat het eiland, waarbij ze waren, Teeuwer was en het eiland dat op omtrent 8 mijlen Z. Z. O. van hen lag, Kouwer werd genaamd en dat het eiland Cassaway N. N. W. omtrent 2 mijlen van hen lag. Het eiland Teeuwer was aan de westkust bewoond, doch aan de oostkust niet en was daar woest; men zag aan de eerstgenoemde kust een groote menigte klapperboomen; ook zag men eenige kleine prauwen die op den wal stonden. Daar men bevond dat men veel meer om de west was vervallen als de gezeilde koers en gissing recht gaven te onderstellen — ongetwijfeld veroorzaakt door de sterke stroomen die hen om de west hadden gezet — besloot men, dewijl er geen mogelijkheid bestond om aan Kei te komen, den koers om de W. N. W. naar Banda te stellen, waaraan den volgenden morgen gevolg werd gegeven.

Met een matige koelte, den wind van het Z. O. ten Z. ging men met een W. ten N. en W. N. W. koers onder zeil. Door de donkere lucht had men op den middag geen bestek, verder op den dag harde regen, terwijl de wind naar het N. liep, later weder Z. en Z. O. Toen de regen in het 5de glas van de namiddagwacht wat had opgehouden, zag men Banda in het W. ten Z. op omtrent 7 à 8 mijlen, en de hooge heuvelen van Ceram in het N. W. ten N. Ze bemerkten dat de stroom hen sterker om de W. gedreven dan zij gegist hadden; want van den vorigen avond dat men Banda gezien had af tot in den namiddag giste men omtrent 17 mijlen te hebben gezeild. Met zonsondergang peilde men Banda W. 5 mijlen; de fok werd ingenomen en men ging met het schoverzeil en bezaan om de O. Z. O. bijleggen, en lieten het schip zoo drijven om gedurende den nacht Banda niet voorbij te loopen; 's nachts was het stil. Met den dag (9) peilde men Banda W. ten N. en W. N. W. wel zoo verre als den avond te voren, en het Suikerbrood op Ceram recht N. De koers werd nu derwaarts genomen, doch het windje woei flauw uit het Z. O., zoodat men niet veel vorderde, 's avonds lag het eiland Rosengein nog 1½ mijl W. van hen; men ging gedurende den nacht weder bijleggen om

de O. N. O. tot den dag, dat men zeil maakte; Banda peilde men W. omtrent 2 mijlen; met buiig weêr en veranderlijke winden liepen de beide jachten in den namiddag onder het eiland Neira en kwamen voor het kasteel ten anker.

Zoo waren de jachten dan weder ter reede van waar ze den 17^{den} April waren vertrokken, doch zonder den Commandeur Pool en eenige anderen; en wat was nu de uitkomst dezer reis? voor den handel niets, doch voor de kennis der aardrijkskunde was zij niet onbelangrijk; doch voor dat wij die resumeren, mogen wij niet voorbijgaan de opmerking te maken, dat de breedte-opgaven in het journaal doorgaans te laag zijn opgegeven, ja zelfs tot bijna één graad toe; waaraan dit toe te schrijven is, is ons onbekend gebleven.

En nu overgaande tot de resumtie der reis, zien wij dat eene uitgestrektheid van ruim drie graden van de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea, Westelijker, en een graad Noordelijker in kaart gebracht en gedeeltelijk benoemd werd, dan van waar de kaart van Carstensz.' reis een aanvang kon nemen, hoewel die kust om de Oost, slechts tot ruim 5° ZBr. — door het vermoorden van Pool enz. veroorzaakt — kon worden vervolgd.

Door zijn opvolger, den koopman Pieter Pietersz. verkreeg men betere kennis der Aroe-eilanden, terwijl het opzoeken der Timor (Laut) en Tenimber-eilanden aanleiding gaf dat een tamelijk uitgestrekt gedeelte van de Noordkust van Nieuw-Holland werd ontdekt, benoemd en in kaart gebracht ⁽¹⁾. De Timor (Laut) en Tenimber-eilanden werden gevonden, en almede in kaart gebracht met „derzelver strekking, droogten en grootheyd.“ Ook nu hebben wij weder te wijzen op het ongerief dat het gemis der kaart teweegbrengt bij het lezen van dit gedeelte van het journaal, en waarin slechts twee eilanden benoemd zijn, namelijk het *Vuyle Eiland* en *Papenberg*. Het is, zoo als men ziet, een doolhof van eilanden, en bijaldien slechts de grootste waren benoemd geworden, en wij waren in het bezit der kaart, dan zou het mogelijk wezen, dat wij een helderder oordeel konden uitspreken over de ontdekkingen van Pietersz. over deze eilandengroep.

¹ Zie het journaal hiervan in de *Reizen der Nederlanders*, hiervoren meermalen aangehaald.

Maar bij het ontbreken hiervan, missen wij tevens de gegevens vergelijkingen te kunnen maken tusschen de kaarten die op onderscheidene tijden van dezelfde kusten zijn vervaardigd, en waardoor soms het een of ander punt zou kunnen worden opgehelderd of nader bepaald, b. v. indien de kaart van de reis in 1636 gedaan nog voorhanden was, dan zou men zich kunnen verzekeren, of de plaats, waar Pool werd vermoord, dezelfde is als die waar de schipper van het jacht Arnhem, Dirck Melisz., in 1623 hetzelfde lot te beurt viel, zooals wij dit vinden opgeteekend in de Instructie aan Tasman en Visscher in 1644 medegegeven, en bevestigd wordt door een schrijven van de H. R. aan den Gouverneur van Banda, Acoley van 24 December 1636, waar wij lezen: „By het verongeluckken van den Commandeur Pool heeft de Comp. een goed getrouw en vigeland dienaar verloren. Wij hadden vertrouwd hy meerder voorzigt (voorzichtigheid) gepleecht zoude hebben, tot welcken eynde hem oock goede vermaningen en waarschuwingen gedaen waren; en vernemen wy dit dezelfde plaets daer Sr. Carstensz. zyn volck verloren heeft. Door desselfs overleyden gelooven wy het voorgenomen desseyen grootelycks verachtert zy, doch vertrouwen wy met u het saisoen ten principale verloopen was; over zulcks genoodzaeckt zullen wezen deze voyagie, hetzy dan van daer of van een ander oord te overleggen.”

Zoo dit schrijven van de H. R. niet aan de aandacht van den heer Van Dijk ware ontsnapt, dan zou hij op het kaartje, dat door hem achter de Mededeelingen gevoegd is, den moord aan Pool begaan, niet nagenoeg één graad of 15 mijlen te westelijk hebben geplaatst, zoo als nu is geschied of ten minste er een ? achter gesteld, waardoor het groot aantal dezer dubtfulls slechts met een zou zijn vermeerderd geworden. Want op de kaart der reis van Carstensz. door den Opperstuurman Arent Maertensz. de Leeuw vervaardigd, vindt men op nagenoeg 4° 40' ZBr. den naam van Doodslagers Rivier, als de plaats waar Dirk Melisz. werd vermoord. Volgens de meer genoemde aantekeningen van den heer Lauts, werd door Willem Jansz. in 1606, op 5° 25' ZBr. de naam van Doodslagersrivier gegeven aan eene plaats, waar hij in eene vijandelijke ontmoeting met de inboorlingen, elf man van de dertig, waaruit zijne bemanning bestond, zou hebben verloren.

§ 6. Abel Jansz. Tasman en Franchoyz
Jacobsz. Visscher, 1642—1643.

De tweede ontdekkingsreis naar het Zuidland, die gedurende het bestuur van den zoo ijverigen Gouverneur-Generaal Antonio van Diemen werd ondernomen, stond onder het bevel van den bekwamen Schipper-Commandeur Abel Jansz. Tasman en den wakkeren Pilot-Mayor Franchoyz Jacobsz. Visscher, „die in „saecken die de seevaart, coursens ende 't ontdekken van landen „enz. aengaen, de tweede stem occuperen sal, en desselfs ad- „vysen in behoortlycke achtinge genomen worden, wesende dese „reyse met syne communicatie geconcipeert.”

De Instructie, degelyk en uitvoerig, werd den 12 Augustus 1642 vastgesteld en onze reizigers werden met eenige stukken voorzien, die hun op de reis van dienst zouden kunnen wezen ¹. Twee dagen later verlieten de jachten de Zeehaen en Heemskerck de reede van Batavia, om over het eiland Mauritius hunnen onbekenden tocht aan te vangen en die bekroond werd met de schitterendste uitkomst, want niet alleen werd Van Diemensland ontdekt, maar ook Statenland of Nieuw-Zeeland met een aantal eilanden in den grooten oceaen gelegen, konden op de kaart van hunne reis gebracht worden, terwijl ze langs de Noordkust van Nieuw-Guinea naar Java terugkeerden.

Daar deze reis door den heer Jacob Swart in 1860 is uitgegeven ², en de schepen alleen de Noordkust van Nieuw-Guinea hebben bezeild, stellen wij ons ons voor in ons tweede gedeelte daarop terug te komen, en willen hier slechts aanstippen, dat wij in een stukje over Tasman en Visscher geschreven ³, eene poging aangewend hebben om een goed deel van

¹ 1. Eene bedenking van schipper Maerten Gerritsz. Fries over d'ontdekking van het Zuytland.

2. Discriptie nopende dezelve ontdekking van den stuurman mayor Franchoyz Jacobsz.

3. Remonstrantie van denzelve op die eygen materie.

4. Een Spaensche beschrijving van Nova Guinea en Salomons Eylanden.

5. Vocabulair eeniger woorden van de talen der Eylanden Salomonis, Nova Guinea en d' omliggende eylanden.

² Onder den titel: Journaal van de reis naar het onbekende Zuidland in den jare 1642, door Abel Jansz. Tasman, met de schepen Heemskerck en de Zeehaen enz. te Amsterdam bij de Wed. G. Hulst van Keulen.

³ Geplaatst in de Bijdragen tot de T. L. en V. K. van N. I. 1856, 4e deel, blz. 123—140.

den roem door Tasman verkregen op Visscher overtebrengen. Wij schreven daar onder anderen: „Het kan onzes inziens tot „geen verkleining der verdiensten van Tasman strekken, wanneer „hij den verkregen roem moet deelen met een man, die zooveel „heeft toegebracht tot de belangrijke uitkomsten, die de reizen „van 1642 en 1644 hebben opgeleverd, terwijl wij daarentegen „eene onrechtvaardigheid herstellen, die wij door onbekendheid „met de bescheiden daartoe strekkende, tot dusverre jegens „den niet minder verdienstelijken Visscher hebben begaan.”

In eene vergelijking der handschriften, die er van deze reis bestaan, ¹ kwamen wij nogmaals en uitvoeriger op de verdiensten van Visscher in deze terug.

§ 7. 1644.

De verrassende uitkomsten, die de reis van 1642—1643 had opgeleverd, gaven den voortvarenden Gouverneur-Generaal van Diemen aanleiding die weldra te laten hervatten, maar nu met het meer bijzonder doel om te ontdekken „het onbekende land gelegen tusschen Nova Guinea ende 't onbekende Zuydland, 't welke van de Caep Keerweer (synde t' uytterste landt anno 1623 by den Commandeur Carstensz. ontdeekt) sal aenvangen ende door de Goddelycke hulpe, by Willems Rivier, wesende den Noordelyckste hoeck van 't bekende Zuydlandt voltrocken worden. In welck gewest (synde een streeck van 400 mylen) apparent veel landen en eylanden (niet seer verre van Java) sullen gevonden worden; alsmede ondervinden of de gemelde twee groote bekende landen aen de anderen vast ofte wel met canalen gesepareert syn.” ² En aan wien zou men de leiding van den te hervatten tocht beter kunnen toevertrouwen dan aan hen die zich op de vorige zoo treffelijk hadden gekwet? En zoo geschiedde het; aan den Commandeur Tasman en den sedert tot Schipper Piloot-Major bevorderden Visscher, werd het beleid andermaal opgedragen, en de jachten Limmen en Zeemeeuw, benevens de quel de Brack hiertoe gereed gemaakt. Nadat de opperhoofden van eene uitvoerige en uitmuntend gestelde Instructie, zooals men ze onder het bestuur van van Diemen gewoon was uit te vaardigen, waren voorzien, ³ verlieten de

¹ In de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde N. R. Zevende deel, 3e stuk, blz. 254--293.

² Missive van de H. R. aan Bewindhebberen van 4 Januari 1644.

³ In zijn geheel opgenomen in de Verhandel. en Ber. betreffende het Zeewezen 1844, N 4, blz. 69 en seq.

genoemde schepen den 30 Januari 1644 de reede van Batavia, om, na alvorens de eilanden Amboina en Banda aangedaan te hebben, hunne reis aan te vangen.

Zeven maanden later of in de eerste dagen van Augustus waren de drie schepen weder op de reede van Batavia terug; „tot op heden heeft het nog aan niemand mogen gelukken de journalen van deze reis op te sporen“, zoo schreven wij eenige jaren geleden in het reeds aangehaalde stukje over Tasman en Visscher, en tot ons groot leedwezen zijn wij thans nog even ver. Wel werden de journalen en kaarten naar het vaderland gezonden; wel werd in het Bataviasch verhaal „breed en omstandelyck de courssen en de gepasseerde particulariteyten aangeteykend.“ Doch het opsporen der genoemde stukken bleef tot dusverre vruchteloos. Aan aanwijzingen ontbrak het ons echter niet. Zoo wordt onder de nagelaten papieren van Wollebrant Geleynsz. de Jonge, gewezen Directeur van den handel in Perzië, en in 1648 in het vaderland teruggekomen, gevonden een cahier, waarvan op de eerste of buitenste bladzijde staat: „Journael ofte Dachregister van de voyagie gedaen door den Commandeur Abel Jansz. Tasman met de jachten Limmen ende 't galjoot de Hasewint (Brack?) langs de Custe van Nova Guinea ende 't onbekende Suytlant 1644, geannoteert door Crijn Hendricxen de Ratte, Opperstuurman op 't jacht de Zeemeeuw“¹; doch het journaal is er uitgelicht; derhalve eene groote teleurstelling voor ons.² Nog bleef ons eene hoop over, toen wij onlangs kennis kregen van een stuk met het opschrift: „Aenmerckelycke annotatien A° 1644 gehouden tot Batavia“, maar dit niet onbelangrijk stuk eindigt met ultimo Mei 1644, terwijl de schepen eerst in het begin van Augustus van hunne reis terug waren.

Het eenige wat er tot dus verre over de tweede reis bekend is, deelden wij mede in het stukje over Tasman en Visscher, en waarvan het resumé is, dat de jachten den 29 Februari uit Banda waren gezeild en de kust hadden vervolgd, „doch geen

¹ Op de eerste reis was hij stuurman op de Zeehaen geweest.

² De heer F. Muller beweert in zijne «Ervaringen in Nederlandsche Archieven» (Nederl. Spect. 1874, 11 Juli, blz. 227 Eerste kolom:) «dat hij «wel in het Rijks-Archief den band vond waarin het Journaal van Abel Jansz. Tasman's tweede reis naar Australië geweest was, maar dat het «er uitgenomen en trots alle nasporingen tot nu toe verdwenen is». Van dien band is ons niets bekend,

doorgaende canael tusschen het half bekend Nova-Guinea ende 't bekende landt van d'Eendracht off Willems Rivier ter zuyderbreedte van $22\frac{1}{2}$ graden bevonden; maer wel een groote spatieuze bocht off golfje, gelyck de Caerte en Journaelen by desen gaende uytwyzen. » Moge nu, volgens den heer Swart, de reis van 1644 verre in belangrykheid voor die van 1642 onderdoen, waarin wij ook gedeeltelyk kunnen instemmen, zoo blijft ze echter o. i. toch hoogst belangryk en staan wij daarin niet alleen, want ook de heer Major noemt ze *«this most important voyage»*. En waarin ligt nu de belangrykheid der reis van 1644? Hierin, dat men vooral twee vraagstukken wenschte te zien opgelost:

1. Is er een vaarwater of doortocht tusschen Nieuw-Guinea en het land, dat wij nog altijd gewoon zijn Nieuw-Holland te noemen?

2. Is de golf van Carpentaria werkelijk eene golf of verleent ze toegang tot de Indische zee?

De eerste werd niet opgelost, en dit moet ons te meer bevreemden, daar ze bij de Instructie gelast waren: *«dat ze moesten zeylen naer den Hoeck Ture ofte Valsche Caep, gelegen op 8 graden aen de zuydcust van Nova Guinea, van waer ze de cust oostwaerts tot op 9 graden moeten vervolgen, de aldaer gelegen vlacke bocht voorsichtelyck oversteeken, en omtrent het hooge Eyland ofte Speults revier met de jachten reede soecken; mitsgaders (na) de hoedanicheyt des lants vernemen, sendende interim 't quel de Brack voor 2 en 3 dagen bochtwaerts in om te vernemen off binnen die grooten inwyck geen doorgaangh in de Suytsee is, dat in deser voegen ofste aen 't trecken van de stroom in corten can vermerckt en ervaren worden.»* Of dit geschied is of niet, kunnen wij bij het ontbreken der journalen niet bepalen, maar er moeten, dunkt ons, wel overwegende redenen hebben bestaan, die hen hebben belet dit belangrijke punt te onderzoeken en tot klaarheid te brengen.

Zoo waren dan Tasman en Visscher de derde, aan wien het niet mocht gelukken deze Straat of doortocht te ontdekken; de eerste was Willem Jansz. in 1606, de tweede Joan Carstensz. in 1623, zoo als wij gezien hebben. Het mag echter wel opmerkenswaardig genoemd worden, dat, hoewel het op goede gronden steunt, dat Luis Vaez de Torres in hetzelfde jaar 1606 — dat Willem Jansz. zich in dat vaarwater ophield, — door deze te recht naar hem genoemde Straat is gezeild, dit vaarwater tot op den tijd van den beroemden Engelschen zeevaarder James Cook voor het algemeen onbekend bleef.

Wij mogen evenwel niet nalaten hierbij te voegen, dat eene Straat, die Nieuw-Guinea van Nieuw-Holland scheidt, bij de onzen althans bij gissing bekend was.

Wij lezen dit in een rapport van den beroemden Georgius Everardus Rumphius in 168 ? uitgebracht, met deze woorden: „Bezuiden dit land (N. G.) loopt een groote hoek om de Noord, in de kaart Kabo Falso genaamd; bezuiden dezelve staat de Drooge bocht, alwaar men gist dat N. G. van 't ander Zuidland afgescheiden is door een Straat in de groote Zuidzee uitkomende, hoewel ons volk wegens ondiepte daardoor niet hebben kunnen geraken, en dierhalven nog onzeker is of deze Straat doorgaat; immers in de oude Portugeesche kaarten vindt men N. G. als een eiland geteekend met den naam Ceiram.”

Wat hierover in de 16de eeuw bekend was, kunnen onze lezers nazien in de reeds meermalen aangehaalde „Early Voyages to Terra Australis” van den heer Major.

Het tweede vraagstuk daarentegen: „Is de golf van Carpentaria werkelijk eene golf of verleent ze toegang tot de Indische zee?” werd volkomen opgelost. Er is tot op heden daarin geen doortocht of kanaal gevonden.

Zijn de journalen der laatste reis ons tot dusverre onbekend gebleven, met de kaart is dit het geval niet. Het aanwezig zijn van twee daarvan kan ons derhalve eenigszins schadeloos stellen. Een daarvan is gevoegd achter het door den heer Swart uitgegeven journaal der eerste reis, en naar de oorspronkelijke vervaardigd; de tweede bevindt zich in het Britsch Museum te Londen en werd door den heer Major op een verkleinde schaal in zijn reeds veelmalen genoemd werk opgenomen. De waarde dezer kaarten wordt zeer verhoogd, doordien de beide reizen daarop zijn aangeteekend. De eerstgenoemde is uitvoeriger bewerkt dan de tweede, welke meer een schetskaart schijnt te wezen; wij vinden daar ook niet alle de namen die op de eerstgenoemde voorkomen. Voor zooverre het de Zuid-Oostkust van Nieuw-Guinea betreft, teekenen wij nog het volgende uit de kaarten op. Het blijkt daaruit dat de schepen, nadat ze Banda hadden verlaten, tusschen de eilandjes beoosten Ceram-Laut gelegen zijn geloopen en benoorden de Kei- en tusschen deze en de Aroe-eilanden zijn gezeild ¹; langs de Zuidkust van laatst-

¹ Deze eilanden werden door hun aangedaan volgens een brief van Cornelis Witsen, Gouverneur van Banda, aan de H. R. van 17 April 1645.

genoemde den koers om de Oost vervolgd en bewesten de Valsche Kaap land hebben gehaald, en daarna die Kaap omgezeild hebbende, de kust vervolgd totdat ze de Drooge bocht of Torres-Straat bereikten. Aan de Zuid-Oostzijde van de Valsche Kaap tot aan de zoogenaamde Drooge bocht vindt men de volgende namen opgeteekend, die op de kaart van Carstensz. in 1623 niet voorkomen, als:

Mannen rivier
Clappus rivier
Rivier d'Orangie
Clappus Cust en
Drooge Hoeck.

Ook door de loodingen, die op de tweede reis zijn gedaan, verkrijgen deze kaarten eene verhoogde waarde. Ze nemen een aanvang bezuiden de Aroe-eilanden, loopen onafgebroken door tot in de golf van Carpentaria, verder langs de Noord- en Noordwestkust van Nieuw-Holland tot aan Willemsrivier of 22° 30' ZBr. Hier en daar vindt men ankerplaatsen aange-teekend.

In het tweede gedeelte dezer verhandeling bij het beschrijven der reizen langs de Noordkust, komen wij nader op deze kaart terug.

§ 8. Adriaen Dortsman, 1645.

Het verslag der reis door den Fiskaal Adriaen Dortsman, in 1645 op last van den Gouverneur-Generaal van Diemen van Banda naar de Zuid Zuid-Oost van daar gelegen landen ondernomen, behoort niet te huis onder de reizen langs de Zuid-West en Zuidkust van Nieuw-Guinea gedaan; doch in zijn rapport over de reis komen eenige bijzonderheden voor betreffende deze kust, die wij meenen niet te mogen achterhouden.

Hij zegt daarin o. a. dat hij sedert zijne terugkomst in Banda, geen gelegenheid had laten voorbijgaan tot het inwinnen van nadere berichten aangaande het eiland Aroe, de kust van Nieuw-Guinea en meer andere landen.

Zoo had hij, toen er in de maand Augustus vele Cerammers met massooi op Banda aangekomen waren, eenigen huuner op zijn kamer ontboden en hun vriendschappelijk afgevraagd, uit welk land, waar en hoever van Ceram-Laut zij de massooi

haalden. Hij toonde hun de kaart van Nieuw-Guinea en zij wezen hem aan en verklaarden, dat de massooi bijna langs de geheele kust van Kaap Amsterdam tot aan Poolshoek door hen werd opgekocht, en dat ze ook door hen die beoosten Weselseiland, ook Assa genaamd, woonden, westwaarts gevoerd werden.

Zij schilderden hem de inwoners af als buitenmate brutaal, wreed en als wilde menschen en beesten, zonder de minste redelijkheid. Zij woonden in spelonken onder de aarde, en kwamen van de bergen naar de stranden niet eerder voordat ze de Cerammers op de kust zagen.

Op het eiland Assa was mede eene groote hoeveelheid massooi te bekomen, doch de inboorlingen, die de massooi van het eiland, op het strand van de vaste kust — daar de Cerammers met hunne vaartuigen lagen — brachten, waren al even onredelijk. De massooi werd verhandeld voor grof, wit en slecht geschilderd linnen, Crimatsche bijtjes, zwaarden, kookpotten en dergelijke kleinigheden.

„Of nu die doortrapte Cerammers de inboorlingen niet zoo wreed afbeelden, om de Hollanders af te schrikken en hunne „groote winst niet te verliezen“, zegt Dortsman is zeer bedenkelijk, en raadt hij aan in vervolg van tijd de gelegenheid van dat eiland (Assa) en de kust van Nieuw-Guinea nader te laten onderzoeken.

In het rapport over 's Compagnies recht op de Groote Oost¹ lezen wij, dat men om nadere kennis te krijgen van de nog niet ontdekte of gepossideerde landen en eilanden om de Oost van Banda gelegen, in het jaar 1638 onder den koopman van Dorst (Dortsman?) een bezending had gedaan naar Duin (Onin?) met wiens koning het bleek, dat men reeds in het jaar 1636 een exclusief contract had aangegaan, dit had gerepeteerd in het jaar 1644, en dat het voornoemde contract in het jaar 1653 gerevoveerd was. Ook in de Radicale Beschrijving van Banda door den Gouverneur Reinier de Klerk (M. S.) den 9 November 1756 in Rade van Indië ingediend, wordt van den tocht door Dortsman in 1638 gesproken.

In de papieren van Banda van dat jaar vonden wij evenmin als in die van 1644, dat door den koopman van Dorst (Dortsman) een tocht naar Duin (Onin) is gedaan.

¹ Verhandeligen van het Bat. Gen. van K. en W. 1868. XXXIII deel, blz 51.

Ook in de brieven van de H. R. aan de 17^{den} vinden wij er geen gewag van gemaakt.¹

Het eerste wat ons met Onin bekend maakt, is te vinden in den brief van het Bestuur van Banda aan de H. R. van 12 September 1653². Daar leest men dat de Kapitein Frederick Gommersdorp aan de regeering aldaar had bericht, dat, toen hij in de maand Juli van het voorgaande jaar met de chaloep Alckmaer op Goram lag, hij daar had aangetroffen een vaartuig van de negorij Oningh, gelegen om de N. O. op het vaste land van Nieuw Guinea, wel 15 à 20 mijlen Noordelijker als ooit de Nederlanders met jachten op die kust waren geweest. Ze waren op Goram gekomen om eenige kloeke slaven aan de Gorammers te verhandelen, waarvoor ze in ruil kregen voor iederen slaaf, de waarde van omtrent 25 à 30 realen, bestaande in kleeden (lijwaat), Tamboksche bijtjes en zwaarden.

Gommersdorp kwam door behulp van tolken met den Orang Kaja van Onin en zijn bijhebbend volk in gesprek om mede een goede partij slaven met hen te verhandelen, waarin ze eindelijk „accordeerden en beloofden in dit jaer (1653) een party lyfeygenen op Goram te brengen.”

Ze hielden hun woord, want in de maand Juni te voren was de Orang Kaja Borry — een man wiens naam nog al eens zal voorkomen — met zijn vaartuig van Goram te Banda gekomen, met het bericht dat die van Ony een negentigtal kloeke

¹ De bron, waaruit de Kl. zijne gegevens heeft, is ons zeer onzuiver voorgekomen; zoo laat hij o. a. Pool reeds in 1636 een contract sluiten met den Koning van Oenin «relatie hebbende tot de slavenhandel, massooi etc. tot welkers voortsetting en gerustheid zyn Ed. een houte paggering of logie opregte en de bewaring differeerde aen een sergeant en 30 gemeene krygers. Vervolgens het Land alomme na vermogen hebbende doorsnuffeld, rapporteerde dat er met die barbaarsche natie niets konde worden verrigt, als hebbende van de zyne vier Europeesen verraderlyk vermoord, eenige gequest en de meeste besettelingen op Onin om het leven gebragt.» Zooals men in den tekst gezien heeft, is hiervan bijna niets met de waarheid overeenkomstig.

² In het M. S. in den tekst aangehaald, leest men verder: dat de opperkoopman Dortsman nog eens derwaarts is geweest en wel in 1653; * dat hij met den Koning van Onin het in vroegere jaren gemaakte contract tot het leveren van slaven en massooi vernieuwde etc.; wij vinden in de papieren van Banda hiervan geen melding gemaakt.

* Dortsman overleed den 28 September 1646. Missive van de H. R. aan de Bewindhebbers van 21 December 1646.

en gezonde slaven op Goram hadden aangebracht, met het voornemen die aan Gommersdorp te verhandelen; maar deze tegen hunne verwachting niet daar zijnde ¹, hadden zij ze aan de Gorammers verkocht en waren twaalf van hen, die door Borry gekocht waren, door hem naar Banda medegebracht, om ten zijnen bate aan de burgers te worden overgedaan. ²

Het zou dus voor de Comp. voordeelig wezen, zegt de regeering in haren brief, dat ze zelve vaartuigen naar de negorij Oningh, *daer nooyt Nederlander is geweest* zond, en onderzocht met der minne en alle vriendschap dien handel met hen te drijven.

Echter zou het noodig zijn daartoe twee wel gewapende chaloepen te bezigen om voor overval en bedrog verzekerd te wezen, „alzo men die lieden hun naturel nog niet doorgrond „noch ondertast heeft.“ Volgens het zeggen van den Kapitein Gommersdorp zou het volgens hetgeen hij van hen op Goram had gezien, geen onbillijk volk wezen.

Ten einde aan de behoefte van slaven te gemoet te komen, die door de uitbreiding aan de notenkultuur gegeven, zich zeer deed gevoelen, besloot de regeering het volgende jaar twee vaartuigen rechtstreeks naar Onin ³ te zenden.

§ 9. Frederick Gommersdorp en Josua Braconier. 1654.

Dientengevolge werden de Koopman Josua Braconier en de Kapitein Gommersdorp aangewezen om die reis te onder-

¹ Bij gebrek aan een bekwaam vaartuig was men te Banda verhinderd geworden daarvan een naar Goram te zenden.

² Volgt: het voordeel door de Comp^{ie}. te behalen, om aan die slaven de voorkeur te geven boven anderen: omdat ze in hunne jeugd evenals de Bandanezen «de Amboinse siekte subject synde, die meestal hebben gehad» en in hunnen wassenden ouderdom, wanneer ze bekwaam tot arbeiden worden, daarvan bevrijd; terwijl daarentegen de Malabaren en andere natiën die als slaven op Banda werden aangebracht door die «pestilentielle plage» aangetast werden, waardoor er veel stierven en die in het leven bleven nooit weder tot hunne vorige gezondheid konden geraken.

³ Ook Oenin, Oning, Hony, Wony en Ony genaamd; het is het Wonim der tegenwoordige kaarten; «het legt op een uytsteeckend hoeckje, zynde een »hooge klip in zee, aen het vaste land gehecht door een tongetje laeg »zandig land, niet breeder zynde of men kan het met een goed musket »ten naesten bij overschieten.»

Missive van Banda aan de H. R. van 17 September 1664.

nemen, die dan ook op den 22 Februari 1654, met de galjoot de Haesewint en de chaloup Alckmaer over Damme en Goram, daartoe de reede van Banda verlieten.

Hunne reis was niet voorspoedig, want ze kwamen eerst den 13 Maart te Goram, waar ze zich volgens hunne Instructie van tolken voor de kust moesten voorzien. De Orang Kaja's waren in het begin hiertoe in het geheel niet genegen, maar gaven eindelijk — na veel loven en bieden over de geschenken — hieraan toe, en verkregen ze drie Gorammers om hun als tolken en wegwijzers behulpzaam te wezen. De reden van hunne aanvankelijke weigering was niet ver te zoeken; zij die gewoon waren jaarlijks op Ony een goed aantal slaven in te ruilen om die op Ceram en elders van de hand te zetten, zagen in de Hollanders mededingers, die hunnen handel konden belemmeren of onderkruipen.

Na een oponthoud van zeven dagen te Goram vervolgden de galjoot en de chaloup de reis naar de kust, en lieten op 25 Maart voor de negorij Ony, bij de inboorlingen Roema-batti genaamd, op 10 vadem goeden stekgrond het anker vallen.

Den volgenden morgen voeren de tolken aan land om de komst der Hollanders bekend te maken; deze kwamen des namiddags vergezeld van een zoon des Konings aan boord van de chaloup Alckmaer, waarop Gommersdorp zich bevond, terug. Des Koningszoon viel een goed onthaal te beurt, en nadat men hem ten deele met de reden hunner komst had bekend gemaakt, voer hij des avonds weder naar land.

Den 27sten werden de onzen door den genoemden zoon des Konings en eenige tolken aangediend, dat de Koning met verschillende grooten des lands hen op het strand verwachtte om audientie te verleenen, en dat de Koning tot teeken zijner vriendschap drie lijfeigenen bij zich had, om aan de Nederlanders te vereeren.

Op het ernstig aanraden der Goramsche tolken werd besloten daartegen de waarde van 106 realen in kleeden mede te nemen, en, zoo deze geschenken aangenaam werden bevonden, ze alsdan in vergelding den Koning en zijne bijhebbende Orang Kaja's aanbieden, waarna de opperhoofden zich aan wal begaven; aan land komende werden ze met handtasting verwelkomd en verzocht nedertezitten. Na eenige voorafgaande gesprekken gelastte de Koning aan zijne tolken aan die van Goram aftevragen, met wat oogmerk de komst der Hollanders

aldaar geschiedde, en wat hun last en verzoek was. Hierop werd door de tolken geantwoord: dat de reden van de komst der Hollanders alleen daarin bestond, om met den Koning en zijne voornaamste Hoofden een oprecht, trouw en onverbrekelyk verbond te maken en te sluiten, en, zoo zij daartoe genegen waren, met een oprecht en ongeveinsd hart, gelijk zij Nederlanders het begeerden aantenemen en te onderhouden, dat alsdan de Nederlanders jaarlijks met schepen of kleiner vaartuigen en ingeladen koopmanschappen aldaar, of op eene andere reede onder het gebied van den Koning wilden komen handelen en de waren tegen slaven, massooi enz. verhandelen en omzetten.

Na veel over en weder praten werd het door den Koning en zijne Grooten aangenomen, en de vrede vast besloten zijnde deed de Koning toezegging, dat de Nederlanders, wanneer zij daar verschenen, jaarlijks 2 à 300 slaven en een groote partij massooi à contant te koop zouden vinden.

Voor het oogenblik kon er evenwel niets worden gedaan, uithoofde er omtrent twee maanden geleden twee corra-corra's van Ceram-Laut op de kust waren geweest, die in de negentig slaven hadden ingeruild en weggevoerd.

De koopmanschappen, waaruit de handel zou bestaan, moesten zijn: verschillende soorten van lijwaten als: zwarte kanjangs, karikams, kannekijns, breede zwarte baftas, smalle idem, patholen, gewone van $1\frac{1}{2}$ en 2 vadem, zwaarden en bijltjes van Tamboek¹, groene-, blauwe-, geele- en roode koralen, grove porceleine schotels en kommen.

Dewijl er nu voor 's hands niets in het belang der Comp. te verrichten viel, besloot Gommersdorp de kust te verlaten. Hij vertrok met de Alckmaer rechtstreeks naar Banda; de Hasewint keerde over de eilanden Aroe, Tenimber en Damme terug.

§ 10. Jacob Borné, 1655—1658.

Ten einde „t effect te bekomen van den langgeruchten slavenhandel“ op de kust van Nieuw-Guinea en tevens aldaar timmerhout te kappen, vertrok de onderkoopman Jacob Borné op den 9den December 1655, met het jacht Coutchin en de chaloupen Batavia en Japara, over Goram naar de genoemde kust; den

¹ Zeer gezochte handelsartikelen van Tamboek^o of Tambocko op de Oostkust van Celebes.

13den liet hij met zijne vaartuigen voor de negorij Kellebong (Goram) het anker vallen op 15 vadem koraalgrond.

In de vergaderingen, die met de Orang Kaja's in tegenwoordigheid van Borné werden gehouden, bevond zich een tolk, die eenige dagen vroeger van de kust was teruggekomen en eene goede partij slaven van daar had medegebracht. Hij gaf voor dat de Vorst van dat land (Ony) hem had aanbevolen, uit zijn naam bij den Gouverneur van Banda, Weijns te solliciteren, dat deze dien Vorst over twee maanden met eenige soldaten tegen zijne vijanden wilde bijstaan en dit als een bewijs van het in het voorjaar gemaakte vriendschapsverbond; tot verzekering der waarheid van zijn gezegde vertoonde de tolk hem eene geschilderde rottan, die hij in last had te Banda te brengen.

Borné sloeg echter geen geloof aan zijne woorden, maar beschouwde het voor „een logenstreek om de Nederlanders van die kust en van den slavenhandel te onthouden.” In die vergaderingen kwam weder ter sprake het verkrijgen van tolken en wegwijzers voor de kust. Het gelukte echter; Borné werd na veel moeite hiervoor in het werk te hebben gesteld er van voorzien, zoodat de reis den 19den December kon worden voortgezet, nadat Borné de Batavia naar Banda had gezonden ter overbrenging van het rapport van zijn verrichting te Goram.¹

Den volgenden morgen met het aanbreken van den dag kregen ze de kust in het gezicht en wel in het N.O. op 11 à 12 mijlen; ze peilden toen Goram W. ten N. 5 à 6, Casseway Z.Z.W. 5 à 6 en het eiland Teeuwer Z. ten O. ongeveer 8 à 9 mijlen; door de stroom werden ze sterk om de Z. O. gezet.

Het mocht hun echter niet gelukken hunne bestemming te bereiken, hevige buien wisselden af met doodstilte, waardoor men soms den stroom niet kon doodzeilen en waardoor weder verloren ging wat men had gewonnen; in eene dergelijke bui raakte de Japara uit het gezicht en niet voor den avond zag men dit vaartuig weder onder de kust van Bay,² zijnde het vasteland van Nieuw Guinea, om er verder niets meer van te hooren.

¹ Zooals o. a. over de oude twist tusschen de Orang Kaja Cabory en Andoe uit de negory Day, over de Ceram-Louwers die zich schuldig hadden gemaakt aan het vermoorden van den Lonthorsche Mardijker Cornelis Jansz. en zich ophielden of zouden ophouden op de eilanden Manovoko en Salavako enz.

² Dit gedeelte der kust was derhalve destijds reeds onder den tegenwoordigen naam van Baik bekend; zie de kaart van N. G. in den Atlas van Melvill van Carnbee en Versteeg.

Batoe Poetih liep men in het zicht, doch eene hevige bui uit het N.N.W. sloeg hen terug, en deed hen met den stroom om de Z.O. drijven; eene daarop gevolgde stilte van twee dagen dreef hen nog verder om de Z.O. In eene plotseling opgekomen harde bui waren ze genoodzaakt de orembaai, die aan een sleper lag, te kappen en te laten drijven. Den 26ste was de wind des morgens met een flauwe koelte van het N.W. waarmede ze naar den wal van Bay tusschen de eilanden Phater en Noessa Woelang ³ dicht onder den wal, zijnde zeer steil van gebergte, liepen met het voornemen aldaar een ankerplaats te zoeken.

Men loodde 40 vadem fijne koraal, doch dit kwam hen te diep voor, zoodat ze weder zeewaarts stuurden; uit de vuren die men aan land zag, bleek het dat het bewoond werd. 's Nachts wederom felle buien, doch men bemerkte met het aanbreken van den dag dat men nog iets had gewonnen, maar, voor het avond werd, hadden ze wel dubbel zooveel verloren. Met een N.W. wind liepen ze W.Z.W. over, doch hadden hier zoodanigen tegenstroom dat zij des nachts wel 20 mijlen achteruit dreven. In plaats van Goram te belooopen zagen ze den volgenden morgen een eiland in het Z. O. op 7 à 8 mijlen, waarheen ze gaandeweg heen werden gedreven en hun voorkwam Groot Kei te wezen.

Daar Roema-batti met deze gelegenheid niet te bezeilen was, besloot de scheepsraad zoo het mogelijk was het in het zicht zijnde land te bereiken, aldaar het kenteren van den moesson af te wachten en inmiddels te zien of er timmerhout te bekomen was; zoo ja, dit alsdan te kappen, om daarna met den Oostenwind „wanneer het vlack voor 't laecken“ is, naar Banda of naar Roema-batti te verzeilen zooals de gelegenheid zich dan zou voordoen.

's Avonds waren ze dicht onder de westkust van het eiland; in de hondenwacht kregen ze den wind met eene zoo hevige bui uit het Z.W. dat de fok uit de lijken scheurde en stuk sloeg. Ze gingen nu over stag en liepen N.O. over tot den morgen, toen ze met een NW. wind Z.W. overstaken; met den stroom dreven ze beoosten het land dicht onder den wal waar ze geen grond konden looden, en zeilden langs de zuidstrekking van het eiland heen.

Des namiddags vernam men van den Orang Kaja van Sayrarat, Serrefota, dat het het eiland Groot Kei was. Deze bracht hen een weinig terug en onder een schoonen hoek, waar ze voor twee ankers ten anker kwamen, het eene lag op vier, het

³ Waarschijnlijk Paniké en Oelan der tegenwoordige kaarten.

ander op twaalf vadem grove koraal; doch met het laatste glas van de eerste wacht overviel hen eene zoo hevige bui uit den wal dat ze van hunne ankers spilden en grond afdreven. Eindelijk kwamen ze den volgenden morgen, na wel een mijl gedreven te hebben, voor de negorij Sayrarat op 36 vadem grove koraal ten anker. 's Morgens ten 8 uren hadden ze zulk eenen hevigen wind en regen gehad, dat ze lang zonder zeilen dreven, maar daar de wind wat handzamer werd, dreven ze met den stroom naar de ankerplaats. Doch ook nu hield het anker niet, maar dreven voort tot omtrent een gotelingschoot beneden de plaats waar ze den vorigen nacht ten anker hadden gelegen, en waar ze nu op een gelijken koraalgrond op 9 vadem voor de derde maal ten anker kwamen. Ze maakten het zich zoo bekwaam mogelijk. Schip en tuig werd nagezien; men ging aan wal om boomen geschikt voor timmerhout te zoeken; na eenige dagen hiermede vruchteloos te hebben doorgebracht, mocht hun dit eindelijk gelukken, zoodat er 35 à 36 Lingoa en ijzerhoutboomen werden gekapt, vierkant gehakt en aan boord gebracht.

Met de inboorlingen stond men op een goeden voet, ofschoon die van Ely met die van Watteley ¹ in oorlog waren, omdat ieder hunner de vergadering in zijne negorij wilde hebben. Die oorlog of twist was ook de reden dat ze in het afgelopen jaar niet in Banda waren geweest. Borné maande hen tot vrede en drong bij hen aan om naar Banda te komen; om het eerste lachten ze, het tweede beloofden ze na te komen.

In Ely vond Borné nog eenige Bandanezen, uitmakende tien huisgezinnen, die derwaarts waren gevlucht ten tijde dat Banda door 's Comp^s. wapenen werd veroverd (1621). ²

Zoodra de maand Februari van 1656 ten einde was, besloot de scheepsraad, uithoofde men maar voor slechts twee maanden rijst, spek en vleesch aan boord had, het einde van den moesson niet af te wachten maar naar Ony onder zeil te gaan. Ze vertrouwden dit nu wel bij den wind te zullen kunnen ophalen,

¹ Bij C. B. H. v. Rosenberg. Reis naar de Z. O. Eilanden 1805, in de werken van het K. I. uitgegeven, leest men blz. 70: dat Watela bij den inlander niet bekend is, zou dit Watteley er soms mede overeenkomen? Zie ook de volgende blz. in den tekst waar ook Kei Wattela voorkomt.

² Zie over deze verovering het 3de Deel der Bijdr. van het K. I. v. T. L. en V. K. v. N. I. 1854.

Ook v. R. I. c. spreekt ook nog over de afstammelingen van deze Bandanezen blz. 72.

om dan van daar over Goram naar Banda terug te keeren. De watervaten werden gevuld, brandhout aan boord genomen en na van den Orang Kaja Serrefota afscheid te hebben genomen, werd het anker op den 4 Maart gelicht en met een N.N.W. wind koers naar Ony gesteld. Van de Japara had men sedert den 22sten December van het vorige jaar niets meer vernomen.

Maar ook nu zoude het jacht de reis naar Roema-batti niet gewinnen. Nauwelijks waren ze vier en twintig uren onder zeil of de N. Weste buien begonnen weder op te steken; ze waren toen in het gezicht van Kei Wattela dat ze op 3 mijlen afstand in het Z.Z.W. peilden; de koers was Z.W. Den 6den en 7den bevonden ze zich tusschen de eilanden Meeuw en Kei Wattela zonder veel te vorderen, de buien kwamen nog al uit het N.W. met veel regen.

Den 8sten was het droog weêr; op den middag zag men het eiland Couwer ¹ in het Z.W., de wind liep naar het W.Z.W. zoodat de koers bij eenen tamelijken voortgang om de N.W. kon worden gesteld, tegen den avond liep men voorbij het eiland Teeuwer. ² Den volgenden morgen met het aanbreken van den dag bevonden ze zich 5 á 6 mijlen Z. W. van Bay, zijnde een gedeelte van de Kust van Nieuw-Guinea dat zich N.W. en Z.O. strekt; daar het flauw woei uit het Z.W., vorderde men weinig, doch tegen dat het donker werd, peilde men het eilandje Batoe Poetih in het N.N.W.; dit eilandje ligt ongeveer W. ten Z. van Sackers Hoeck ³ dat ze mede zagen. In den nacht had men veel regen, daarbij werd het stil, zoodat ze door den stroom weder werden terug gezet.

Den 10den en 11den was het stil tot op den middag, ze dreven toen onder de eilanden Caras, Cany en Betoer; ⁴ deze eilanden lagen voor en in een groote inbocht boven de N.W. Hoek van Bay. ⁵ Met het zeeluchtje, dat op den middag doorkwam, schoot men een weinig langs den wal op. Bij het lood dat men van tijd tot tijd had laten gaan, vond men de diepten van 25, 26,

¹ V. R. als voren Koor.

² V. R. als voren Tijoor.

³ Door wien deze naam aan dien hoek is gegeven bleef ons onbekend. Wij vinden het ook geschreven Sackers Hoeck.

⁴ Atl. M. v. C. en V. Karas, Anne en Botoer. Op de kaart van Gregorij van deze gewesten, 1865, liggen vreemd genoeg deze eilanden bewesten de golf van Mac Cluer; evenzoo in den Atlas van Pijnappel.

⁵ De latere Rijklooff van Goens Baai. Zie onder Keyts 1678.

43 en 50 vadem, koraal met schelpen. Den 12^{den} bleef het hetzelfde weêr, ze kwamen daarmede onder het eiland Sammey;¹ men loodde 30 vadem fijne koraal toen men het zeewaarts over wendde. Den 13^{den} 's morgens wederom harde regen met een N.N.O. wind; toen het opklaarde en stil werd, zagen ze achteruit een jonk die met hen overliep. De stilte bleef nog twee dagen aanhouden met veel travaden en regen, zoodat ze over en weder moesten houden; den 15^{den} waren ze op den middag nabij het eilandje Kei-Kei onder den vasten wal gelegen² en meenden aldaar voor de negorij Toron ten anker te komen; doch daar ze bij het lood geen grond konden krijgen, zagen ze er van af en gingen over stag. Ze kregen twee vaartuigen in het gezicht, door hen Tarren genoemd.³ Men riep het volk toe om aan boord te komen, doch in het begin waren ze te bevreesd om hieraan gevolg te geven, en niet dan nadat ze met de Goramsche tolken hadden gesproken, kwam er een van hun over, die zeide 's Konings dienaar te wezen. Op zijn verzoek ging een der Gorammers in de prauw, waarschijnlijk dat hij achterdocht koesterde en bevreesd was dat men hem zou medenemen.

Men vroeg hem of de Japara niet op Roema-batti was geweest; hij verklaarde dat, hoewel hij onlangs meermalen daar geweest was, hij van de chaloup niets had vernomen. "Desen persoon aen boord sijnde maeckte geen lang verblyf, maer socht in der haest weder by syne mackers te wesen, sulcks hem met genoegen lieten gaen en den koers wederom te zeewaarts wenden." 's Nachts en een gedeelte van den 16de dreven ze in stilte, toen het zeeluchtje kwam opzetten, waarmede ze dicht aan het eilandje Kei-Kei liepen; bij het lood had men 20 vadem grove koraal, waarna de koers weder zeewaarts werd gesteld, doch al spoedig verslapte de wind, het werd stil en de stroom deed hen den 17^{den} en 18^{den} nogmaals eenige mijlen terugdrijven.

Toen nam de scheepsraad op den middag van dien dag het besluit geen tijd langer zoek te brengen, want dat Roema-batti met de aanhoudende W.N.W. en N.W. winden niet te bezeilen was. Daarbij waren de scheepsprovisien zeer verminderd, zoodat het raadzaam werd geacht zoo spoedig doenlijk naar Goram over te steken en vandaar naar Banda terug te keeren. Toen ze dit

¹ Atl. M. v. C. en V. Samail, Semail.

² Op de kaart, in den hiervoren genoemden Atlas, liggen op deze hoogte eenige eilandjes waarvan er twee zijn genaamd Ega en Pandjang.

³ Een soort van visschersvaartuigen, ook Tarre-Tarren genaamd.

besluit namen, bevonden ze zich onder de kust omtrent het eilandje Samney, hetzelfde waaronder ze den 12den te voren reeds waren geweest.

Na den 19den nog een paar hevige travaden met regen uit het W.N.W. doorgestaan te hebben, zagen ze den volgenden morgen Goram in het Z.W. ten Z.; door de afwisselende koelte liep het echter nog aan tot den 23sten, voordat ze voor de negorij Day ten anker konden komen. Nadat de medegenomen tolken waren ontscheept en ze het noodige hadden verricht ¹, lichtte men den 4den April het anker voor Banda, waar ze het den 7den tegen middernacht ter reede van Neira weder lieten vallen.

Hoewel deze reis vruchteloos affiep, hebben wij dien ophaaltocht niet achter willen houden, omdat wij daardoor weder met eenige voor ons nieuwe namen van eilandjes zoo onder de kust gelegen als van een gedeelte van deze kust zelve bekend worden.

Volgens berichten, die in October van 1656 van Goram en andere oostelijk gelegen eilanden te Banda kwamen, vernamen dat de Japara, die op den 22sten December van het vorige jaar van de Coutchin was verstoken geraakt, aan het eiland Caras in de groote baai ² gelegen, was verongelukt en dat de opvarenden door de inboorlingen zouden zijn vermoord. Dit gaf aanleiding, dat Borné den 26sten Februari 1657, met de Coutchin en Batavia andermaal naar de kust werd gezonden, ten einde naar dit ongeval onderzoek te doen. Over de eilanden derwaarts gestevend kwam hij voor Caras ten anker, doch kon, dewijl de geheele bevolking van dat eiland de vlucht had genomen, niet te weten komen hoe of op welke wijze de bemanning was omgekomen. Hij vond de Japara uit elkander geslagen en al het ijsérwerk er van afgesloopt.

Niets hier ten dienste van de Compie kunnende verrichten, liep hij naar Roema-batti, waar hij door den Vorst of het opperhoofd zeer goed werd ontvangen; doch om zijn ruïn met slaven gevuld te krijgen mislukte hem, daar zij die voorhanden waren reeds een paar maanden vroeger door de Cerammers en

¹ Terwijl ze daar lagen, voer een Bandanees genaamd Ratamanno, op den 29sten Maart met zijn vaartuig naar Cov' viay aan de binnenkust van Nieuw-Guinea tot het opkopen van massooi, die hij daar tegen Tamboeksche zwaarden, goud en kleeden voor een tamelijk geringen prijs ruilde; terwijl hij later de massooi aan Javanen, Maleiers en Makassaren tegen 60, 65 à 70 R. het pikol weder verkocht.

² Van Couvou' ay omtrent 15 à 16 mijlen bezuiden de negorij Ony. Brief van Banda aan de H. R. van 30 Apr. 1657.

Gorammers waren ingeruild. Hij moest derhalve onverrichter zake naar Banda terugkeeren, waar hij dan ook den 10den Mei voor Neira weder ten anker kwam.

Voor de kennis van de kust leverde deze reis niets bijzonders op.

Voor de derde maal verliet Borné Banda's reede, op den 24sten Januari 1657 over Goram naar de kust, met de chaloupen Batavia en Swaluw, in de hoop van eens eindelijk te zullen slagen. Maar nauwelijks op Goram aangekomen tot het aanbesteden van atap werd hij — hoewel bij het aan wal stappen schijnbaar goed ontvangen — met zijn bij zich hebbende manschappen, waaronder ook zijn broeder zich bevond, op een verraderlijke wijze aangevallen, en met uitzondering van een enkele, die het met zwemmen ontkwam, door de bevolking wreedaardig vermoord. Ze deden zelfs eene poging om zich van de beide vaartuigen meester te maken, doch dit stuitte af op de kloeke houding der equipagiën, die dan ook weldra de ankers lichtten en naar Banda terugkeerden. ¹

De reden, waarom de Gorammers tot dezen moord besloten, was niet verre te zoeken. Ze waren naijverig op de onzen en vreesden terecht, dat zoo zij eenmaal den handel in slaven en massooi in handen hadden, zij wellicht achter het net zouden visschen en de belangrijke winsten die zij tot dusverre door dezen hunnen handel op de kust verkregen, zouden moeten derven.

Vermoordden ze nu de bemanning der vaartuigen, die van

¹ Nagenoeg op denzelfden tijd en op gelijke wijze verloren vier soldaten en een matroos van de chaloup de Garnaël het leven; die op Goram waren aangegaan om zich van verversching en leeftocht te voorzien; ook ontbrak er niet veel aan of dat vaartuig was mede in hunne handen geraakt. De Garnaël kwam van Amboina.

Brief van Banda aan de H. R. van 9 Mei 1658 en van Amboina 23 April 1658. Van Amboina werd het volgende jaar eenige vaartuigen afgezonden om op Goram daarna onderzoek te doen.

Den 7 Mei kwamen deze vaartuigen te Banda, en verhaalden, dat ze op Goram een groot getal kokos, sago en pisang en andere vruchtdragende boomen, aard- en moeskruiden hadden omgekapt en vernield, en de aanwezige vaartuigen in den grond gekapt.

Het volk was in het open veld niet verschenen; die welke men van hen hier en daar vond, had men volgens hun »oude usantie» de hoofden afgeslagen enz., de sterkte van hen werd op 7000 man begroot, die in een vesting Catelocke zich hadden versterkt.

Brief van Banda aan de H. R. van 15 Mei 1659.

Banda door de Compie derwaarts werden gezonden, dan, meenden ze, zou de Compie de lust wel vergaan om dien handel door te zetten. En van hunne zijde was dit niet zoo geheel mis gezien, want op bevel der Hooge Regeering, bij haar schrijven van den 30sten April 1659 aan den Gouverneur van Banda, werd deze gelast geen Comp_s vaartuigen weder naar de kust te zenden; dientengevolge werd de vaart derwaarts gestaakt, doch, zooals wij zullen zien, slechts voor weinige jaren.

§ 11. Willem Buys, 1662.

Het volgende voorval gaf aanleiding dat in 1662 de vaart op de kust weder werd hervat.

In dat jaar kwam te Banda van Ceram de burger Willem Geleynsz. van Lonthoir; ¹ hij had aan boord een matroos genaamd Anthony Adriaensz. Multum, die in 1656 door zeeroovers gevangen werd genomen en na drie jaren op het eiland Caras gevangen gehouden geweest te zijn, door den Orang Kaja van Roema-batti verlost werd en met hem derwaarts vertrok. Hier bleef hij nogmaals een drietal jaren, in welken tijd hij eene goede behandeling genoot, totdat de Orang Kaja hem mede naar Ceram nam en aan Willem Geleynsz. overleverde. Deze vereerde den Orang Kaja een kleed met goud doorwerkt, ter waarde van 30 Realen tot een belooning.

Antony Adriaensz. deed een verhaal van zijn wedervaren, terwijl hij al verder veel wist te verhalen van den slavenhandel op Ony, b. v. dat er jaarlijks wel 2 à 300 konden worden ingeruild en betaald met tien Tamboeksche zwaarden per stuk. Dat de Orang Kaja van Roema-batti gaarne zou zien dat de Hollanders daar ten handel kwamen, niettegenstaande de Makassar en Goramminers hen daarvan terughielden; dat hij met den Orang Kaja verscheiden malen aan het eiland ² was geweest, die aldaar de slaven door elkander tegen den prijs van een Tamboeks zwaard per stuk opkocht en naar Roema-batti overbracht, en dat dit de plaats was, waar de slavenhandel werd gedreven.

Hij gaf tevens te kennen, dat, daar hij met de taal des lands bekend was, hij niet ongenegen zou wezen en ook aannam den

¹ Brief van den Gouverneur aan de H. R. van 7 Mei 1662.

² De naam is niet ingevuld.

handel met den Orang Kaja van Roema-batti op een goeden voet te brengen, indien men kon besluiten eene bezending derwaarts te doen en van zijne diensten gebruik wilde maken.

De Gouverneur en Raad nam deze zaak in overweging, en men kwam tot het besluit, om zoodra de gelegenheid hiertoe zich zoude voordoen, daaraan gevolg te geven.

Dientengevolge werd in Juli 1662 de vaandrig Willem Buys gelast ¹ met de vaartuigen Emeloort, Jacatra en Garnael, naar Goram, en met de twee eerstgenoemden van daar naar Roema-batti te zeilen en te zien wat aldaar in het belang van den slavenhandel zou te verrichten zijn, alsmede om te vernemen wat aldaar voorviel, terwijl de genoemde matroos Antony Adriaensz. hem in deze commissie als tolk zou ter zijde staan.

De reis liep echter vruchteloos af ²; toen Buys op Roema-batti verscheen, waren kort te voren de Makassaren en Goraminers van daar met 136 slaven vertrokken; wel bood hem de Orang Kaja een vijftig stuks kinderen ten verkoop aan, maar Buys meende hiertoe niet te mogen overgaan „denckende dat de Compe geen kinderen van doen had, maer kloek volk om te arbeiden.” Doch, voegen de schrijvers van den brief er zeer naïf bij: „maer hy (Buys) dacht niet dat d'E. Compe, die hadden kunnen doen verkoopen en ligt wel een centje op winnen.”

De ontvangst, die Buys te Roema-batti te beurt viel, was zeer goed geweest en men had hem alle vriendschap bewezen. De Orang Kaja en de zijnen boden hem alles aan wat het land opleverde, terwijl hij hem beloofde dat, zoo hij over zes maanden of wat later wilde terugkomen, hij hem wel 500 stuks slaven zou kunnen leveren, tegen 14 realen per stuk in goederen uitkoops, als Makassaarsche bijltjes en Tamboeksche zwaarden; naar goud was ook vraag, terwijl er eene goede hoeveelheid (slaven) voorhanden zou zijn. Daar er nu voor 's hands voor Buys niet veel te verrichten viel, vertrok hij van de kust en was den 15 September weder op Banda terug.

§ 12. Nicolaes Vinck. 1662—1663.

Buys werd andermaal bestemd voor eene reis naar de kust, doch hij overleed, zoodat in zijne plaats werd benoemd de

¹ Als voren ultimo Juli 1662.

² Als voren 19 Septbr. 1662.

Secretaris van den Raad van Justitie Nicolaes Vinck, die met het galjoot Emeloort en de chaloup de Creeft van Banda derwaarts onder zeil ging, en op den 5 November 1662 voor Ony ten anker kwam. Ook hem wachtte een goede ontvangst, en wat hem bijzonder aanstond, was dat hij in 10 à 11 dagen tijds 38 stuks slaven verhandelde, die door hem onmiddellijk met de Creeft naar Banda werden gezonden.

Hier (Banda) was men over den aanvankelijk goeden uitslag zoo tevreden, dat men alles wat van kleeden voorhanden was bijeenzocht ten einde zoo spoedig mogelijk de Creeft weder naar de kust te kunnen zenden. Den 10 December was deze dan ook weder te Ony.

Maar intusschen was de wind veranderd; men begeerde nu Makassaarsche kleedjes, Tamboeksche zwaarden en Crimatsche (Karimata?) bijltjes. De andere goederen waren met uitzondering van het Guineesche lijwaat niet meer gewild.

Hierbij kwam, en dit was wel het voornaamste, dat de Orang Kaja tegen de Hollanders werd opgezet door de Cerammers en Gorammers, waardoor de verhouding tusschen deze en de onzen zoo gespannen werd, dat het wellicht op moord en doodslag zou zijn uitgelopen, indien ze minder op hunne hoede waren geweest.

Voor al waren ze woedend op den tolk Anthony Adriaensz. en hadden ze dezen en de Scheepsopperhoofden kunnen vermoorden, dan, meenden ze, zouden de Hollanders vooreerst wel niet terugkomen. Onder anderen gaven ze de inboorlingen te verstaan, dat het de Hollanders onder schijn van handel slechts om hun land te doen was; waren ze er maar eerst meester van, dan sloegen ze het volk dood, want zulks deden ze overal.

Om alle onheilen voor te komen en daar er voor het oogenblik niets in het belang van de Compe. uittevoeren was, besloot Vinck naar Banda terug te keeren, maar alvorens met de Creeft wat Noordelijker te loopen naar eene negorij Roema-kay genaamd, eene plaats van waar den Orang Kaja van Ony wel de meeste slaven trok, en waar de tolk Adriaensz. meermalen met den Orang-Kaja was geweest.

Op deze plaats, 12 mijlen N. W. van Ony gelegen, was de ontvangst bij uitstek goed; al dadelijk bij hunne aankomst werden zij omringd door eene menigte Tarre-tarren; ongewapend kwamen de inboorlingen aan boord en boden hun visch, vruch-

ten en sagoëer te koop aan. Hunne Hoofden maakten zelfs hiervan kleine geschenken en vereerden daarenboven aan Vinck twee varkens. Dadelijk stelden zij den handel open voor alles wat hun land opleverde, als sagoe manta, sagoe, boontjes en andere vruchten; het was ook van deze plaats dat Ony van levensmiddelen werd voorzien.

Wat het aankopen van slaven betrof, was Vinck niet gelukkig; ook hier waren de voorhanden zijnde eenigen tijd geleden aan de Oniërs verhandeld; doch men gaf hem de verzekering, dat, als hij over drie of vier maanden wilde terugkomen, men daarin zou voorzien, terwijl ze beloofden er geen meer aan de Oniërs te zullen verkoopen. Vinck kocht er echter nog zeven stuks en deze voor de helft van den prijs dien hij op Ony had moeten besteden, en toch ontvingen de inboorlingen volgens hun zeggen er meer voor als zij van de Oniërs gewend waren te ontvangen.

In het belang der Compē. kon er voor het oogenblik niets worden gedaan, zoodat Vinck besloot te vertrekken, Ony aan te loopen om de Emeloort aftehalen en van daar gezamenlijk naar Banda terug te keeren, waar hij in het begin des volgenden jaars met twee zijner vaartuigen aankwam; de Emeloort moest hij om onbezeildheid achterlaten; dit vaartuig liep naar de Aroe-eilanden ten einde aldaar de kentering van den moesson af te wachten.

Het was op deze reis dat Vinck bekend werd met het bestaan eener diepe bocht tusschen Ony (Roema-batti) en Roemakay gelegen, en van welks bewoners hem door den Orang Kaja van Ony vrij wat bijzonders verhaald en door hem aan den Gouverneur van Banda werd medegedeeld, om in het Dagregister opgeteekend te worden. Bij het ontbreken van dit register kunnen wij echter uit den brief door den Gouverneur van den 25 April 1663 aan de H. R. geschreven, het een en ander mededeelen wat hierop betrekking heeft. Zoo deelde Vinck den Gouverneur mede: dat tusschen Ony (Roema-batti) en Roemakay zich eene bocht opende, die zoo Noordelijk inliep, dat men geen land kon beoogen; de breedte zou zijn omtrent 8 mijlen, gerekend op de streek die men hield in het oversteken van den hoek van Ony naar den hoek van Roema-Kay, die omtrent drie mijlen van daar lag. Vinck had aan den Orang Kaja te kennen gegeven of daar geen doorgang kon wezen, of een Straat om in de Zuidzee te komen, doch deze had hem daarop geant-

woord, dat hij eens aan het einde van de bocht was geweest, waar hij met zijne vaartuigen na? ¹ uren scheppens was gekomen; dat er geen doorgang was, maar wel een lange streek laag land, ter breedte van omtrent een half mijl en men daarover een andere zee kon zien; dat er in die bocht eilanden lagen, waar *menschen op woonden met staarten als honden* en andere *daar deze zich met hun haar aan een tak van een boom vastknoopen en zoo blijven hangen om te slapen*. Fides sit penis autorem, zegt de schrijver van den brief. In de bocht werden langs de oevers vele negorijen gevonden, waarin een talrijke bevolking woonde, doch had de Orang Kaja ze niet durven bezoeken. Voorts zouden er ook vele en groote rivieren in uitmonden; Roema-kay zou mede door een rivier in tweeën worden gedeeld, langs welke landwaarts in ook eenige negorijen lagen, die met sloepen wel bevaarbaar zouden wezen. Deze en andere negorijen waren veelal om een „wissie wassie“ in oorlog met mal-kanderen, het doel was het bekomen van krijgsgevangenen en die als slaven te verkoopen. Men wist Vinck te verhalen dat al dat volk Heidenen waren, en zij ook geen Gorammers, Cerammers noch Makassaren bij hen gedoogden, terwijl daarentegen de Orang Kaja van Ony met zijn voornaamste, Moors zijnde — den Islam toegedaan — meestal met hen (die van Goram enz.) in gezelschap was, „luysterende en doende meest „alle syne saecken na het aenraden van dese schelmen.“

De Gouverneur begeeft zich nu op het veld der bespiegelingen. Hij meent dat de kans schoon staat om met de Roema-kayers wat goeds te doen; wanneer men daar de baan schoon had, dan zou die lichtelijk te behouden zijn, want men had alreeds groote jalousie en „onrustigheid“ tusschen die lieden en die van Ony opgemerkt. Dit geschiedt toch de geheele wereld door tusschen steden, landen en rijken, voornamelijk onder die welke geen gemeenschappelijk Hoofd hebben en daarenboven in godsdienst verschillen. De jalousie zal gemakkelijk te onderhouden wezen, zoo door het aanbieden van geschenken, ¹ en bij verdere verstandhouding, door het invoeren der Christelijke godsdienst, van onze taal en van onze manieren.

Heeft dit plaats, dan zal het wel geheel tot vijandschap overslaan en de oorlog uitbarsten, en bij de aanbieding van onze hulp zal het mogelijk wezen den Orang Kaja van Ony

¹ Niet ingevuld.

hier geheel weg te krijgen, en daardoor de Cerammers, Makasaren en hunnen aanhang, handel en vaart te benemen. Zelfs zou men mettertijd die van Roema-kay zoo geducht kunnen maken, dat ze ons tegen die kwaadwillige Cerammers zeer zouden kunnen dienen met rooven en kruissen, behalve nog dat men zoude komen tot de verdere kennis dier landen en wat daarin verborgen mocht wezen.

De Gouverneur en zijn raad meende derhalve het voordeel der Compie. te behartigen door Vinck andermaal derwaarts te zenden, die dan ook den 5^{den} April met de chaloupen de Garnael en Walingen van Banda vertrok, met schriftelijke order om regelrecht naar Roema-kay te zeilen en aldaar te trachten den handel te bekomen.

Bij het ontbreken van het journaal van dezen tocht zullen wij weder gebruik maken van het schrijven van het Bestuur te Banda over den uitslag van deze reis aan de H. R. en gedagteekend den 15^{den} September 1663.

Vinck, op den 5^{den} April te voren van Banda vertrokken, was reeds den 10^{den} daaraanvolgende voor Roema-kay aangekomen.

„Wy vinden niet dat de saecken daer soo schoon staen als men wel voorgegeven heeft” zoo vangt de brief aan. De eerste ontmoeting was aan wederzijden met groot wantrouwen geschied. In den handel had men bevonden dat ze „al geïnstrueerd waren „van den Radja van Ony” door veel meer voor hunne slaven en eetwaren te eischen als de vorige keer.

Nu begeerden ze ook heele kleeden, daar het hun vroeger onverschillig was geweest of ze een half of een stuk hadden bekomen. Men had hun van dag tot dag uitgesteld met slaven te koop aan te bieden, zoodat men daar dan ook maar drie stuks had gekocht; een jongen voor twaalf, een slavin voor 13 en een kloeken slaaf voor 15 realen, de waardij in kleeden uitkoops. Ze besloten derhalve te vertrekken, nadat zij beloofd hadden over drie à vier weken terug te zullen komen.

Intusschen had men naar de bocht vernomen, en dewijl men daarover „wonderlyck hoorde spreekken”, besloot Vinck de stevens derwaarts te wenden. Den 16^{den} vertrok hij van Roema-kay en kwam denzelfden avond voor eene negorij Isera of Is'ra genaamd. Hoewel niet groot in uitgestrektheid werd deze negorij door duizende menschen bewoond; allen gingen modernnaakt zonder

de minste schaamte te hebben. Ze zochten ook hier den handel te bekomen; hunne beloften waren goed, maar de uitslag was verraad; want nadat de onzen van uur tot uur werden opgehouden, gebeurde het op den tweeden dag na hunne aankomst, dat een prauw van Walingen aan land komende, om naar de slaven te vernemen, met een menigte van pijlen en assagayen uit de nabij gelegene huizen werd begroet, zoodat ze moesten terugtrekken.

Dadelijk werd uit de chaloupen met een kanon onder hen geschoten, en verder order gegeven om de negorij tot straf van het verraad in brand te steken. Het prauwtje werd bemand en voer aan wal: aan land komende vonden ze den vijand op de vlucht. Tegen de order sprongen twee man, waaronder den onder-stuurman Abraham van der Staff, uit de prauw, en den vijand te verre vervolgende, werden ze door dezen om het leven gebracht, en grepen weder zoodanig moed dat ze de onzen, die tot hulp van die twee man opgerukt waren, tot aan de prauw vervolgden, doch zonder verder eenige schade te lijden. Daarentegen werd er van de chaloup met een kanon, dat met schroot en dubbel scherp geladen was, een schot onder hen gedaan dat er wel twintig het wederkeeren vergaten en de overige het hazenpad kozen.

Nu voer men weder naar den wal en stak de negorij in brand, zonder dat ze iemand vernamen. Ze gisten dat er omtrent 150 van dat volk in het zand lag, en deze straf tot een voorbeeld zoude strekken voor de „nabuyrige verraders daer het daer allerwege vol van schynt te wesen.“

Den 19den liepen ze verder de bocht in en zeilden langs den wal, waarvan de strekking was Oost en Oost ten Zuiden. Ze zagen overal hoogland met moerassig voorland; men vond goeden ankergrond en ook vier rivieren, doch die zulke sterke afwateringen hadden, dat ze geen kans zagen die met de chaloupen te kunnen opvaren. Den 21sten waren ze aan het einde der bocht, doch ze vernamen geen opening; men giste de bocht lang te zijn van Roema-kay 14[?] mijlen en eene breedte te hebben van 10 á 12[?] mijlen. Ze zeilden nu naar den overwal en langs de Oostzijde van de bocht, zoodat ze den laatsten April weder voor Ony, aan het begin der bocht uitkwamen.

De strekking van de bocht was niet Noord en Zuid, zooals men meende ¹, maar Oost en West, zoodat volgens de kaarten

* ¹ Zie blz. 60.

die van Nieuw-Guinea gemaakt waren, het einde van de bocht omtrent de Moordenaars-baai zonde uitkomen. Daaruit zou men oordeelen dat al het land tussehen Ony en de Moordenaars rivier een eiland was of wel uit eenige kleine eilandjes bestond. Langs den Oostwal hadden ze maar een negorij gevonden, Schaer¹ genaamd, behoorende onder het gebied van den Radja van Ony; maar daar het volk niet welgezind scheen, was men van daar zonder handel vertrokken. Op eene andere plaats, waar schoon grasland was, hadden ze ook een partij volk aan het strand vernomen, maar daar komende werden ze met pijlen begroet, zoodat ze weder afhielden.

Op Ony stonden de zaken weder beter, dan ze zich bij het laatste afscheid lieten aanzien; hetzij dat men zich had gespiegeld aan de asch van hunne naburen, dat al tot hunne kennis was gekomen en met verwondering hadden verstaan, dat zij dat volk met zoo weinig macht hadden durven aantasten, dat de Radja van Ony volgens zijn zeggen met geen duizend van de zijnen had durven ondernemen; of dat de Radja door het achterblijven van de Makassaren de onzen weder aanzocht tot het koopen van slaven, of wel dat hij op de een of andere goede gelegenheid hoopte, om door geveinsde aanhalingen en vriendelijkheid de onzen een trek te spelen, of wel om al die redenen tegelijk, want in vijf dagen kochten ze van hem 21 slaven, zoo groot als klein, voor de waarde in kleeden van omtrent 321 à 22 Realen. De Radja maakte zijn excusen voor het laatst gepasseerde; het alarm, dat er toen was geweest, ontstond door een gevecht onder zijn volk naar aanleiding van een onderlinge twist en die door de onzen was opgenomen als of het op hen was gemunt. Hij noodigde hen uit om over vijf maanden weder te komen, wanneer hij hun in alles zou gerieven. Hij verzekerde dat de Cerammers de onzen valschelijk hadden wijs gemaakt, dat hij (Radja) schelmstukken met ons zoude hebben voorgehad, maar hij zoude hun daarvoor betalen. Hij verzocht hun dat zij aan land wilden komen zooals te voren; hij wist niet wat van de onzen te moeten denken, dat men over en weder gijzelaars vorderde zooals nu geschiedde.

In het kort, hij fluitte heel zoet, maar de onzen bleven op hunne hoede, en zonden, volgens ontvangen bevel, niemand aan wal of een hunner kwam aan boord in de plaats.

¹ Er komt eene negorij, Sekar genaamd, voor op de kaart van M. v. C. en V..

De Radja waarschuwde Vinck zich wel in acht te nemen voor de bevolking van Roema-kay, dewijl ze met die van Isera gezworen hadden hen te verrassen en aan te vallen. Zelfs wisten ze bijzonderheden mede te deelen hoe de aanslag zoude geschieden. „Hy veegde het voor syn deur seer schoon“; doch de Gouverneur oordeelde met Vinck, dat al dat spel door dien „schalck“ gemaakt was, om de onzen tegen hen opgeruid hebbende, zooals was geschied, den handel alleen te kunnen drijven. Niettegenstaande deze waarschuwing „als comende van een geveynsden vriend“ besloot Vinck weder naar Roema-kay over te steken en te zien of, bij aankomst, van slaven eenig voordeel voor de Compe te behalen was, of ten minste te zien hoe de bakens daar gesteld waren, ten einde aan zijne lastgevers bericht te kunnen geven, wat er voor het vervolg in dat gewest voor de Compe te doen of te laten stond.

Den 5den Mei werden de ankers gelicht en niet vóór den 8sten konden zij die voor Roema-kay weder laten vallen; door tegenwind, stroom en stilte waren zij zoo lang onderweg geweest.

De hekken schenen hier ook verhangen; „alles liet sich aensien tot bedriegery, de bejegeningen met achterdocht; de complimenten waren om de onsen aen land te noodigen, de excusen om aen onse chaloupen te comen seer blauw.“

Men zag veel vaartuigen, die opgepropt met volk waren, naar die negorij koers zetten. Des nachts van den 8sten merkte men op, dat de vrouwen op bevel der mannen boschwaarts vluchtten en dat de vaartuigen onder veel geschreeuw, het blazen op hoorns, slaan op byfa's en gong's te water werden gebracht. Vinck, die hieruit begreep dat men een aanslag op de chaloupen bedoelde, liet de ankers lichten en ging onder zeil; hij gaf hun tot afscheid vier schoten uit het kanon „die niet mistastten gelyck men uyt hun ellendig gekerm con hooren.“ Men zou hun meer van die „ballen“ toegekaatst hebben, doch zij waren slecht van kruid voorzien, waarvan zij voor Isera vrij wat hadden gebruikt; dat wat hun overbleef, dachten zij wel noodig te zullen hebben, indien ze achtervolgd waren geworden.

Dit gebrek was ook oorzaak dat zij verder geen fortuin hadden gezocht naar Boy-tay ¹ en andere negorijen, die langs de kust van Nieuw-Guinea westwaarts liggen. De terugreis naar Banda werd aangenomen, waar ze den 22sten voor Neira ten anker kwamen, hebbende in het geheel 24 stuks slaven zoo

¹ Deze naam komt op de tegenwoordige kaarten niet voor.
IIIe Volgr.

groot als klein voor de waarde van 308 $\frac{1}{2}$ Rijksd. in kleeden geruild. ¹

Het bestuur van Banda zegt verder in zijn schrijven, dat dit nu het resultaat was van den handel langs de kust, en het zoude wachten op de bevelen van de H. R. wat nu verder te doen stond. Zijnerzijds nam het de vrijheid in bedenking te geven, dat alle strandbewoners langs de kusten van Nieuw-Guinea zeeroovers waren en daarvan leefden, dat ze daar door volgens „de natuyr van sulcke schelmen en moordenaers” zijn, listig, wantrouwig en aan niemand getrouw, als die ze vreesden. Inschikkelijkheid en goede woorden werden bij hen opgenomen als blooheid van onze zijde en waardoor ze des te stouter werden, zoodat de geschenken en de goede behandeling aan hen gegeven en betoond, hun slechts dienden als monstertjes van onze rijkdommen en het „voor hen medegebrachte, maer kittelingen gaven” tot roof door moord.

De Compie. had hiervan reeds sedert vele jaren allerwegen langs de kust en de daarbij gelegen eilanden de treurige onder vinding opgedaan, zoo in personen als goederen. Was niet in de Moordenaersrivier de Commandeur Pool met eenige van de zijnen in 1636 doodgeslagen, zonder hiertoe de minste aanleiding te hebben gegeven ²? Omtrent 8 jaren geleden was aan het eiland Caras, de Japara verongelukt en het volk vermoord, en nu onlangs op het eiland Aes nabij Ony, de schipper van een Ambonsche jonk enz., behalve nog hetgeen Amboina en Ternate in hunne onderdanen overkomen was, waarvan men wel gehoord, maar geen schriftelijke aantekeningen had. Men vond dat het wel tijd was, dat die moordenaars werden gestraft, maar daartegenover stond, dat zoo ze allen zamenspannden en zich vereenigden met die van Ceram en Goram, ze veel roe rijen zouden kunnen plegen op hunne Bendasche onderdanen en andere bevriende eilanders.

De Gouverneur geeft derhalve als zijn oordeel op, dat het het beste zou wezen dat men eenigen van hen die het minste kwaad hadden gedaan, zoo als b. v. die van Ony, te vriend

¹ Bij Valentijn «Beschrijving van Banda» komen eenige bijzonderheden over dezen tocht van Vinck voor, waaruit men zou kunnen opmaken, dat hem een journaal ten dienste heeft gestaan.

² Hier had nog kunnen worden bijgevoegd het vermoorden van den schipper van het jacht Aernhem, Dirck Melisz. met 9 man van zijn volk in 1623 in den tocht onder den Commandeur Jan Carstensz.

hield, en hun niet liet blijken dat men bekend was met hetgeen de Ambonsche jonk was overkomen, daar dit ook wel buiten voorweten van den Radja zou kunnen geschied zijn. Anderen zooals Roema-kay, Caras en Poeloe Aes zou men eens of twee maal goed straffen met het verbranden van hunne negorijen en het ruineren van hunne vruchtboomen en vaartuigen.

Dit zou hun onze macht doen leeren kennen, terwijl het tevens een krachtig voorbeeld zou wezen en voor het vervolg een heilzamen schrik geven. Het zou tevens een middel zijn om den band tusschen Ony en Banda te versterken; doch men zou op Ony echter nooit moeten komen, dan met eene voldoende macht van vaartuigen en soldaten en onder verband van gijzelaars; zoo zou men geen gevaar loopen van volk en goed te verliezen.

De macht hiertoe benoodigd — namelijk om de hiervoren genoemde negorijen te straffen — behoefde niet groot te zijn; een paar goede chaloupen, zooals de Creeft met 25 á 30 soldaten bemand boven de equipagie, zou voldoende zijn, en deze chaloupen zouden, als zij naar Ony gingen om te handelen of in het wachten naar slaven, telkens een „springtogtje“ kunnen maken om die booswichten te straffen of afbreuk te doen.

Het bestuur te Banda zal echter tot het doen van die „vyandelycke togtjes“ niet besluiten, voor en alleer hiervoor machtiging van de H. R. te hebben bekomen.

Intusschen zullen ze overleggen of het geraden zal wezen, tegen den door den Radja van Ony bepaalden tijd, eenige vaartuigen ten handel derwaarts te zenden zooals voor dezen, evenwel zonder hem iets mede te deelen van het voornemen om de „geledene affronten aen syne nabuyren te wreeken.“

Was deze tocht van Vinck in het belang van den handel in slaven maar sober uitgevallen, voor de kennis der aardrijkskunde daarentegen was hij niet onbelangrijk, daar wij voor het eerst bekend worden met de bocht, die thans met den naam van de Golf van Mac Cluer op de kaarten prijkt, maar terecht op de nu voortaan te maken kaarten van Nieuw-Guinea, Vincksgolf zal behooren genoemd te worden, uithoofde hij de eerste is geweest die deze golf tot het einde langs beide oevers bezeild en ons met eenige bijzonderheden betreffende die golf bekend heeft gemaakt.

§ 13. Burgert Pietersz. 1663, 1664.

Het Gouvernement te Banda gaf gevolg aan het voornemen, om in de maand October of November een paar vaartuigen naar Ony te zenden, volgens den wensch van den Radja, en hiervoor werden gebezigd de chaloupen Jacatra en de Goelang, onder het bevel van den Sergeant Burgert Pietersz., een Assistent, enz. ¹.

Den 1^{en} December was de Jacatra te Banda terug na op Ony eenige slaven te hebben ingeruild. Bijzonderheden omtrent deze reis ontbreken, de ontvangst moet echter wel vredelievend zijn geweest, daar men in het tegenovergesteld geval wel geen slaven zou hebben kunnen inruilen.

Zijn ontvangst in het volgende jaar (1664) toen hij voor de tweede maal voor Ony verscheen, nu met de Loenen en Breukelen, was echter ver van vredelievend. Nauwlijks toch was hij met eenigen van zijn volk aan wal gestapt, of zij werden zoodanig met pijlen en assagaayen verwelkomd, dat ze genooddaakt werden naar de booten terug te keeren; drie hunner werden gekwetst. Aan boord komende liet Pietersz. wel het geschut op de negorij spelen, doch het veroorzaakte weinig schade. Den volgenden morgen beproefde Pietersz. eene landing met twee booten en een schuit, goed met soldaten bemand, doch zij werd verijdeld, daar de Oniërs de landingsplaats met eene borstwering hadden voorzien, terwijl ze van achter de klippen en uit het bosch met pijlen en musketschoten werden begroet, zoodat ze hier weder drie gekwetsten bekwamen, waarvan een, door een musketkogel getroffen, overleed; onverrichter zake moesten ze ook nu weder naar hunne vaartuigen terugkeeren.

Ten einde hunne vaten met water te vullen, waaraan ze gebrek hadden, zeilde hij naar eene waterplaats die drie kwart mijl van daar gelegen was. Doch ook hier bleek het voor hem niet veilig te wezen; niettegenstaande hij schildwachten had uitgezet, wisten de inboorlingen een van deze zoo stil te bekruijen, dat ze hem met wapens en al in het bosch sleepten, terwijl zij, die water haalden, zoodanig werden aangevallen, dat het werk moest worden gestaakt en naar boord terugkeeren. Pietersz. had vernomen dat de Radja niet op Ony was, toen hij met zijne vaartuigen daar ter reede ankerde. Hij vermoedde daarom

¹ Instructie voor B. P. 5 Nov. 1663.

dat ze deze verraderlijke behandeling te danken hadden aan het overgroote aantal vreemde Alfoeren die aldaar waren, en dat de Oniërs te zwak zouden geweest zijn zich daartegen te kunnen verzetten. Het eilandje Pisang werd mede door Pietersz. bezocht, daar de overleden tolk Antony Adriaensz. meermalen te kennen had gegeven, dat de Radja van Ony aldaar zijne schatten bewaarde. Het werd echter te vergeefs doorzocht, men vond het onbewoond.

Het anker werd nu voor Banda gelicht, waar men den 19den Juni ter reede kwam.

Nogmaals gaf de Gouverneur bij missive van den 17den September — waarbij hij verslag deed aan de H. R. over den afloop van den tocht van Burgert Pietersz — in bedenking de Oniërs te straffen voor hunnen verraderlijken aanval, waarbij hij de wijze opgaf hoe het zoude dienen te geschieden, doch het bleef achterwege ¹; en daar de zaken op het eiland Damme niet voordelig voor de Compe stonden, bleef eene nadere bezending naar Nieuw-Guinea vooreerst uitgesteld.

Intusschen was men te Banda reeds sedert eenigen tijd door den Orang Kaja Lejla van Oost-Ceram bij een strikt onderfragen te weten gekomen, dat de Cerammers en Makassaren de massooi haalden van eene andere plaats op de kust, die mede Ony werd genoemd, doch ter onderscheiding van het bekende Ony, Ony Coveay, Covejay of Coveghy genaamd, en omtrent 25 mijlen oostelijker dan het eerstgenoemde gelegen.

Door dit bericht kwam men te Banda meer en meer te weten, waar en de Cerammers en de Makassaren langs de kust rondzwierven, hetgeen men tot dus verre slechts zeer onvolkomen wist.

Daar er Banda veel aan gelegen lag om van massooi voorzien te wezen, verleende de Gouverneur passen aan de Cerammers om naar Ony Coveay te varen ter afhaling van dezen reukbast ², met dit gevolg dat de Gouverneur bij eenen volgenden brief ³ kon schrijven: dat de Cerammers van Keffing met eene gewenschte partij massooi van het lang gezochte Ony Coveay in dat jaar op Keffing waren aangekomen; dat Coveay het eiland was, dat door de Hollanders Wesel werd

¹ Het kaartje van Ony destijds overgezonden is niet aanwezig.

² Missive aan de H. R. van 1 Mei 1665.

³ Als voren 18 Sept. 1666.

genoemd, en dicht bij de vaste kust lag, en waar de massooi voor een geringen prijs werd ingeruild. Daar de Gouverneur had vernomen dat de massooi in Japan een hoogen prijs kon bedingen, zou hij het voor de Compe niet ondienstig achten, om met een bekwame krijgsmacht van 100 à 150 militairen en eenige vaartuigen naar dat eiland te stevenen, en aan den Noordwesthoek eene kleine vastigheid te maken om voor overvallen bevrijd te blijven; want de inboorlingen waren als wilde menschen te beschouwen die zelfs met de Cerammers hunnen handel „met het wysen van vingers” hadden gedaan. Men wist mede te berichten dat er nog nooit eenige blanken op dat eiland geweest waren. Het eiland lag omtrent 150 mijlen? O. ten N. van Banda en van den hoek van Ceram recht Oost; het was lang omtrent $5\frac{1}{2}$ mijlen en op zijn breedst 3 mijlen; de N. W. hoek die wat scherp toeliep, lag omtrent 1 mijl van de vaste kust; zoo derhalve op dien hoek eene vastigheid werd gemaakt, dan zou men daar de inboorlingen van het vaste land kunnen afsnijden. Een klein kaartje zond de Gouverneur hiervan over, doch zij is niet voorhanden.

Deze berichten waren van de Cerammers afkomstig; om nadere gegevens van de gelegenheid van dit eiland te bekomen, achtte de Gouverneur het raadzaam een paar vaartuigen derwaarts te zenden, waartoe bestemd werden de galjoot de Cau en de chaloupen de Tijger en Diamant, onder het bevel van Josua Bracconier; deze vertrokken den 14den Juni 1667 en waren den 16den en 18den September daaraanvolgende weder terug. Daar de journalen van deze vaartuigen ontbreken, zoo deelen wij het een en ander uit den brief mede door het bestuur aan de H. R. den 30sten September over hunne reis geschreven, hoewel het niet veel belangrijks bevat. Volgens hun bericht lag het eiland Wesel $3\frac{3}{4}$ à 4 mijlen van het vaste land en zou naar hunne gissing wel 12 mijlen groot moeten zijn. Er waren verscheiden groote baaien, ook afvlietend versch water; de baai, waarin zij hadden gelegen, was zoo groot dat daarin een aantal schepen, op omtrent 8 vadem water zeer goeden zandgrond, zeer bekwaam konden leggen. Ze hadden ook pogingen aangewend om het eiland rondom af te peilen, doch waren daarin „om het quade weêr” verhinderd geworden; overal hadden ze zeer geschikte zandige ankergronden bevonden.

Van de inboorlingen wisten ze niets te vertellen; deze waren niet te voorschijn gekomen. Wel hadden ze eenige weinige

visschershutjes aan de baai gevonden, waarin ontvonkt vuur lag, ook „voetangels en scheenangels“. Vooraan op het land stonden veel schoone boomen van ijzerhout, die, zoo ze werden gekapt, met weinig moeite aan de schepen zouden kunnen worden gebracht. „Met welk bericht ons voor de eerste mael en vooraf moeten vergenoegd houden“, schrijft de Gouverneur. Zij waren nu in besprek met een Anachoda van Goram, om met een tolk en een hunner vaartuigen en volk, met het einde van deze maand, zijnde den tijd van hunne poeassa of Vierdagen, weder derwaarts te gaan. Die Anachoda was daar meermalen geweest, bij hen dus wel bekend en kon met hen in hunne taal spreken. Zoodra hij weder op Banda kwam, zou de zaak voortgang hebben; de Gouverneur was vol moed dat hij nu wel zooveel massooi zoude bekomen als de Compe kon vertieren.

Doch de berichten, die van tijd tot tijd op Banda kwamen, luidden niet gunstig voor dat handelsartikel; in Japan was het onbekend en een proef naar het vaderland gezonden was aldaar met verlies verkocht, als ook daar onbekend.

Men besloot derhalve vooreest daarvoor geen moeite meer in het werk te stellen, te meer daar de Goramsche Anachoda, dien men daarvoor wilde gebruiken, zich niet meer op Banda had laten zien ¹.

De Keffingers gingen inmiddels voort de massooi in ruime mate aan te voeren. In 1668—1669, waren 13 jonken met eene groote hoeveelheid massooi van Ony en de landstreek Ony Coveay gekomen, waarvan er twee op Banda kwamen, terwijl de overigen naar de Noordkust van Java en wel voornamelijk naar Soerabaja vertrokken, waar ze gereeden aftrek voor deze schors vonden. Die jonken hadden tevens een aantal slaven op de kust ingeruild ².

§ 14. 1669—1678.

Van Comps. wegen vernemen wij nu in eenen geruimen tijd niets van uitzendingen naar de kust van Nieuw-Guinea; maar daar de vaart derwaarts aan de Burgers en Inlandsche natiën, met passen van de Compe voorzien, overgelaten werd, leest men nu en dan in het Dagregister van Banda's Kasteel

¹ Missive aan de H. R. van 9 Juni 1668.

² Als voren 18 Sept. 1669.

Nassau van vaartuigen die van daar met eenige slaven, massooi, sagoe enz. ter reede kwamen.

Zoo zien wij onder anderen daarin, dat op Vrijdag den 24sten Maart 1673 van daar terugkwam het sloepje van de Wede van den Burger Cornelis Franse, bemand met tien Keffingers en gevoerd door den Schipper Gerrit Adriaensz. die op de kust vijf slaven en eenige kadjang had verhandeld. De schipper wist te vertellen, hoe hij op de kust voor eene negorij Salawat was gekomen, en hem door den Radja van die plaats den handel vergund was; aldaar was mede verschenen een zekere Djoeroe Bahâsa van Tidor, met een groot en welbemand vaartuig. Deze had hem naar zijn pas gevraagd, die hem werd vertoond, doch dit beantwoordde met te zeggen, dat niemand macht had vergunning te verleenen om daar te varen dan de Koning van Tidor, waarop hij aan den Radja verbood met de onzen te handelen. Hij wees tevens den schipper een andere baai voor de negorij Coveay aan, om het sloepje ten anker te brengen. Des nachts werd de schipper door een inwoner gewaarschuwd, dat bij den Djoeroe Bahâsa het plan bestond hen allen te vermoorden. Met het aanbreken van den dag zagen ze dat dit vaartuig op hen kwam aanzetten, zoodat ze in aller ijl den dreg lichtten en geholpen door een frissche koelte, het geluk hadden gehad hen te ontzeilen. Hij verklaarde tevens dat bij het volk aldaar wel lust bestond om met hen te handelen, en dat er ook veel slaven en schildpadhoorn zoude te bekomen zijn, indien niet de Tidorezen te veel macht over het volk uitoefenden.

Dit is de eerste maal dat wij van de macht van den Koning of Sultan van Tidor op deze kust iets vernemen. Het is ons niet duidelijk waar wij deze negorijen Salawat en Coveay hebben te zoeken; het komt ons voor dat met de eerstgenoemde niet kan bedoeld worden het eiland Salawatie aan de Straat Salwaty, maar dat men zal moeten denken dat die lag in de nabijheid van de landstreek Coveay op de oude kaart van 1679, thans de kust van Oranje-Nassau.

In het Dagregister van het Kasteel Nassau van den 10^{den} November 1676 komt de rechtstreeksche vaart door de Compe op de kust van Nieuw-Guinea eerst weder ter sprake. Wel was in de maand September 1672 door 's Comps tolk op Goram, Borry, verzocht, dat men hem een zekere som geld aan kleeden zou verstrekken, waarmede hij zijn voordeel op de kust kon doen en in het bijzonder om aan den Koning aldaar (Ony?) een

brief van den Gouverneur over te brengen; doch het werd afgeslagen. Den 20sten October van hetzelfde jaar kwam hij op Banda van de kust terug, en nu vond men goed om verscheyden diensten hem te vereeren met eenig Guineesch lywaet, en een rottan met een silveren knop, waarop 's Compe segel stond gegraveerd, om ten goede van de Compe wat meerder aensien onder de Gorammers te crygen. "

Op den hiervoren genoemden 10den November 1676 werd de tolk Borry, in tegenwoordigheid van den Luitenant Nicolaes de Jamblinne, door den Opperkoopman Maerten Roos naar den stand der zaken op de kust ondervraagd. Deze gaf daarop in substantie ten antwoord: dat de Orang Kaja's en Hoofden van de negorij Ony, op de vaste kust gelegen, niet alleen voor dezen maar ook in dit jaar bij zijn aanwezen aldaar, hem zeer ernstelijk hadden verzocht, dat hij uit hun naam aan de Banda'sche regeering wilde bekend maken, dat ze zeer genegen waren, met de Compe. weder in een bestendigen vrede en vriendschap te willen leven en als voorheen den slavenhandel drijven.

De Radja verontschuldigde zich over het breken van den vrede, met te zeggen dat dit niet door hem of zijn landsvolk, maar door de Makassaren, die destijds daar lagen, geschied was. Borry voegde er bij dat, ingeval de Compe. genegen was eene bezending naar Ony te doen, hij, Borry, gaarne in persoon wilde medegaan.

De Raad nam voor ditmaal hierop geen besluit, maar de Secretaris werd gelast het jongste rapport op te zoeken dat uit dat oord gekomen was om te zekerder te zijn "hoedanig het breeken van de gemaekte vrede met die landsvolckeren bygekomen is." Wij zochten dit rapport te vergeefs. Van het voorstel van Borry werd bij brief van 11 Mei 1677, door de afgaande en aankomende Gouverneurs Andries Bogaert en Cornelis van Quaelbergh aan de H. R. kennis gegeven. Intusschen waren op den 19den Januari 1677 van Banda naar Ceram en Goram vertrokken de chaloupen de Haring en de Pisang, onder het gezag staande van den Boekhouder Maximiliaen de Witte. Deze had onder anderen in last, met den tolk Borry (die beloofd had de Compe nu trouwer als ooit voor dezen zoude wezen) als mede met zijn broeders zoon Mooy, dien men meende dat wel zoo trouw zoude wezen als zijn oom, te spreken over de vaart van Nieuw-Guinea en Ony, en van hen te vernemen of er aldaar (Goram) geen voorname personen of kooplieden

volgens jaarlijksche gewoonte waren aangekomen, en, zoo ja, dat wel waarschijnlijk was, te trachten door tusschenkomst der tolken met hen in een vriendschappelijk gesprek te komen, en hun mede te deelen dat de voorslag door Borry aan den Raad gedaan, zeer gunstig was opgenomen en hij (de Witte) bepaalden last had bekomen om daarnaar nauwkeurig te vernemen, en hun uit naam van het Gouvernement te verzoeken, dat, zoo zij met hem (de Witte) naar Banda wilden komen, of dit op hun eigen gelegenheid met hunne vaartuigen doen, ze goed zouden worden ontvangen en een goede markt voor hunne slaven maken. De Witte moest om dit doel te bereiken alle mogelijke middelen in het werk stellen. Waren ze echter hiertoe niet te bewegen, dan zou de Witte hun moeten bekend maken, dat, wanneer de Gouverneur door hunne Regenten werd verzocht, en daaruit tevens kon blijken dat de komst der Hollanders hun aangenaam was en dus niet te vergeefs zouden komen, de Gouverneur misschien schepen en vaartuigen derwaarts zou zenden om met hen te handelen.

Men ziet hieruit hoeveel er Banda aan gelegen lag dat de Witte in zijne zending slaagde; de behoefte aan slaven voor de perkeniers deed zich dan ook zeer gevoelen.

Den 27sten Maart kwam de Boekhouder de Witte met zijne vaartuigen te Banda terug, met het bericht „dat er op Goram geen Papouen van Ony waren geweest met slaven om te verhandelen“, maar dat het ook nog wel twee maanden te vroeg was.

Toen hij voor het eiland Manaboke (Manovolko?) ten anker lag, was op den 18^{den} Februari de tolk Borry bij hem aan boord gekomen die hem berichtte, dat de Papoesche roovers voor Goram waren verschenen en zijn boeders zoon Mooy hadden weggeroofd. Hij was nu bezig een vaartuig gereed te maken, om deze roovers te Rarakit (op de Oostkust van Ceram-Laut gelegen) te gaan opzoeken, want het was op die plaats, dat deze zeeroovers de door hen geroofde menschen verhandelden.

Deze Papoesche zeeroovers veroorzaakten veel onrust op de verschillende eilanden in dit gedeelte van den Archipel. Een gedeelte dezer roof corra-corra's hield zich doorgaans van het einde van den Oostermoesson tot den half verloopen Westermoesson, op onder Ony en daaromtrent, van waar ze naar de Oostkust van Ceram stevenden en daar „als geveynsde vrienden met die van Keffing corresponderen“. Enkele voorbeelden hiervan zij het ons vergund mede te deelen, en waaruit het duide-

lijkt blijken zal dat de Sultan van Tidor, hetzij rechtstreeks hetzij zijdelings in deze rooftochten betrokken was.

Wij lezen o. a. in een brief van Banda aan den Gouv. van Ternate van 27 October 1673, dat in dat jaar wel honderd roof corra-corra's, in twee partijen verdeeld, waren uitgelopen; de eene was op de kust van Celebes; de andere op die van Goram verschenen met het doel om volk te rooven. De broeder van den Radja van Massoal (Misoal) was echter gevangen genomen en te Amboina opgebracht. Men meende dat in deze expeditie de Sultan van Tidor de hand had.

In het Banda's Dagregister van 4 November 1676, leest men, dat de Kapitein Laut van Massoel (Misoal) op last van den Sultan van Tidor, met vier corra-corra's onder het bevel van den Radja Massoel, de negorij Ongar op Onin afge-loopen en de geroofde menschen op Rarakit had verkocht.

Tusschen den 15den en 17den November 1677, werd Banda door drie Papoesche of Tidorsche corra-corra's en drie gewa-pende prauwen verontrust.

Uit een visschersvaartuigje (Tarre-tarre) dat onder Poeloe Pisang lag, namen ze vier Mardykers en uit een dergelijk vaartuig onder Poeloe Ay ook nog eenigen benevens een slaaf. Maar daar ze spoedig door drie welbemande Comps. prauwen werden achter-volgd, zetten ze de gevangenen overboord en kwamen deze weder vrij; de corra-corra's ontsnapten echter doordien ze sneller roeiden.

§ 15. Johannes Keyts, 1678.

Een der belangrijkste reizen naar de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea, is voorzeker die van den Opper-koopman Johan-nes Keyts in 1678 gedaan, en dit zoowel uit een aardrijks- en zeevaartkundig oogpunt, als dat wat den handel, inzonderheid die der slaven betreft.

Wat het eerste aangaat, wordt dit nog merkelyk verhoogd, doordien er eene kaart van dezen tocht bestaat, die in het laatste gedeelte der 17de of zeer in het begin der 18de eeuw is ver-vaardigd door Isaac de Graaff volgens de aan hem verstrekte gegevens.¹ Want maar al te vaak gebeurt het, dat men of de journalen of de kaarten mist, doch waar beiden aanwezig zijn

¹ N°. 494 der Inventaris der kaarten. Eerste gedeelte R. Archief.

kan dikwerf de een den ander toelichten. Uit dien hoofde hebben wij gemeend dat het nuttig kon wezen en het journaal en de kaart van den tocht van Keyts als bijlagen op te nemen; want hoewel het ons blijkt dat Valentijn kennis heeft gehad van het journaal, is het ons tevens bij de vergelijking in het oog gevallen, dat hij slechts een uittreksel daarvan in zijn werk heeft opgenomen, en dat dit vooral wat het zeevaartkundig gedeelte betreft, zeer onvolledig door hem wordt medegedeeld.

Ziehier de aanleiding tot den tocht van Keyts. Sedert een aantal jaren in het Gouvernement van Banda werkzaam, het laatst als koopman en opperhoofd van Poeloe Ay, was zijn diensttijd in 1677 verschenen en gaf hij den Gouverneur Quaelberg te kennen dat hij naar Batavia wenschte te vertrekken. Het mocht den Gouverneur gelukken hem op zijn eerst opgevat voor-nemen om den dienst der Compie. te verlaten, te doen terug-komen, en zelfs voor het Banda's Gouvernement te behouden; hij stond hem echter toe een springtochtje naar Batavia te maken. Met eene zeer goede aanbeveling van den Gouverneur aan de H. R. voorzien, waarin hij bijzonder er op wees, „dat hy door lange aenhoudende opmerckingen goede kennis van den toestand deser gewesten had” vertrok Keyts met het schip Outshoorn naar Batavia waar hij den 6den October ter reede kwam. Zijn ontvangst was zeer voldoende, en toen hij de H. R. een verhoog over den handel op de kust van Nieuw-Guinea had overgeleverd ¹, besloot deze hem een tocht derwaarts te laten doen. Men verleende hem den rang van opperkoopman, terwijl zijn tractement zou worden vastgesteld na de terugkomst van zijne reis, en dit in verhouding van den meer of minder gunstigen afloop daarvan. In de brieven naar Banda werd in dien geest geschreven, en de Gouverneur verzocht hem van eene Instructie te voorzien en zooveel mogelijk behulpzaam te wezen, opdat de goede uitslag hierdoor mocht worden bevorderd.

Keyts scheepte zich op den 11den Januari 1678 in op het schip Saxenburg en was den 17den daaraanvolgende te Banda terug.

Van zijne Instructie voorzien, vertrok hij met de jachten de Rogh en de Spiering den 19den Juli van Banda, ter opvolging

¹ Dit verhoog is niet aanwezig, doch het blijkt dat daarin behalve over den slaven- en massooi handel, sprake was van parelreven, steenkolen en tin.

van den hem opgedragen last. De sloep de Pisang was eenige dagen vroeger van Banda vertrokken; deze had den reeds meermalen genoemden tolk Borry aan boord, terwijl de stuurman van dit vaartuig in last had Keyts op Goram af te wachten.

Ten einde in geen herhalingen te vervallen, verwijzen wij onze lezers naar het journaal; enkele bijzonderheden wenschen wij hier echter eenigszins te bespreken en wel ten eerste wat de kaart betreft. Deze heeft een groote van 0,52—0,74 m., de schaal is van 45 Mijlen = 115 mm.; de breedte graden zijn er op aangeteekend tusschen 1° en 12° Z. De koerslijn door Keyts gevolgd op de uit- en terugreis is er op aangegeven; de kaart is gekleurd. Wanneer wij deze kaart met eenigen van lateren tijd vergelijken, dan ziet men daaruit dat de kust te noordelijk is gelegd, en geeft dit soms tot 1° verschil, b. v. het eiland Caras in de Rijckloft van Goens baai, ligt volgens de M. S. kaart op 2° 50' ZBr., op de kaart in Melvill's atlas komt dit eiland te leggen op 3° 30' ZBr. Wij mogen derhalve dit verschil wijten of aan den vervaardiger of copieerder der M.S. kaart, want het journaal van Keyts heeft voor de breedte van de Rijckloft van Goens baai 3° 26', wat slechts een verschil van 4' oplevert.

Daar de reis van Keyts van Onin langs de kust om de Oost wordt vervolgd, zoo vindt men op de M. S. kaart de namen der eilandjes die ons gedeeltelijk reeds uit de reis van Borné bekend zijn, benevens die der drie baaien door Keyts benoemd, namelijk de Rijckloftsbaai, de Speelmansbaai en de Quaelberghsbaai; hiervoor heeft de kaart bocht.

De tweede der hier genoemde baaien — de Speelmansbaai — brengt ons in de noodzakelijke verplichting eene fout te herstellen door de Indische Commissie begaau, die in 1858 onder anderen een gedeelte der Z.W. kust bezocht, opgenomen en in kaart heeft gebracht. ¹ Deze baai wordt door de Commissie ten onrechte beoosten het eiland Adie of Wesel in kaart gebracht, terwijl ze ten Westen daarvan ligt.

Wij lezen dan in het rapport in substantie: dat de Etna na de reede van Amboina op den 20sten Maart 1858 te hebben verlaten, den 22sten of twee dagen later op de Noordkust van het eiland Adie ten anker kwam. De Karoefa-rivier, de Kam-

¹ Nieuw-Guinea, Etnographisch en Natuurkundig onderzocht en beschreven enz. In de Bijdragen van het Kon. Inst. voor T. L. en V. K. V. N. I., N. V., 5de Deel, 1862.

raobaai, de bocht van Kaimani werd bezocht, terwijl op den 2den April besloten werd om den volgenden dag eene reis met sloepen te ondernemen naar de aan de Westzijde der Tritonsbaai, achter het eiland Namototte gelegen baai, welke zich op een paar mijlen Zuid-Oostwaarts aan de bocht van Kaimani aansluit — en onder den naam van Telokh Bitjara bekend is. De heeren van der Goes en Croockewit begaven zich met den luitenant ter zee der 2^e klasse, Mac-Leod, in den vroegen ochtend van den opgemelden dag derwaarts met twee sloepen, en bevonden dat deze baai geen andere is, dan die welke volgens Valentijn ¹ en Dr. Salomon Muller ² in 1678 door den opperkoopman Keyts ontdekt en ter eere van den lateren Gouverneur-Generaal Speelman „de Speelmansbaai” genoemd is. Deze baai ligt op 3° 50' ZBr. en 133° 56' O. L. van Gr.

Wij zien uit het vorenstaande dat de daarin genoemde baai ligt aan de westzijde der Tritonsbaai — de Moordenaarsrivier? der M. S. kaart — achter het eiland Namototte; maar dit is de Quaelberghsbaai van Keyts en niet de Speelmansbaai. De Commissie beroept zich op Valentijn en Muller ³, doch indien zij deze met oplettendheid hadden gelezen, dan zou zij zich aan deze — wij zouden haast geneigd zijn te zeggen bijna onbegrijpelijke fout — niet hebben kunnen schuldig maken. Immers wij lezen bij Valentijn, dat Keyts den 1sten September 1678 de Rijkklofsbaai verliet en op omtrent 12 mijlen Z. en Z.Z.O. van deze baai, een andere vond, die hij om hare schoonheid en om 't gemak dat hij er vond de Heer Speelmansbaai noemde enz. Den 7den vertrok hij uit deze bocht, stelde den koers om de Oost en kwam den 11den aan den Westhoek van het Wezels-Eiland (Adie) ten anker. Den 13den verliet hij dit eiland weder, zeilde tusschen den vasten wal en drie eilandjes door, (de Wardenburgs groep) die meest bijeen en op een vlakke droogte lagen enz. Hier ontviel hem de vaste wal N. N. O. en N. (de Karoefa rivier, de Kamrao baai?) In het Noorden zag de Heer Keyts een grooten inham; hij stak O. N. O. over naar den overwal, 11 mijlen van het Wesels eiland, en kwam aan den Westzijde van een eiland (Namototte) ten anker, omtrent 1 mijl van een hoek Lauwe genaamd, achter 't welk hij volgens de oude

¹ Oud en Nieuw Oost-Indië, 3^e Deel. Bandasche Zaken.

² Reizen en ontd. in den Ind. Archipel enz., uitgegeven door het K. I. v. T. L. en V. K. V. N. I. 1ste deel.

³ Dr Muller volgt Valentijn.

kaarten de Moordenaarsrivier meende te vinden, 't geen zijn Ed. daar anders vernam. Hier vond het volk veel oesters die zeer wel op paarlemoerschelpen geleken, waarvan zij er ook eenige in Banda medegebracht hebben.

Wanneer wij dit uittreksel uit het journaal van Keyts, volgens opgave van Valentijn, vergelijken met den koers dien de Etna heeft gehouden, nadat deze het Wesels-Eiland (Adie) had verlaten, dan komen wij tot het resultaat, dat beiden denzelfden koers hebben gevolgd. Valentijn heeft kennis gehad van het journaal van Keyts, maar hij is, zoo als wij reeds hebben opgemerkt, zeer oppervlakkig en kort in het mededeelen van bijzonderheden, voor zooverre het beschrijven van het vaarwater betreft. Men heeft b. v. slechts de dagen tusschen den 7^{den} en 14^{den} hier boven aangehaald en het journaal te vergelijken om daarin niet een belangrijk verschil te vinden. Waarom de baai bij het eiland Namototte bij Valentijn geen naam draagt, hiervoor weten wij geen reden op te geven; Keyts schrijft uitdrukkelijk in zijn journaal op 15 September: „Dese bocht als synde nogh onbekent gaven wy den naem van Heer Quaëlberghs Bay „¹

« Dees bogt nog onbenaempt, en voor een yder blint,
Geeft oesters abundant, waerin men paerels vint. »

Daarentegen komt de naam van den hoek, bij Valentijn Lauwe genaamd, in het journaal niet voor.

Ook de kaart, waarvan hiervoren gesproken is, en waarop de koerslijnen door Keyts gevolgd staan opgeteekend, stemmen met het journaal overeen, al zijn de kustlijnen niet zoo geschetst, als men ze wel gaarne zoude wenschen; maar daar de namen door Keyts aan de verschillende baaien gegeven er op staan aangeteekend, kan hierin geen vergissing plaats hebben.

Men zal derhalve tot de overtuiging moeten komen, dat de naam van *Speelmansbaai*, voorkomende op de kaart G van den atlas van kaarten over Nieuw Guinea, en behoorende bij het rapport der Commissie, moet worden veranderd in *Qualbergsbocht*; en ten tweede, dat de noot 3 op blz. 21 waar men leest: „Verkeerdelyk is deze baai „² op de kaarten van Melvill van Carnbée geplaatst ten Zuid-Oosten van Kaap van den Bosch, „ kan worden beschouwd te zijn vervallen. „³

¹ Deze was destijds Gouverneur van Banda.

² Namelyk de Speelmansbaai.

³ Het hier ter neder gestelde betreffende deze baai, werd reeds door ons in de genoemde Bijdragen medegedeeld 1872, 6 Deel, 2 Stuk blz. 128—131 N. v.

Men zal derhalve bij het vervaardigen van eene nieuwe kaart van dit gedeelte der kust, er op dienen te letten om de bestaande fout te verbeteren, waarin men onwillekeurig zou vervallen, als men van de kaart door de Commissie van deze baai gemaakt, en die vooralsnog de laatst opgenomene is, gebruik maakte.

Wij zouden allicht te uitvoerig worden, wanneer wij hier alles wilden aanroeren wat er in het journaal meldenswaardig is opgeteekend, waarom wij liever onze lezers daarnaar verwijzen en maken hier slechts nog melding van het artikel steenkolen, waarover het lid der Commissie hiervoren genoemd, Croockewit³, zegt dat in het rapport van den Heer van Delden, die in 1828 als Commissaris deze kust had bezocht, melding gemaakt wordt dat op Poeloe Lakahia, niet ver van Tanjong Boeroe gelegen, steenkolen zoude voorkomen; dit werd het geachte Lid bevestigd door een Ceramschen handelaar in de Argoenibaai en later nog door den Radja van Aidoema. Had dat Lid Valentijn op fol. 63 l. c. nagelezen, dan zoude hij bemerkt hebben dat Keyts reeds daarmede bekend was voordat hij naar de kust vertrok. Welke moeite Keyts zich getroostte om te weten te komen waar die steenkolen zoude kunnen worden verkregen, hiervan kan men zich bij het lezen van zijn journaal overtuigen, men sla o. a. de dagteekeningen van 30 Juli, 9, 10, 15 Augustus en 17 September hiervoor op.

Behalve zijn journaal leverde hij nog een rapport in aangaande zijne reis; ook daarin worden de steenkolen niet vergeten; wat hij hierover zegt deelen wij achter het journaal mede.

De Gouverneur van Banda deelde o. a. den uitslag der reis van Keyts aan Robertus Padtbrugge, Gouverneur van Ternate mede; deze schreef hem den 14den Juli 1679 hierop in antwoord, dat wat het landschap Wony, door hem Ony genoemd, betrof, dit in geen der te Ternate aanwezige kaarten werd gevonden, doch hij vertrouwde dat het die landstreek zoude zijn „het sy dan vast land of eylanden, dat Noordoost van Sagiler in de kaert en den inbocht van het gebroocken land maeckt Oostwaarts van den hoek van Weda gelegen.“ Doch hoe dit ook mocht wezen, de Gouverneur was reeds te voren onderricht, dat het hetzelfde land was, daar weinige jaren geleden „die acht stucks Tidoreesche corra-corra's soo braef afgerost werden en met schande moesten vluchten, na eenige

³ Blz. 134 t. a. pl.

dooden en gekwetsten te hebben bekomen.» Men had dit op Tidor al vrij lang geheim kunnen houden voor dat het op Ternate bekend was geworden. Er lag volgens hem weinig aan gelegen — al was dit dan ook buiten weten van den Koning van Tidor — dat er eens een chaloup derwaarts gezonden werd, om met een zoet lijntje en inderminne den weg te bereiden, al was het dat het geen winst opleverde. Men kon het den naam van een vrij chaloup geven, dan] zou men weldra gewaar worden of zij vriend of vijand van den Tidorees waren; zoo men dan weder met den Tidorees verzoend was, en al was er dan iets misdreven, de schuld zou op de vrijlieden worden gelegd en de Comp^e. bleef er onkundig van. Want het was zeker, zoo men daarvan repte, dat de Tidorees niet alleen die landen, maar zich nog veel meer zou aanmatigen; hij had zich vroeger ten tijde der Spanjaarden nu en dan eens meester van Wony gemaakt, niet zoo zeer om het in bezit te nemen als wel om slaven te bekomen, zoodat zelfs de Spanjaarden — door gewoonte — een wet hadden, geen van de Papoesche slaven langer dan tien jaren in slavernij te houden, waarna zij ze weder in vrijheid stelden »als synde in geen regtschappen oorlog gevangen.»

Dit schrijven is voor ons niet onbelangrijk, daar het ons leert:

- 1°. dat de Sultan van Tidor reeds ten tijde der Spanjaarden zich nu en dan meester maakte van Ony (Wonin.)
- 2°. dat de Spanjaarden gebruik maakten van de slaven op de kust en elders geroofd, maar ook
- 3°. dat zij deze slaven na verloop van tien jaren weder vrij gaven, omdat zij ze niet als krijgsgevangenen maar als doorroof verkregen beschouwden.

De Gouverneur van Banda meent Paddbrugge de opmerking te moeten maken (25sten Juli 1679) dat het land, bij hen als Ony en bij die van Ternate als Woni bekend, wel hetzelfde land kon zijn waar de Tidorezen »eens dapper afgerost waren» maar dat de plaats, waarvan hij gesproken had, beoosten »den gebrocken hoek lag» ¹ en de bocht van Weda, op het vaste land van Nieuw-Guinea, meest schuin over den oosthoek van Ceram, alwaar de Comp^e. zoo nu en dan al slaven had gehandeld.

¹ Men noemde destijds den gebroken hoek: de eilanden Waigioe, Batante en Salvatie, dat met eene Straat van de vaste kust van Nieuw-Guinea gescheiden is.

Aan de reis van Keyts sluit zich eigenaardig aan een rapport betreffende de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea, van den verdienstelijken Historicus en Botanicus Georgius Everardus Rumphius van Amboina. Hoewel dit rapport door den druk is bekend gemaakt, is het echter verscholen in een Tijdschrift, waar wij het waarschijnlijk niet zouden vermoeden; ¹ het was ten minste aan onze aandacht ontsnapt, toen wij eene verhandeling over het leven en werken van deze uitstekenden man schreven. ² Daar wij vertrouwen dat het niet algemeen bekend is, veroorloven wij ons de vrijheid uit dat rapport datgene over te nemen wat betrekking heeft op de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea. ³

„Op het eerste punt, wat voor weinige jaren ontdekt zij op Nieuw-Guinea? dient tot antwoord: dat mijns oordeels, hier door gemeend wordt de togt van Mr. Joannes Keyts 1678 met een jacht naar het Westerdeel van Nova-Guinea, in het gemeen Onin, bij de Ternataners Woni genaamd, gezonden; waarvan ik nooit (het) dagregister gelezen heb, maar zal hetzelfde ligt te bekomen zijn bij gemelden Sr. Keyts tegenwoordig op Batavia present; alleenlijk zal ik hierbij zetten het geen ik geannoteerd heb uit het verhaal van eenige Ceram-Lauërs, dewelke jaarlijks naar dat land varen om den specerijachtigen bast massooi van daar te halen, die alleen op dat land wast, zoo veel tot nog toe bekend is, en dezelve met goed profijt aan andere Westersche natien verhandelen en dierhalven van 't land Onin langs de zeekusten goede kennisse hebben, daar bijdoende zooveel ik van de schipper en stuurlieden die (daar) met Sr. Keyts geweest zijn, gehoord heb.

„Onin of Woni dan is het westelijkste deel van Nova-

¹ Tijdschrift voor Staathuishondkunde en Statistiek door Mr. Sloet tot Oldhuis, 13 deel, 3 stuk. 1856.

² Uitgegeven door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. 1871.

³ De titel is: Antwoord en Rapport op eenige punten uit naam van zeker Heer in 't Vaderland * voorgesteld door den Ed. Heer Anthony Hurt, Directeur-Generaal over N. I., en beantwoord door G. E. Rumphius, oud-Koopman en Raadspersoon in Amboina.

* Dit was de Deventersche Hoogleeraar en Burgemeester Gisbertus Cuperus; de vraagpunten waren gericht aan den heer Hohepied..... en den Heer Cornelis Moerkerke, Fiskaal op Malakka, om die te beantwoorden.

Het rapport van R. draagt geen dagteekening, doch is voor het minst na 1685 geschreven.

Guinea¹ verdeeld in Onin Lascar of 't slaven Onin, dewijl men aldaar niets anders handelt dan eene partij magere slaven, aan gekrulde hairen en lelijkheid aan andere Papoeërs gelijk. Dit is het westelijkste of voorste deel, 't welk van Banda en Ceram het meest bevaren wordt, wiens hoofdplaatsen zijn Boema, Bati en Satraga (Tataga), bij de onzen Satagor genaamd, twee gecombineerde negorijen op Onin's Westhoek gelegen, 32 mijlen van Cerams Z. O. hoek of Keffing naar het N. O.

„Van Satraga of 't naaste eilandeke Poeloe Aas loopt de kust Z.O. wat oostelijker omtrent 12 mijlen tot Onins Z. W. hoek, Batoe Poetih dat is Witte Klip, van een eilandeke digt bij de hoek gelegen met een hooge witte klip als een kasteel, 't welk de Ceram-Lauërs, van Goram overstekende, eerst aandoen, zijnde tusschen beiden maar 16 mijlen, zoodat men van Gorams bergen met klaar weer 't hoogeland van Onin zien kan. Van daar loopt de kust O. en O. Z. N. 14 mijlen tot de drie eilanden Batur, Cani en Caras, in een triangel liggende voor eene groote baai, dewelke de onzen Rijkloff van Goensbaai, maar de inlanders Zawak noemden, alwaar 't zulk vlak land is, dat men ook van de stengen geen bergen bekenen kan.

„Tatar. De inwoonders zeggen dat in deze baai ligt Tatar, hebbende tot inwoners groote en woeste menschen, zeer verschillende van de kleine menschen op Satraga. Hier hebben de Ceram-Lauërs hunne eerste massooi gehandeld, dewelke toch aldaar schaarsch valt en omtrent een groot binnenmeer moet gehaald worden, doch dewijl het een barbaarsch en moorddadig volk is, hebben zij die plaats verlaten en zijn meer om de Z. O. gevaren, want van daar drie dagen zeilens komen ze in het tweede deel van Onin, hetwelk men Onin Coebaiy noemt in een andere baai, van de onzen Speelmaansbaai genaamd, alwaar liggen de negorijen Sangala of Segala en C'ataemin,² alwaar ook wel massooi valt, doch dewijl het mede groote, wilde en moorddadige menschen zijn, hebben zij dien handel mede verlaten. Aan de westzijde van deze baai ziet men dien wonderlijken waterval Ayer gitti gitti, alwaar een groote straal water van eene hooge, afgebrokene klip zoo geweldig in zee stort, dat het water wel een pistoolschot daar rondom stuift, doch daar

¹ Het gedeelte tusschen Straat Salvatti en den Golf van Maccluer of Vinck's golf schijnt R. onbekend te zijn geweest.

² Op de kaart van Bogaert heet een kaap benoorden Kaap van den Bosch Katoemin.

zijn andere mindere stralen, daar men met de boot gemakkelijk kan aankomen om de vaten te vullen.

„Een dag zeilens of 8 mijlen naar 't oosten ligt Coebiay's Z. O. hoek, Cumawa genaamd en omtrent twee mijlen in zee het eiland Poeloe Adi, bij de onzen Weselseiland genaamd, omtrent 6 mijlen lang Z.O. en N. W. zich strekkende; meest vlak doch vol boschagien, mede bewoond van een ontrouw en boosaardig volk, die meest visschers zijn.

• „Van Cumawa ontvalt hun de kust naar 't N. O. en maakt alsdan in 't Noorden een diepen inham, bij de onzen Qualbergers bogt genaamd, van dewelke men niet weet of een besloten bogt zij. 't Laatste is waarschijnlijk, omdat die Sr. Keyts volk denzelven wel zeven mijlen opgeroeid er nog geen doortogt gezien, een stil water en geen uitvallenden stroom vernomen hebben, waaruit men gissen kan dat beide de voorname deelen van Onin, als 't resterende Nova-Guinea vast zijn, 'twelk even benoorden de linie eindigt in een smallen snuit, genaamd Kaap de Hoop, wiens westzijde, gelegen tegen over 't groote eiland Gilolo en de Papoesche eilanden, heet Sergile, bewoond van een roofachtig volk, grooter van statuur dan de andere Papoes, en onder geleide van de Tidorezen ons somtijds in Amboina komen bespringen om menschen te rooven, gelijk nog geschied is A. 1683, van dewelke wij een schild bekomen hebben, ongemeen groot, doch van ligt hout en met een sassagaaï of werpspies uit een geheelen stam van een boom gemaakt; wel te weten, 't zijn boomen niet boven een kinderarm dik, van een hard en zwart hout, dergelijke wij Pinani en Niboen noemen.

„Wederkeerende tot Coebiay, zoo steken de Ceram-Lauërs van daar over en voorbij Qualbergers bogt 12 mijlen Oost aan, tot Krammatotto (Namototte), een eiland omtrent een mijl van 't vaste land van Nova-Guinea gelegen, alwaar hedendaags de stapel van massooi is, weshalve Sr. Keyts ook een contract maakte met die inlanders, om jaarlijks zijn handel aldaar te drijven met massooi, steenkolen en anders; doch de inlanders door de Ceram-Lauërs opgeruid, handelden verraderlijk en sloegen zes van de onzen dood; zoodat uit dezen handel niet geworden is en de onzen van daar wederkeerden.

„De Ceram-Lauërs moeten nog al verder varen, vermits de massooi hier begint te verminderen, Oost Zuid Oost, als tusschen

* Uit geen eilanden bestaat; dat dit wel het geval is, zie men in de noot op blz. 84.

't vasteland en de eilanden Sagel, Sageleen, Caymera en Sacca iha, zijn de uiterste plaatsen, die zij bevaren. De voornoemde eilanden liggen alle omtrent een mijl van het vaste land en maken een doorgaande straat, dewelke de onzen vermoedelijk voor een rivier aangezien hebben; want de Ceram-Lauërs weten in deze gausche contrij van geene groote rivier, dewelke de onzen voor de Moordenaars-rivier wilden houden.

„Op 't voornoemde Sacca iha dan wonen de handelaars, die de massooi aan de Ceram-Lauërs verhandelen, en moeten dezelve van de wilden op het vaste land halen, en dezelve wederom ver uit het gebergte tot aan de wilden van Oerogoba, de uiterste plaats van deze landstreek; want die van Oerogoba vertellen van de Ceram-Lauërs, dat ze niet verder kunnen komen, als zijnde door een water afgescheiden van een ander land, waarop zijlieden van hunne bergen zien een geheel ander volk, daar zij niet bij durven komen: dit zullen witte menschen zijn, fatsoenlijk gekleed met wit linnen en dragen tulbanden op hun hoofd gelijk de Mooren van Goessaratte.

„De inwoners van dit geheel Nova-Guinea zijn groote, lelijke en mismaakte menschen, niet zoo zeer van natuur als door hun eigen schuld, want zij snijden de neusgaten open, en spalcken die met houtjes zoo ver van malkander, dat men schier in de keel kan zien, waaraan een ieder beseffen kan, wat mooije aangezichten dat moeten zijn, die de gevels zoo geschend hebben. Zij loopen meest naakt, behalve degeenen die op de voornoemde eilanden wonen, dewelke door den omgang met de Ceram-Lauërs en door den massooi-handel menschelijker zijn geworden en van dezelve eenige kleedjes krijgen, waarmede zij zich sober bedekken; maar aan het vaste land is 't allegaar een woest barbaarsch volk, meest naaktlopende en die men doorgaans niet betrouwen kan, tot moorden en stelen genegen, waarom de Ceram-Lauërs ook anders niet met hen handelen kunnen als van verre. Zij leggen de massooi op het strand neer, met bondels op elkander gestapeld; de stoutsten komen dan voor dag bij de vreemde handelaars, gevende met teekenen te kennen hoeveel zij daarvoor hebben willen, hetwelk bestaat in Tamboeksche zwaarden, bijltjes om de massooi te schillen, slechte kleedjes, sagoebrood, rijst en zwarte suiker; doch de rijst en suiker moet men ze vooruit geven om ze gewillig te maken, in 't bosch te loopen en de massooi te halen. Men kan gansch geene regering, order of godsdienst

onder hen bespeuren, levende onder malkanderen als beesten. Die op de eilanden wonen maken huizen, en eenige gedaante van dorpen, zettende de huizen meest op stijlen, redelijk hoog van de aarde; aan land hebben zij slechte huttekens, met bladeren bedekt, als varkenscotten. Daarin liggen onder malkander menschen, honden en varkens op den grond neêr in 't mulle zand. Anders smijten ze het hagje maar neêr, daar ze maar wit zand vinden. Zij zullen meer rouw bedrijven over 't afsterven van een hond, dan over hunne moeders. Hunne doode honden en varkens begraven zij, maar hunne overleden vrienden niet, dewelke zij op hooge klippen leggen, door regen en zon laten verteren, tot dat er niet anders resteert dan de witte beenderen, die zij dan, nog eindelijk, als 't hun in den zin komt, begraven.

„Hun kost bestaat meest in visschen, waarvan hunne zeeën rijk zijn, oebieswortelen en pisang. Een sagoboom hebben zij niet, of weten geen brood daaruit te bereiden; hunne wapenen zijn houten werpspiesen, plompe en lange pijlen, item een harde blauwe steen als arduinstein, gefatsoeneerd als een donderkeil, te weten aan beide einden toegespitst, in de midden met een gat, daarin ze een houten steel steken, en daarmede elkander de luisen ¹ dootslaan, dat er den geheelen kop met eenen slag aan stukken vaart.

„Hoe verder men aan de Z. komt, hoe grooter, wilder en lelijker menschen men vindt, inzonderheid van Sacca iha tot Oerogoba toe. Een zekere Bandasche chaloup aan dat land wezende, 'twelk omtrent Oostelijk van Aroe ligt, hebben aldaar zoo groote menschen bevonden, dat een kerel een zeker matroos van ons volk bij den mouw greep en hem slingerde, als of het een kleine jongen was, doch hij werd van de onzen nog gesalveerd.

„Bezuiden dit land loopt een groote hoek om de Noord, in de kaart Kabo Falso genaamd; bezuiden dezelve staat de Drooge bocht, alwaar men gist dat Nova-Guinea van het andere Zuidland afgescheiden is, door een straat in de groote Zuidzee uitkomende, hoewel ons volk wegens ondiepte daardoor niet hebben kunnen geraken en dierhalven nog onzeker is, of deze straat doorgaat. Immers in de oude Portugeesche kaarten vindt men Nova-Guinea als een eiland geteekend met den naam Ceiram.”

¹ Zoo staat in het M. S. zegt de redactie en voegt er bij, dat 't geen zin oplevert.

Tot dusver het rapport. Zooals men bij het lezen daarvan zal hebben bespeurd, bevat het veel belangrijks over dit gedeelte der kust van Nieuw-Guinea en wordt het journaal van Keyts daardoor merkelyk aangevuld.

§ 16. Augustijn Dirksz. 1679.

Omstreeks dezen tijd (1678) kwam de H. R. te Batavia het gerucht ter ooren, dat er op de ZBr. van $7^{\circ} 55'$ Z. O. ten O. 27 mijlen van den Zuidhoek der Aroe-eilanden, vier eilandjes zouden liggen, die met parelreven waren omringd. De zegsman was de vrij-stuurman Jurriaen de Graaff. ¹ Naar aanleiding hiervan werd de Gouverneur van Banda gelast daarnaar een onderzoek te laten doen; deze bestemde hiervoor de chaloup de Pisang onder het bevel van den stuurman Augustijn Dirksz., dezelfde die het jaar te voren den tocht met den opperkoopman Keyts had gedaan, den boekhouder Barent Cop en den sergeant Lucas Claesz.

Bij hunne Instructie werd hun gelast, alles in het werk te stellen om de hierboven genoemde vier eilandjes op te zoeken, en, zoo ze werden gevonden, nauwkeurig onderzoek naar de parelbanken te doen; waren deze aanwezig, zoo moesten ze zorgen dat al de parels die er gevischt werden in handen der Compe. kwamen, waarmede ze groote eer zouden behalen en niet minder profijt; „want wy verseecken al voor hunne te doene getrouwe diensten eene genoegsame vergelding.” Verder wordt hun de wijze opgegeven om op eene gemakkelijke manier de parels uit de oesters te krijgen.

Op die eilandjes dan alles onderzocht hebbende, moesten ze van daar ettelijke dagen in zee kruisen, heen en weder, om te zien of daar nog meer eilandjes of reven lagen.

Zoo dit was geschied, moest de steven worden gewend naar het Zuidland, dat men zoo zuidelyk mogelijk moest trachten te bezeilen, als het doenlyk was op 12° , „om te vinden en te doorsnuffelen seecker groote rivier leggende op die breedte en de lengte van $160\frac{1}{2}$ graden, daer men bequamelyk met kleyne jachten in wenden, draeyen en laveren can, volgens de beschryving van den Commandeur Abel Tasman, die de kust van Nieuw-Guinea en de gansche binnenkust van het Zuidland rondgevaren heeft (1644).”

¹ Een Stuurman niet in dienst der Comp. maar bij partikulieren varende.

Was dit afgehoopen, dan moest de Pisang langs de kust van Nieuw-Guinea over Caras naar Banda terugkeeren, onder nauwkeurig en voorzichtig onderzoek zooveel doenlijk van alle eilanden, rivieren en reven die men in het vaarwater zoude vinden. Bijzonder werd hem aanbevolen te onderzoeken of het gezegde over 't eilandje bezuiden de Moordenaersrivier, waarop steenkolen zoude moeten gevonden worden en waarvan Keyts den stuurman Dircksz. bij eene kaart nader onderricht had gegeven, inderdaad met de waarheid overeenkwam. Tevens moesten ze een nader onderzoek doen op de oesterbanken, die daar gelegen waren en waaruit een van deze oesters een parel verkregen was.

De boekhouder was wel de eerste in rang en het moest zijn voornaamste werk wezen, alle voorvallende zaken behoorlijk aan te teekenen. Maar aan den stuurman bleef het bestuur der chaloup en het bevel over de matrozen en de uitdeeling der provisien bevolen; daarentegen werd het bevel over de acht soldaten, die tot de betere verdediging op de chaloup gesteld waren, opgedragen aan den sergeant „als wesende een man van couragie en beleyd“, zonder wiens absolute toestemming, om door geen al te loshoofdige en onvoorzichtige landtochten, het volk in te groot gevaar van om hals te geraken te brengen, het geoorloofd was hetzij matrozen of soldaten ergens aan land te laten gaan. Ja, ook niet als wel gewapend en onder zijn geleide. Daar de rangen onderling bijna gelijk stonden, zouden zij zich echter niet te veel gezag den een over den ander aanmatigen, maar met gemeen overleg en eensgezindheid, de zaken tot des Comp^s eer en belang behartigen.

Ter opvolging van hunne bestemming verliet de Pisang den 21sten Maart 1679 de reede van Banda. Het journaal van de Pisang ontbreekt, doch het rapport over de reis door den boekhouder vervaardigd is aanwezig, en daar op de kaart van den tocht van Keyts, hiervoren uitvoeriger beschreven, ook de koerslijn van de Pisang staat opgeteekend, zoo stelt ons dit in de gelegenheid om beide met elkander te kunnen vergelijken. Wij herhalen hier echter dat, daar de kust van Nieuw-Guinea in de kaart te Noordelijk is gelegd, dit mede met de ligging der Key- en Aroe-eilanden het geval zal wezen.

De reis liep volgens het rapport langs de eilanden, het Vogel eiland, Seroa, Nila, Babber, Timor-Laut en Kei naar den

Zuidhoek van Aroe. Wij gelooven niet dat de koerslijn van Banda tot Key op de kaart met juistheid is geplaatst, want o. i. is de Pisang bezuiden Timor-Laut geloopt; bij gebrek van het journaal is dit echter met zekerheid niet uittemaken.

Volgens het rapport en de kaart werden de bewuste eilandjes niet gevonden¹, om de goede reden dat ze ook volgens de nieuwste kaarten niet bestaan.

Men ging nu over tot het tweede gedeelte van den hun opgedragen last, namelijk om het Zuidland op ongeveer 12° breedte aan te doen. Den 5den April werd besloten om de Zuid te loopen; ze waren toen op de gegiste breedte van 8° 56'; doch op ruim 10° breedte gekomen werden ze om verschillende redenen genoodzaakt af te houden en de kust van Nieuw-Guinea op te zoeken. Een dezer redenen was, dat, daar men sedert 22 April tot den 29sten met een O., O. ten Z. en N. O. koers en de gegiste breedten van 9° 50' tot 10° 28' op ondiep water had gezeild, den 30sten den koers om de N. N. O. werd gesteld, toen plotseling de kleur van het water veranderde, en „soo wit werd of het melck was“: dit hield aan tot den 2den Mei, toen 26 vadem werd gelood, doch deze diepte „nam soo spoedich af dat naer een quart van een glas seylens hadden 15, 6½, 8, 9, 10, 13, 12, 8, 11 en 14 vadem“; de strekking dezer droogte, voor zoo ver men het kon waarnemen, was W. N. W. en O. Z. O.

De vermelding dezer droogte door Dirksz. komt ons belangrijk genoeg voor om er eenige oogenblikken bij stil te staan, want er zouden nog vrij wat jaren verloopenen vóór wij met deze bank weder kennis maken. Dit had plaats door den Luit. ter Zee 1ste kl. D. H. Kolff der Koloniale Marine, die bijna anderhalve eeuw later met de Brik de Dourga op den 26sten April 1826 deze bank aanloodde².

Wij lezen namelijk op blz. 344 van zijne reis:

„Den 26ste (April) op den middag, stevenden wij over een hard zandplaatje. Wij draaiden bij, en bevonden daar op niet meer dan 9 vadem zand, terwijl rondom de plaat 19 en 20 vadem moddergrond was. Dit bankje heeft een kleinen omtrek

¹ Op een M. S. kaart van Modera (Nº. 479 Inv. R. A.) komt een eilandje met een bank voor op 7° 8' ZBr. en 135° 4' O. L. volgens Norie, doch door Modera niet gezien in 1828.

² Reize door den weinig bekenden Zuidelijken Molukschen Archipel en langs de geheel onbekende Zuidwestkust van Nieuw-Guinea, gedaan in de jaren 1825 en 1826, enz. Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck, 1828.

en werd door ons bepaald op 7° breedte en 136° 4' Tijdmeters lengte, en genaamd Kolffdroogte."

Dat dit dezelfde bank is van Dirksz is o. i. zeer waarschijnlijk, al bestaat er ook een merkelyk verschil in de opgegeven breedte; maar wij hebben reeds vroeger opgemerkt dat de kaart voor de breedte geen vertrouwen verdient; wat de lengte aangaat kunnen wij niets beslissen, zoo omdat op de kaart van de reis van 1679 geen lengte wordt gevonden, als — en dit mogen wij geenszins voorbijzien, omdat het door een bevoegd persoon is geschied — dat er tusschen de door Kolff op blz. 344 van zijn werk opgeven lengte, en de kaart die achter zijn reis is gevoegd een verschil bestaat van 46' dat de bank op de kaart Oostelijker is geplaatst.

Op de oude kaart is de bank of droogte van veel grooter uitgestrektheid dan op die van Kolff; waarschijnlijk is dit toe te schrijven dat door Kolff slechts een gedeelte is aangelood; maar behalve dit blijkt het tevens uit de gezeilde koersen der beide schepen, dat ze de bank niet langs dezelfde weg genaderd zijn, want terwijl de Pisang de Aroe-eilanden bezuiden passeert en langs verschillende koerssen de bank aanloopt, loopt de Dourga benoorden deze eilanden en bereikt met een Z. O. koers deze droogte.

Maar keeren wij tot de Pisang terug. Tot den 7den Mei werd er nog grond gelood, toen ze op den middag het lage land van Nieuw-Guinea op 4° 59' naar gissing drie mijlen buiten den wal in het gezicht kregen, doch daar de nacht op handen was, kwam Dirksz. op 22 vadem ten anker.

De gezeilde koersen worden sedert de Pisang de bank aangelood had, in het rapport niet opgegeven. Volgens de kaart zouden de eerste 15 mijlen om de N. W. ten N. zijn afgelegd, daarna bijna N. tot onder de kust. Waar ze land haalden is met geen zekerheid uittemaken; het journaal ontbreekt, het rapport vermeldt het niet en op de kaart wordt geen lengte aangetroffen; ook ziet men daarin op ruim een graad oostelijker nog een ankerplaats geteekend die geheel buiten de koerslijn valt. Doch hunne breedte op den middag van den 7den namelijk 4° 59' zijnde, zoo brengt ons dit volgens de kaart van Kolff ¹ en Modera ² eenige

¹ Als voren.

² Verhaal van eene reize naar en langs de Zuid-westkust van N.-G. gedaan in 1828 door Z. M. Coloniale Schoener de Iris, door J. Modera, Lt. ter Zee 2e kl. Met een kaart. Haarlem, bij Vincent Loosjes, 1830.

mijlen oostelijker dan de rivier Valsche Oetanata van den laatstgenoemde en gelegen op $4^{\circ} 48' 30$ en $136^{\circ} 55'$ L. O. Gr.

Van hier af wordt de kust om de west langs gezeild, totdat ze, na vele wederwaardigheden, zoo ook door ziekten en ontmoetingen met de inboorlingen, die juist niet altijd vreedzaam aflieden, den 23sten Mei besloten, uit eene baai, die in het rapport geen naam, doch op de kaart die van Pisangsbay draagt en waarin wij de bocht van Sacca iha meenen te herkennen, naar de Aroe eilanden over te steken, daar hulp te zoeken en het laatste gedeelte van hunne Instructie te volgen. Doch dit mocht hun niet gelukken; een felle stroom deed hen beneden deze eilanden drijven; ze werkten nog wel eenige dagen op tusschen deze en de Kei-eilanden, maar waren, daar ze reeds eenige dooden en vele zieken hadden, genoodzaakt, toch reede te moeten zoeken, die ze voor Orrika, een negorij op Kei's Z. W. kust op den 31sten Mei vonden, maar den volgenden dag verzeilden tot voor de negorij Mara.

Hier bleven ze tot den 22sten Juni, toen de Pisang het anker lichtte voor Banda „hoewel de officieren noch self te roer en te waeck moesten gaen.“ Vijf dagen later ankerde de Pisang voor het kasteel Nassau.

Hoewel het doel, waarvoor deze tocht werd ondernomen niet bereikt werd, heeft hij toch voor den aardrijkskundige waarde, want het vaarwater tusschen de Aroe-eilanden en de Zuidkust van Nieuw-Guinea werd hierdoor beter bekend. Het is evenwel te betreuren dat, daar ze langs een betrekkelijk groot gedeelte der kust hebben gezeild, zoo weinig namen aan baaien, kapen enz. hebben gegeven; want de Pisangsbai en Waterplaats zijn de eenigste die op de kaart voorkomen, terwijl het rapport er in het geheel geen noemt.

§ 17. 1680—1700.

Den 13^{en} Mei 1679 werd er door de regeering te Banda aan de H. R. een voorstel gedaan, om te onderzoeken wat er verder op de kust van Nieuw-Guinea in het belang der Comp. zoude kunnen worden ondernomen, om nariet te bekomen van de specerijboomen, den handel enz.; daar het niet genoeg was om langs de stranden te loopen, gelijk de H. R. zelve aangehaald had in een brief van 29 November 1644, omtrent het verrichtte van den Commandeur Abel Tasman, moest men

gewapend landwaarts in gaan, waartoe geen groote macht noodig zoude wezen. Zij stellen daartoe voor te nemen 50 à 60 Nederlandsche militairen en 100 à 150 Dammerezen — inboorlingen van het eiland Damme — die hiertoe wel vrijwillig zouden te bekomen wezen „en te beter syn om den weg te ontdekken“; de tocht diende in de maand December een aanvang te nemen, terwijl zij tevens om een vlotgaand jacht verzoeken.

Maar de H. R. was niet genegen aan hun voorstel gevolg te geven; ze schreven in hunnen brief ¹ in antwoord hierop: „dat sy soo om de reeds gedane oncosten; het vermoorden van den tolck Borry en het vermoorden van vier Europeanen op Namototte, de uitgestane gevaren ter zee, van swaer weêr, droogten en reven; te land van ysselycke gedrochten van menschen enz.“, niet kunnende bedenken dat er eenig voordeel voor de Compe te behalen zij, in Rade van Indië goed hadden gevonden de vaart naar derwaarts voor de Compe te staken, en aan de Bandasche burgers over te geven om hun gewin daarmede te doen, terwijl hun verboden werd den tocht te landwaarts in te laten ondernemen ².

De Bandasche regeering had intusschen niet stil gezeten; op den 4den Juli 1679 had zij met de Orang Kaja's van Keffing, Ouwan en Lakoe een contract gesloten tot het leveren van slaven van de kust, op dezelfde voorwaarden als door den Opperkoopman Keyts het jaar te voren op Ony met de opperhoofden aldaar was overeengekomen. Zij was hiertoe overgegaan, omdat men vreesde dat dit contract wel niet aan de verwachting zoude beantwoorden. Lakoe, die van de kust was gekomen, had vandaar voor den Gouverneur medegebracht een zak met steenkolen; doch ze „bevonden het niet minder als dat of er toe bequaem en van eenich gebruyck te syn“ ofschoon het wel wilde branden; maar ze kouden niet vernemen of hij Lakoe — zooals Keyts het in zijn rapport had doen voorkomen — gezind was om het eiland aan te wijzen van waar die steenkolen afkomstig waren ³.

¹ 24 Januarij 1680.

² De Gouverneur van Amboina schrijft aan dien van Banda, den 31 Juli 1681: „De vaert op Ony, door de HoogEdelen gecommandeert, is dese burgery vóór desen meermalen voorgesteld; doch heeft weynig vermaeck by hen gevonden, als te gevaerlyck, te onsecker van gewin enz.

Keyts had echter een Ambonsch schip voor Ony weggezonden.

³ Missive aan de H. R. van 12 September 1679.

Van het sluiten van het contract met de Orang Kaja's van Keffing gaf de Bandasche regeering mede kennis aan het bestuur te Ternate (25 Juli 1679) met de bijvoeging: „of er iets van belang op sal volgen leerd den tyd, en des al neen, soo is echter geenszins noodich, dat Radja Tidor daer mede gemoeit wordt, alsoo niet cunnen bespeuren, dat hy Koning iets aen dien cant te seggen of eenig ontzag heeft, synde alleen meest voor syne rooveryen op zee en bedriegelyke invasiën bevreesd.“

Bij dienzelfden brief vraagt Quaelbergh aan Padtbrugge „een party cloecke slaven, soo die op Gorontale en daeromtrent te bekomen waren.“

Het karakteristieke antwoord van Padtbrugge op dit verzoek mogen wij niet achterwege laten ¹. „Het rooven en stelen van vrije menschen,“ zegt hij, „om die tot slaven te vercoopen is soo algemeen in de groote binnensee van Tominië ² dan het anders niet en schynt, dan of die onnoosele en arme lieden eenlyk geboren waren, om voor caetsballen der geweldenaren en van het geval te dienen, en hier door is het dat men roept dat er soo veele slaven syn, en sy sullen er waerlyck wesen, soo men al dese gewelden toe- en dese arme menschen ten prooi laet. Maer nu sy onder 's Comp. bysondere bescherming sich hebben begeven en onse godsdienst aenvaerden, soo houd het op, en diend er geen slavenhandel met alle gedreven, of men steld de poort van goddeloos geweld weder open, hetgeen haer Hoog Edelen oock wel hebben begrepen enz.“

Het volgende jaar 1680 kwam op den 8sten November ter reede van Banda de Anachoda Borry, die verhaalde dat de Orang Kaja Amar in den vorigen moesson met een vaartuig naar Segalle op de kust van Nieuw-Guinea was geweest en aldaar met zoete woorden vier inwoners had aan boord gekregen, van welke hij er twee om het leven had laten brengen tot wraak, omdat ze in 1678 den tolk Borry benevens den stuurman Goossen en eenige anderen in de negorij Namototte hadden vermoord; ³ met de overige twee was hij naar Goram teruggekeerd, een hunner had hij aldaar verkocht, doch den vierde had hij ten teeken zijner overwinning naar Banda gezonden. Deze werd bij zijne komst aldaar verhoord, doch hij verklaarde in

¹ 20 October 1679.

² Aan de Oostkust van Celebes.

³ Zie het journaal van Keyts op den 18 September.

strijd met het voorgegevene, dat de Gorammers hen uit de negorij Segalle ¹ — die wel 12 mijlen van Monnetotte (Namototte) verwijderd was — uit een troep zoo als ze bezig waren met het planten van eenige vruchten gevangen genomen en weggevoerd hadden.

Omstreeks dezen tijd lagen de inboorlingen van Onin met die van het eiland Caras overhoop. Zoo had de Orang Kaja van Caras, Moffon ² een kapitein van Roema-batti, Massola om het leven gebracht, terwijl hij ook de vrouw van Radja Jeeff van Onin met geweld bij zich hield. ³

Deze oneenigheden liepen niet spoedig ten einde, want toen de Moorsche Mardijker Patty op den 20sten April 1682 met de chaloup van den burger Melis Caes te Banda kwam, van waar hij over Goram, om daar tolken aan boord te nemen, naar de kust van Nieuw-Guinea was vertrokken om slaven in te ruilen, had hij aldaar, uithoofde der oneenigheden die tusschen Onin en Caras nog voortduurden, niet meer dan 14 slaven kunnen bekomen.

Ook Lakoe was in het laatst van het vorige jaar naar de kust geweest, hij had van daar medegebracht twee man slaven, veertien vrouwen en zeven kinderen, die men — toen ze te Banda aankwamen — bij den een en ander had besteld, om wat gekoesterd te worden, dewijl het zeer magere en als uitgeteerde menschen waren. Dit waren slaven, die volgens het contract met hem en den Orang Kaja Ouwan aangegaan, door hen moesten worden geleverd en waarin ze tot nu achterlijk waren gebleven, zoodat ze nu en dan moesten worden aangespoord om hunne verplichtingen na te komen, wilde de Compe. geen gevaar loopen de 4000 Rijksdaalders aan kleeden, die ze in voorschot hadden ontvangen, te zullen verliezen.

Zoo was tot dat einde de Fiskael Adriaen van Rooyen in December 1681 naar Keffing gezonden; toen hij aldaar nog in dezelfde maand voor de negorij Kiliwaroe ten anker kwam, vernam hij van de bevolking, dat er slaven van de kust — jong en klein volk — waren aangebracht en door Lakoe en Ouwan tegen het gemaakte contract naar Amboina waren vervoerd. ⁴ Een Patti Key, die voor dezen met 's Comp. vaar-

¹ Volgens Rumphius lag deze negorij in de Speelmansbaai,

² Zie Journaal van Keys.

³ Dagregister van Banda 10 Februari 1681.

⁴ Zie Journaal van Keys.

tuigen op de kust was geweest, vroeg aan van Rooyen of de Comp^{ie}. hem nog erkende voor tolk of niet, dewijl hij nu de macht bezat, de Comp^e. in die landstreek goede diensten te kunnen bewijzen, omdat hij aldaar een Koningsdochter had getrouwd, „waerop hy seer snarcte“. Verder vroeg hij hem of hij op Keffing of wel op de kust zijn verblijf moest houden, waarop van Rooyen hem tot antwoord gaf, dat hij in persoon op Banda moest komen om dit te bespreken; doch hiertoe was hij niet te bewegen. ¹ Ten einde niet geheel en al van de Keffingers afhankelijk te zijn, had de Bandasche regeering tengevolge eener aanschrijving van de H. R. van 24 Januari 1680, met de burgers weder in gesprek geweest over het halen van slaven van Onin en waren deze daartoe niet ongenegen. ² Maar dit was niet zonder gevaar; want toen de burger Melis Caes in 1680 te Keffing met zijn chaloup lag, verhaalde men hem, dat de Keffingers hadden besloten dat ze die van de Comp^e. vaartuigen, die zonder hunne passen op de kust van Nieuw-Guinea gevonden werden, zouden aanvallen en het volk vermoorden. ³ Toen de Commissaris Padtbrugge in 1683 van Banda naar Amboina terugkeerde en Keffing aandeed, stelde hij een onderzoek in of het met de waarheid overeenkwam, doch het werd ontkend.

Maar dat de Keffingers het toch in practijk brachten, al was het niet juist een Comp^s. vaartuig, blijkt uit het verhaal van twee Makassaren, die in 1683 met een vrijburgers chaloup van Keffing te Banda waren aangekomen. Deze waren ongeveer vijf jaren geleden met een vaartuig, behoorende aan den Kapitein Chinees Wacko, van Makasser naar Coviay gezeild om massooi te handelen. Ze vonden bij hunne aankomst aldaar vier Keffingsche vaartuigen, waarvan 't hoofd was Kapitein Keliloevo; ze waren in twee partijen verdeeld.

Aan wal komende werden ze reeds dadelijk door de Keffingers aangesproken om 50 tael ⁴ goud, tot eene boete omdat ze zonder hunne voorkennis daar gekomen waren om te handelen. Na veel over en weder praten kwam men tot eene som van 20 tael terug. Maar toen ze hierop naar hun vaartuig wilden gaan, om kleeden, die tot de betaling zouden strekken, te halen, werden

¹ Dagregister als voren 6 Januari 1682.

² Missive aan de H. R. van 15 September 1681.

³ Als voren van 2 Mei 1681.

⁴ 1 Tael zwaarte goud doet $1\frac{2}{3}$ rijksd. Solor 1691.

zij — die acht in getal waren — door de Ceramers of Keffingers en die van Coviay feitelijk aangevallen, zoodat er twee man op de plaats dood bleven. Bij hun vaartuig komende vonden ze de daarop gebleven zeven personen allen vermoord en de goederen geroofd. Van de vijftien personen bleven er slechts drie over, die naar Keffing werden vervoerd en aldaar zoolang gevangen gehouden. ¹

Doch Keffingers en Papoeëzen gaven elkander niets toe in het afloopen van vaartuigen en het rooven van menschen, bood zich slechts de gelegenheid hiertoe aan. De Anachoda Borry, die van Goram ten handel op Banda kwam, wist te verhalen ² dat een Bandasch ingezeten Watroe genaamd, die in September 1684 van Kei terugkeerde, niet ver van het eiland Teeuwer door zeven Papoesche roof corra-corra's was aangevallen, die zijn vaartuig hadden overmeesterd, waarbij vier van zijn volk den dood vonden, twee hadden ze op Coesevoey en een op Goram verkocht; er waren er maar drie te huis gekomen. Hij wist te verzekeren dat de roovers op Caras, voor de groote bocht van Fattaga omtrent Roema-batti te huis hoorden, zoomede dat een voornaam Orang Kaja van Keffing Soback op Banda wel bekend, en andere mede op de roof corra-corra's waren geweest.

Twee maanden later kwam van Keffing op Banda de Orang Kaja Djoemat, die de regeering berichtte, ³ dat hij met vier corra-corra's, bemand met 200 man naar Onin was gezeild om de roovers te straffen, die de chaloup van Watroe hadden afge-loopen. Hij had vernomen dat dit feit had plaats gehad door de ingezetenenen van de negorijen Ongar en Pattaga, gelegen op twee bijzondere eilanden genaamd Batoe en Cani, dicht bij het groote land Onin, maar dat hij niet meer dan dertien gevangen had bekomen.

Maar uit een rapport van den Burger Raadspersoon Jan Gijsbertsz. en de Mardijkers Abraham en Marcus Rogiers, die in Juni 1685 met drie chaloupen naar de kust van Nieuw-Guinea voeren en van daar den 24sten Juli te Banda terugwaren, blijkt dat niet die van Caras, Cani of Batoe, de chaloup van Watroe had afgeloopen, maar dat dit was geschied door die van Roema-batti op een mijl afstand van Onin gelegen.

¹ Als voren van 2 April 1685.

² Als voren.

³ Als voren van 6 Juni 1685.

Wij laten hunne ontmoetingen op dien tocht hier volgen. Van Banda te Keffing aangekomen, verkregen 'ze de toezegging van den Orang Kaja Djoemat, dat hij met nog twee andere Keffingers hen op hunne reis naar Nieuw-Guinea zouden vergezellen. Op zijn ernstige vraag of zij wel van genoegzaam geweer waren voorzien, daar in het tegenovergesteld geval hij hun niet alleen met geweer, maar zelfs met bassen kon gerieven, bevestigend geantwoord en hem voor zijne aanbieding bedankt hebbende, gingen zij den 25sten van Keffing onder zeil en kwamen twee dagen later voor Batoe Poetih, op ongeveer 7 á 8 mijlen van Onin gelegen, ten anker. Op het verzoek van Djoemat zeilde echter de Mardijker Marcus met zijn chaloup naar Onin, en wel voornamelijk omdat hij bevreesd was, dat indien de drie chaloupen te gelijk voor Onin verscheenen, de inwoners bevreesd zouden wezen om met hen te handelen. Ze bleven derhalve dien dag en volgenden nacht aldaar liggen, zonder dat er iemand van den wal bij hen aan boord kwam.

De dreggen werden toen gelicht en de koers naar Onin gesteld. Marcus had echter die plaats niet kunnen bezeilen, want toen men hem in het gezicht kreeg, vonden zij hem nog laverende voor den wal; een uur later evenwel kwamen ze gezamenlijk voor de negorij Pataga¹ ten anker. Met uitzondering van het vaartuig van den Orang Kaja van Matabello, dat hoog en droog op strand zat, en veertien dagen vóór hen daar was aangekomen, vonden ze aldaar geen vaartuigen.

Zoodra het anker in den grond lag, kwamen een goed aantal inwoners bij hen aan boord en toonden hun alle beleefdheid en genegen te zijn om met „de aangekomen vrienden te willen handelen“, waarna men den beker eens lustig liet rondgaan, voordat ze weder naar land vertrokken. Het goede onthaal door hen aan boord genoten, gaf aanleiding dat ze den volgenden dag weder terugkwamen. De tolk Djoemat gaf hun nu te kennen dat er met den handel een aanvang diende te worden gemaakt; dit werd door hen goedgekeurd en eischten ze in ruiling voor slaven, Bilitonsche en Carimatsche bijltjes, Tamboksche zwaarden en wit lijnwaad. Daags daarna, toen ze weder aan boord terugkwamen, gaf men hun de gevraagde artikelen voor het bedrag van dertig slaven, ieder van vijf spannen lang, mits dat ze ten langste in twaalf dagen werden geleverd, hetgeen door hen werd

¹ Mogelijk dezelfde plaats, elders Fataga en Tataga genaamd.

3e Volgr. X.

aangenomen. Ons volk, ziende dat ze volgens hunne gedane beloften geen vaartuigen afzonden naar de groote bocht — de Vinck's golf — van waar ze de slaven volgens hun voorgeven moesten gaan halen, gaf hun kennis dat men niet langer dan den bepaalden tijd aldaar kon vertoeven. De Oniërs verontschuldigten zich dat ze gaarne hunne gedane beloften wilden nakomen, maar dat het in dien korten tijd onmogelijk was. Men nam hierin genoegen en vroeg hun de teruggave der reeds in voorschot verstrekte goederen; „des anderen daechs hebben de gedachte Oniërs seer pertinent alles wederom gegeven“, met nadere aanbieding dat, zoo ze nog vijf dagen konden vertoeven, zij hun uiterste best wilden aanwenden, om, was het niet het getal van 30, een minder getal slaven te leveren. Hierop werden hun nog eenige kleeden en goederen ter hand gesteld, waarmede ze vertrokken; drie dagen later brachten ze ook deze terug, als in de onmogelijkheid zijnde, hun woord te kunnen houden. Een zeldzaam bewijs hunner eerlijkheid en trouw, zooals ons in deze oorden nog niet is voorgekomen!

De Oniërs stelden hun voor, om, indien zij hen met hunne chaloupen naar de Noord-Oostkust of wel naar de groote bocht wilden volgen, zij hun daar met genoegen van slaven zouden voorzien; doch dit werd door de onzen afgeslagen, omdat de tijd, dien ze meenden uit te blijven, reeds was verstreken, en het hun voornemen was binnen weinig tijd terug te komen en dan met de Oniërs derwaarts te zeilen. Deze namen hierin genoegen, terwijl ze aannamen zooveel slaven bij hen te brengen, als ze nu in hunne negorij bij de hand hadden. Den volgenden dag brachten ze er een getal van 15 á 16 stuks, meest opgeschoten kinderen. Deze werden door hen ingeruild tegen 17 á 18 Rijksd. voor een volwassen slaaf; ze beklagen zich over den besteden prijs, want, zeggen ze, „ingeval ze hadden kunnen wachten en met hun naer de groote bocht verzeilen, een slaaf van vijf en een halve span lengte, niet boven 9 Rijksd. het stuck zouden hebben komen te bedragen.“

Terwijl zij voor Pataga ten anker lagen, verscheen aldaar op een nacht van Roema-batti een Papoesche corra-corra, die vijf Gorammers aan boord had, die de Papoeëzen op de Ooskust van dat eiland (Goram) hadden weggeroofd. Ten einde eenige inlichtingen omtrent dezen roof te bekomen, begaf zich de Mardijker Marcus naar die negorij, die op een mijl afstand van

Pataga was gelegen. Bij zijn terugkeer verhaalde hij dat hij in die negorij gezien en gesproken had 15 geroofde menschen van Goram, 2 van Kei en 10 van Aroe; dat hij daarenboven in het huis van eenen Tersobak — van vaders zijde van Goram, doch van moeders zijde van Nieuw-Guinea afkomstig — gezien had de bekkeneelen van vier Teeuwereezen, die nu ongeveer drie jaren geleden van Banda naar hunne woonplaats terugzeilende, door die van Roema-batti in zee overrompeld waren. Ze bekenden zelve dat twee van die bekkeneelen behoord hadden aan den Orang Kaja Gissa van Massawijn en den Djoeroe bâsa Camelang van Cillewouw, beide negorijen op Teeuwer gelegen. Die overrompeling was echter niet zoo gemakkelijk afgeloopen, want zij had aan vier der roovers het leven gekost, die door Camelang waren afgemaakt vóór dat ze hem meester konden worden; behalve deze bekkeneelen had hij nog in de negorij gezien twee Princestukjes, volgens hun zeggen afkomstig van een Comps. sloep. De inwoners verhaalden hem dat de Cerammers daar kwamen handelen en buskruid tegen slaven ruilden. Ze boden ook hem aan drie slaven te leveren voor een gantang¹ buskruid. Voor hij de negorij verliet, liet men hem nog twee bekkeneelen zien, het eene was van den Lonthorschen Moorschen Mardijker Watroe en het andere van den Moorschen Mardijker Bajacka van Celamme, die het vorige jaar almede op hunne terugreis van Kei naar Banda door hen waren overrompeld en dood-geslagen.

Toen Marcus van zijn uitstapje teruggekeerd was, besloten ze, daar veel van hun volk ziek werd, en ze gebrek aan water kregen, ook omdat volgens het zeggen der Oniërs aldaar een goed getal vaartuigen zouden komen, van wie men niet wist of het vriend of vijand zou wezen, den steven naar Caras te wenden, om aldaar padi en boontjes te ruilen. Doch dit werd door den Radja van Pataga, Baauw en den Orang Kaja van de negory Roema-batti afgeraden, omdat een Intji Cassing van Makassar aldaar van Ceram gekomen, voor die negorij ten anker lag, benevens nog drie andere jonken, twee van Goram en een van Ceram, waarvan de Anachoda was genaamd Grissee, die aldaar mede ten handel kwamen om katjang en boontjes te ruilen. Volgens het zeggen van Radja Baauw had hij vier

¹ 1. Gantang = 13½ Amst. pd.

corra-corra's derwaarts gezonden, om Intji Cassing van daar te doen vertrekken of wel te overrompelen.

Welke reden die Radja hiervoor had, blijkt uit het rapport niet.

Toen Gijsbertsz. en de andere ter hoogte van Caras zeilden, hadden ze wel onder den wal drie of vier vaartuigen zien liggen, doch zonder den wal nader te komen staken ze zee-waarts, en kwamen na verloop van drie etmalen op Ceram-Laut, van waar ze op den 24 Juli 1685 te Banda terug waren.

Ook uit dit rapport zien wij dat het niet alleen de bewoners der eilanden, gelegen tusschen de Westkust van Nieuw-Guinea en de Oostkust van Gilolo of Halmaheira, de zoogenaamde Papoesche eilanden waren, die op roof en buit voeren, maar dat ook de bewoners der in de Golf van Mac-Cluer of Vinck's golf gelegen negorijen, als ook die der eilanden Caras en Batoe zich hieraan schuldig maakten.

Dit gaf dan ook de H. R. aanleiding de Bandasche regeering opmerkzaam te maken (6 Maart 1686), of het niet te gewaagd was, dat de Burgers derwaarts vertrokken om handel te drijven; ze misgunden hun de voordeelen hiervan niet, integendeel ze oordeelden dat de slavenhandel groote voordeelen aanbracht en zeer noodzakelijk voor de Burgers, maar vooral voor de kultuur der notenperken was aan te merken.

De Burgers gingen inmiddels voort de kust te bevaren; van daar kwam den 9 Juni 1686 te Banda de zoon van den Chinees Lucas Jansz., die een maand te voren over Goram — om zich aldaar van tolken te voorzien — derwaarts was vertrokken.

Te Goram had hij gevonden den Radja van Caras, Moffon, die aldaar in eene groote en welbemande corra-corra was aangekomen, om met de Gorammers vrede en een nader verbond van vriend- en bondgenootschap te maken, hetgeen reeds had plaats gehad en volgens hunne gewoonte met den eed, of drinken van matakau¹ tot wederzijdsch genoeg bevestigd was. Met den Radja in kennis gebracht, deelde hij dezen mede dat hij het voornemen had naar de kust te zeilen, waarop de Radja hem de belofte deed, dat, ingeval hij vooraf naar Caras wilde gaan, hij hem weldra zou volgen en in zijn handel behulpzaam wezen, doch

¹ Waarschijnlijk het drinken van elkanders bloed, uitvoerig door Keyts in zijn journaal beschreven.

dat er voor ditmaal weinig slaven in zijne negorij te verhandelen zouden wezen, en ook de massooi aan de Gorammers had toegezegd, en daarop reeds eenige goederen in voorschot had ontvangen.

Lucas Jansz. vertrok hierop naar Caras, waar hij na drie dagen zeilens aankwam; de Radja was echter nog niet verschenen.

Al aanstonds kwamen een aantal inboorlingen, van welke hij, voorzichtigheidshalve, slechts een klein gedeelte liet aan boord komen. Zij deden ten zijnen opzichte eene goede gezindheid blijken, zoodat hij zich met hen aan land begaf, en allereerst naar de water- en vischplaats werd geleid, waar hem werd aangezegd, dat hij bij dag of bij nacht vrij en onbeschoornd aan wal en in hunne negorijen en woningen mocht komen, onder toezegging en belofte, dat hem noch zijn volk eenig leed zou geschieden; gedurende zijn verblijf aldaar, drie dagen lang, was hij dan ook zeer goed bejegend en minzaam onthaald geworden.

Hij vond hier ten anker zes vaartuigen van Misoal, die er reeds eenigen tijd hadden gelegen, en na eenige weinige slaven te hebben ingeruild, naar Goram waren vertrokken „om de ingecochte cativen aldaer te verkoopen.“¹

Daar de Radja niet kwam opdagen en geen handel kunnende drijven, besloot Lucas Jansz. naar Onin te zeilen in de hoop den Radja aldaar te vinden; doch daar ten anker komende vond hij hem er niet. Ook hier kwamen een aantal inwoners met hunne vaartuigen aan boord, en vroegen hem van waar en met welk doel hij kwam. Hij antwoordde: van Banda en met een goed doel, dat niet anders strekte dan om op de kust en elders handel te zoeken. Men raadde hem aan dat hij verder tot recht voor de negorij Roema-batti moest loopen, omdat daar waar hij lag geen goede ankerplaats te vinden was. Doch voor deze negorij vruchteloos getracht hebbende eenige slaven te bekomen en handel te drijven, lichtte hij het anker en zeilde verder de bocht (van Vinck of Mac-Cluer?) in, tot voor de negorij Fataga, waar hij door Radja Baauw meermalen werd bezocht en aan land genoodigd. Deze toonde hem in allen deele genegen te wezen en met hem te willen handelen; hij verkreeg dan ook van hem 13 stuks slaven, die tegen wit linnen en Tamboksche zwaarden werden ingeruild.

Zes dagen had hij reeds voor Fataga gelegen en zijn vertrek

¹ Van captieven, gevangenen.

nog niet bepaald, in de hoop van nog eenige slaven te ruilen of eenige andere handelsartikelen te bekomen, toen hij door een van de door hen geroofde Gorammers gewaarschuwd werd wel op zijn hoede te wezen, daar hij vernomen had dat Radja Baauw met de inwoners van Roema-batti overeen waren gekomen, om des nachts, wanneer de kans hun gunstig scheen, de chaloup onverwachts te overvallen en af te loopen.

Op dit bericht — hetzij dan waar of onwaar — dacht Lucas Jansz. het ongeraden zijn vertrek langer uit te stellen; tegen het vallen van den avond lichtte hij het anker en zeilde naar Goram, om de van daar medegenomen tolken te ontschepen.

Daar ter reede komende vond hij Radja Moffon van Caras aldaar nog ten anker liggen. Toen hij dezen bezocht, gaf de Radja voor reden van zijn langdurig verblijf op, dat hij wel op weg naar Caras was geweest, doch het slechte weder had hem genoodzaakt naar Goram terug te keeren. Na een etmaal ter reede vertoefd te hebben, lichtte Lucas Jansz. het anker en zeilde naar Banda.

Nog kwamen in dezelfde maand (Juni) van de kust te Banda de Mardijker Marcus Rogiersz. terug, die op den 25sten Mei met de Burgerhandelaars Jan Gijsbertsz., Jan Swart en Abraham Rogiersz. derwaarts was vertrokken, en den 28sten daaraan volgende almede voor de negory Fataga waren verschenen. Aan wal komende vonden ze de negorij verlaten en de bevolking naar het gebergte gevlucht. Ze besloten nu om naar Roema-batti te zeilen en te zien of aldaar iets voor hen te handelen viel; doch den volgenden morgen aan het door hen opgevat voornemen gevolg willende geven, zagen ze een groote menigte volk op het strand, zoodat ze het gebergte verlaten en de negorijen wederom betrokken hadden. Andermaal gingen ze nu aan land, en met de Hoofden in gesprek komende, vroegen deze werwaarts de reis en welke hunne meening was, dat zij nu buiten gewoonte zoo sterk en met vier chaloupen te gelijk voor hunne negorijen waren gekomen; ze waren bevreesd dat dit met een kwaad oogmerk was geschied en niet anders beoogden dan om hen te beoorlogen. Dit was dan ook alleen de reden geweest, waarom zij naar het gebergte gevlucht waren.

Nadat de onzen hun de reden van hunne komst hadden bekend gemaakt, en gezegd dat zij in het geheel niet bevreesd behoeften te wezen, toonden zij zich genegen om met hen te handelen en namen aan zooveel slaven als zij in hunne negorijen bijeen hadden te zullen brengen. Het gevolg hiervan was dat

ze in 14 à 15 dagen, 22 stuks slaven, meestal opgeschoten kinderen, voor linnen, zwaarden en Bilitonsche bijltjes konden inruilen. Intusschen was de Mardijker Marcus Rogiersz. met een Orembaai naar Roema-batti gevaren om te zien hoe de zaken aldaar stonden. Bij zijne aankomst vernam hij dat de Christen Chinees Lucas Jansz. met zijn chaloup daar ook geweest en voor eenige dagen weder was vertrokken. In gesprek met Radja Baauw komende, zeide deze tot hem, dat hij wel Hollanders, maar in geen geval Chinezen of andere natiën bij zijn negorij of stranden wilde gedoogen. Hij zeide Marcus ronduit, dat hij het voornemen had gehad Lucas Jansz. des nachts onverwachts te overvallen en hem met zijn volk te vermoorden; „dit voornemen had hy echter niet ten uitvoer kunnen brengen omdat hy onverwachts was vertrocken;” hierdoor alleen was hij de handen van deze moorddadige menschen ontkomen.

Nadat Marcus weder op Fataga teruggekomen was, en daar er verder voor den handel niets meer te doen viel, besloten ze tot hun vertrek. Na aan den wal van de Hoofden afscheid te hebben genomen, verlieten ze de kust; de drie Burgerhandelaars naar de kust van Ceram, de Mardijker naar Banda.

In de volgende maand Juli kwam de Misties Burger Carsten Jansz. van Onin te Banda, medebrengende zes stuks slaven, twee mannen, twee vrouwen en twee kinderen. Ook hij was door de bevolking doorgaans wel bejegend en vriendelijk onthaald. Den 7^{den} Augustus kwam hij andermaal van de kust, en bracht van daar mede 93 stuks slaven, meest allen opgeschoten kinderen van vijf en zes span hoogte.

Terwijl hij aldaar lag, waren de bewoners van de negorijen Aragoeni en Fataga met elkander in oorlog; die van de eerstgenoemde negorij hadden die van Fataga in hun eigen kampong komen bestoken, zeven menschen doodgeslagen en vier á vijf personen gevankelijk weggevoerd. Hij was echter evenals de vorige reis door hen wel bejegend, dagelijks aan land geweest en had met hen gegeten en gedronken. Toch bleef de H. R. den Gouverneur in hare brieven vermanen, dat de Burgers in deze vaart voorzichtig moesten wezen, zoo als blijkt bij haar schrijven van den 21 Februari 1687. „Men zal — zoo schrijven ze — de Burgers naar Nieuw-Guinea varende, telkens moeten recommanderen op hunne hoede te zijn. Want hoewel (zij) in het afgelopen jaar overal wel onthaald

zijn, zoo zullen zij echter in gedachten houden, het ongeluk, dat hunne medeburgers weleer door de wreedheid der inboorlingen overgekomen is; en hun door dit beleefd onthaal wel eens gebrouwen konde worden voor dat zij er om zouden kunnen denken." Het jaar 1688 ging dan ook niet voorbij zonder dat er weder een dergelijk ongeluk had plaats gehad.

In de maand Mei van dat jaar kwam de *Anachoda Auwen* van de kust van Ceram te Banda ten handel, die het bericht medebracht, dat een vaartnig van Keffing van de negory Kili-lauw naar de kust ten handel om massooi was gevaren en aldaar door de inwoners van Coveay bij nacht verradelijk overvallen was, en al de opvarenden 23 in getal, hadden dood geslagen; de redenen, die hiertoe aanleiding hadden gegeven, waren echter onbekend gebleven.¹

Toch scheen dit de Burgers niet af te schrikken, want nog geen maand later — op den 3 Juli — leest men in het dag-register het vertrek naar de kust van de Burgers Marcús Rogiersz. en Patti Moor "om aldaer den slavenhandel nogmaels te ondernemen". De berichten, die ons van nu af aan voorkomen, behelzen over het algemeen genomen niet veel belangrijks. Van tijd tot tijd vertrokken er nog vaartuigen, zoo van de Banda-sche burgers als van Ceram naar de kust, die met een gering getal slaven en eenig massooi van daar terug komen, maar belangrijke ontmoetingen of voorvallen teekenen ze niet op.

De rooftochten der Papoeëzen echter nemen in dit tijdvak ongemeen toe, waardoor de kusten van de Aroe- en Kei-eilanden zeer onveilig werden gemaakt; doch niet alleen dat ze zich tot deze eilanden bepaalden, maar Ceram, Keffing, Goram, de Banda groep tot aan de Tenimber eilanden, hadden mede van den overlast dezer roovers veel te lijden. Het eiland Massoal (Misoal) rustte vooral roof corra-corra's uit, en zij deden onder het bevel van vier hunner Hoofden veel kwaad. Ze voeren dikwerf in grooten getale ten roof; zoo berichtte o. a. de gezagvoorder van de chaloup van Sr. Hardekop, die in het voorjaar van 1689 van Kei en Teeuwer te Banda kwam, dat omtrent Kei ruim twintig stuks Papoesche corra-corra's zwierven, en van Couwer 13 inlanders hadden geroofd; vijf dezer corra-corra's hadden een inlandsch vaartuig hardnekkig vervolgd, tot dat het hun eindelijk gelukte zich op Klein Kei te redden. In 1694

¹ Missive van de H. R. van den 14 Juni 1688.

kwam te Banda van Groot Kei een vrijgegeven slaaf van een Amboineesch burger, die vóór 30 jaren op zekeren avond uit den tuin, waarin hij werkte, door een Papoesche corra-corra met 19 man bemand, werd opgepakt en naar het eiland Misoal gevoerd, nadat de roovers te vergeefs hadden getracht hem op Keffing te verkoopen.

Te Misoal had hij zijn onderhoud verdiend met het maken van Seros (vischkorven). Na een verblijf van 9 jaren was hij met nog een ander geroofde — die op Groot Kei te huis behoorde — met een schepprauwte van daar ontvlucht; ze waren behouden te Lahar op Kei aangekomen met een man en twee vrouwen, die zij ook aan het strand hadden opgevat; na het sterven van zijn medemakker was hij naar Elad vertrokken, en eindelijk kwam hij, na een verblijf van ruim tien jaren op deze eilanden, met den Misties Burger Pieter Jansz. te Banda aan.

In 1697 werden door den Gouverneur van Ternaten, Pieter Rooselaer en Thomas Laps naar den koning van Tidor gezonden, om te klagen over de rooverijen van Kitjil Boelam en anderen, die met tien vaartuigen op Onin 60 en op Kei 13 personen geroofd en deze op Goram hadden verkocht.

Hierop had de Koning geantwoord, dat het Opperhoofd van Kei, Falaboeka Balebaba genaamd, aan den Vorst van Misoal had verzocht geadsisteerd te mogen worden met tien corra-corra's, ten einde daarmede het volk van de negorij Iri of Wawanama, op het vasteland van Nieuw-Guinea gelegen, te straffen, omdat ze zich tegen het volk van Kei hadden verzet.¹ Dit was geschied; ze waren daarvoor vereerd met een koperen bas, een gong en tien stuks kleeden, zonder dat ze iemand van 's Compagnies onderdanen hadden beleedigd of van hen beleedigd waren; alzoo het volk van de Patanische corra-corra's niet door 's Compagnies, maar door het volk van Wouin, bij de onzen Onin genaamd, en eigen onderdanen van den Koning² waren gedood en de overige op Keffing verkocht. Het scheen dus dat hij in zijn recht was. De Koning verontschuldigde zich verder over andere voorgevallen rooverijen, en het kwam aan Rooselaer voor dat de Koning geen plan had om ze te straffen.

¹ Een ander bericht zegt: »Die van Massouwal hebben de negorij Iri of Wawanama overweldigt, omdat zij twee prauwen met volk van de Patanders sterk zestig personen hadden gedood.

² Zie hiervoren blz. 81.

Den vermoedelijken moord van den onderkoopman, Pieter Alsteyn en zijn gezelschap, die door de bewoners van de negorij Mafoort, ¹ op den vasten wal van Nieuw-Guinea gelègen, zou zijn geschied, zou hij laten onderzoeken en zoo die werd bevestigd, de daders en complices met den dood straffen.

Deze onderkoopman was in 1696 uitgezonden ter ontdekking van de Laloegas eilanden.

§ 18. 1700—1795.

In de Memorie van overgave van het Gouvernement Banda, door den Gouverneur Coyet aan zijn opvolger Cornelis Stull, op den 18 April 1701, wordt met geen enkel woord melding gemaakt van Nieuw-Guinea of de Papoesche eilanden; wel daarentegen van de Gorammers en Keffingers, waarover hij zich o. a. in de volgende bewoordingen uitlaat: „dat het zijn stoute bedriegers, die de lorrendraaiers die van de West komen, steunen en hen lijfberging verschaffen.” Dit ziet voornamelijk op den sluikhandel in specerijen, die veelal door hunne tusschenkomst met de zoogenaamde lorrendraaiers gedreven werden.

Maar er waren ook geruchten verspreid dat Europeesche en wel Engelsche schepen zich van tijd tot tijd in dat vaarwater vertoonden, ² en zich mede op deze of gene wijze specerijen verschaften om die in Europa aan de markt te brengen. In onze volgende gedeelten komen wij meer uitvoerig hierop terug. Om zich van de waarheid te overtuigen of zich omtrent Nieuw-Guinea of de nabij gelegen eilanden, Engelsche schepen ophielden, werden zoowel de Gouverneurs van Banda als Ternate door de H. R. gelast, van tijd tot tijd dat vaarwater te laten doorkruisen, en tevens naar het aanwezig zijn van specerijboomen onderzoek te doen.

Af en aan werden dan ook daartoe eenige vaartuigen afgezonden. De Galjoot de Leeuwerik, die met de chaloup Commer

¹ Te Masses, negorij op den vasten wal van Nieuw-Guinea, was vermoord de onderkoopman Pieter Alsteyn, een slaaf ontkomen en verkocht aan die van de negorij Maffore en door dezen aan den Koning van Salawaty 1703. Ternaten. Het bleek later dat die moord op Salawati had plaats gehad.

² In 1700 waren de Engelschen op Noesa Foedi of P. Pisang, onder N. G. gelegen, geweest, doch door den inlander met geweld afgewezen.

Twee jaren later zouden er volgens ingekomen rapporten, weder twee aldaar zijn verschenen en naar specerijen geïnformeerd hebben enz.

in het begin van het jaar 1703 derwaarts was gezonden, bevond zich in het begin van Maart op de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea. Toen de Leeuwerik voor Roema-batti kwam, trof het ongeluk dat de stuurman Samuel Kok, benevens de korporaal en een soldaat binnen boord werden vermoord, hetgeen volgens de ingewonnen verklaringen op de volgende wijze had plaats gehad.

Op den avond dat ze voor Roema-batti waren ten anker gekomen, was de Orang Kaja Baauw aan boord geweest en wel ontvangen. „Daer hy veinsde of hy zieckelyck was, werd hy met een soepje onthaeld en vertrock daarna weder naer de wal.”

De vier volgende dagen kwam hij terug en verkocht iederen dag een slaaf aan den stuurman Kok.

Voor de vijfde maal kwam hij weder aan boord, doch was nu vergezeld van een menigte vaartuigen, die met veel volk bemand en met pedang, assagaayen en bogen waren gewapend.

De korporaal, die den stuurman hierop opmerkzaam maakte en dit niet behoorde toe te laten, of ten minste de geweren bij de hand diende te leggen, ontving hierop ten antwoord „dat het zoo de gewoonte was van dit volk om zoo over te komen.”

De verkoop van den manslaaf ging niet vlot, en niet voor dat er nog een stuk lijnwaad bij werd gegeven, werd de koop gesloten. De Orang Kaja liet het in zijn tarre tarre (klein vaartuig) brengen, doch in plaats van nu den verkochte slaaf te leveren, gaf hij een sein met het woord ha! waarop alle de aan boord zijnde inlanders, benevens den Orang Kaja met houwens rondom zich heen sloegen, waardoor eenige van hen werden gekwetst, en de stuurman Kok met zijn eigen geweer (sabel?) door den Orang Kaja gedood en over boord werd gesmeten, benevens den korporaal en een soldaat.

De equipage, geen geweren bij de hand hebbende, verweerde zich woedend met handspaken, en hadden eindelijk het geluk, ofschoon ze allen gekwetst waren, de inlanders buiten boord te krijgen. Met het verlies van twee ankers, — het eene was in het begin van het gevecht door de inlanders afgekapt, het tweede konden ze, doordien ze zoo gekwetst waren, niet binnen krijgen, — moesten ze Roema-batti verlaten. Bovendien lieten ze nog achter den stuurman Jan Evertz. Klok, die met vier man

aan land was gegaan, om een stuk hout uit te zoeken, dat voor de schuit noodig was.

De redenen die den Orang Kaja aanleiding hadden gegeven tot het plegen van dit verraad, zou hebben bestaan, dat het jaar te voren, toen de stuurman Kok met het door hem gevoerde vaartuig de Leeuwerik op de kust was geweest, hij drie inlanders in de boeien had laten zetten en wel voor een etmaal vóór hij ze weder liet ontslaan.

De Gouverneur van Ternate van dit feit aan de H. R. bericht gevende ¹ voegt er bij, dat de boekhouder Jan van Benthem en de sergeant Frans Ernst ² hieraan mede schuldig zouden geweest zijn, daar ze als Hoofden van het vaartuig dit hadden moeten en kunnen verhinderen, te meer daar het plegen van geweld bij de instructie werd verboden. Doch zeer naïf laten ze er op volgen: „doch de Cerammers zullen er wel mede deel aan hebben „gehad door hen op te hitsen, opdat zy (de Cerammers) on- „gehinderd de sluyckery zouden kunnen voortzetten.“

Volgens een brief van de Regeering te Banda, aan de H. R. van 25 September 1703, werden de boekhouder Jan van Benthem en de sergeant Frans Ernst gestraft met deportatie en verklaard te zijn inhabel, boven de honderd rijksdaalders boete die zij moesten betalen. De adsistent Charles Wesel Thewalt, van de chaloup de Wayer, was in dien tusschentijd overleden. ³

Door den Gouverneur van Ternate werd aan de Hoofden der kruisende vaartuigen gelast „op straffe van ongenade en correctie“ zich te wachten tot het drijven van den minsten handel, om daardoor alle knevelarijen en onheilen, die er gemeenlijk op volgden, voortekomen.

De belangrijke reis van de Geelvink en zijne bijhebbende vaartuigen had in den loop van het jaar 1705 plaats; wat daartoe aanleiding had gegeven, deelen wij uitvoerig in de volgende gedeelten mede, en maken hier slechts melding van hetgeen de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea betreft.

Volgens de order door den schipper Weijland aan den stuurman van de pantjalang Nova-Guinea, de Coninck, op den 21sten Juli 1705 gegeven, moest hij — na het volbrengen van hetgeen hem was bevolen — de Geelvink wachten op Ony.

Dat de Geelvink daar is geweest, blijkt uit het rapport van

¹ 18 Mei 1703.

² Zie over hunne reis het derde gedeelte op het jaar 1702.

³ Als voren.

de Leeuwerik, die dit schip op den 1sten Augustus ontmoette en vernam, dat het zijne reis naar Ony stond te vervolgen. Wanneer dit plaats heeft gehad, wordt ons bericht door den stuurman van de pantjalang de Crab, van Dijk, die de Geelvink nabij Missoal ontmoette; uit den mond van den schipper of een der andere officieren vernam hij dat ze van Ony kwamen.

Derhalve zijn ze tusschen den 1sten en 16^{den} Augustus op de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea geweest, en wel volgens hunne kaart van dat gedeelte wat zich bevindt tusschen Ony en Vischershoek of den mond der golf van Mac-Cluer, (Vincks golf) en tusschen Visschershoek en Pantjalanghoek, die het begin vormt van Straat Salawati.

Behalve een aantal loodingen zien wij op de kaart de omtrekken van eenige reven en ankerplaatsen, benevens de namen van twee eilandjes, namelijk P. Slape en P. Pinang; de overige twee, Vals Pisang en P. Pisang zijn oude bekenden.

Bij het ontbreken der kaart van stuurman de Coninck is het niet mogelijk te bepalen of deze opname door hem dan wel door dien van de Geelvink werd gedaan.

Over het geheel zijn de betrekkingen tusschen Banda en Ternate en de vaste kust van Nieuw-Guinea, in den loop dezer eeuw van weinig beduidenis geweest; de onhandelbaarheid der bewoners en de gevaren, waaraan ze bloot stonden, schrikten hen veeltijds af om die kust te bevaren.

In 1746 ¹ berichtten Gouverneur-Generaal en Raden van Indië, dat zij de vaart uit Banda met hun pas en zeebrieven, naar de kust van Nieuw-Guinea en de Papoesche eilanden hadden opengezet onder de volgende voorwaarden:

1. Dat een ieder zich moest wachten daar zoodanig geweld te gebruiken, dat de Comp. daar „spuls“ aan kreeg, en gehouden wezen, voor zich zelfs toe te zien, zonder de Comp. lastig te vallen.

2. Men zou niets mogen openbaren van de ontdekkingen, die men daar mocht komen te doen, dan aan den Gouverneur en Raad in die provincie en aan geen ander.

3. Hetgeen van daar werd overgebracht, moest direct naar het Hoofdkasteel worden vervoerd, zonder iets te mogen terughouden.

¹ 7 September, aan de Bewindhebbers.

Hetgeen wat de Comp. daarvan noodig had, zou men aan haar ter redelijker prijs overlaten.

Op deze drie artikelen zouden de „naviganten” des gerequireerd wordende, altoos den eed moeten doen.

Zooals dit reeds meermalen had plaats gehad, ging in den beginne alles goed, zoodat de Gouverneur aan de H. R. kon schrijven, ¹ dat zij, aan wien de vaart naar Nieuw-Guinea en de Papoesche eilanden was toegestaan, zeer vergenoegd van daar waren teruggekeerd; niet slechts waren ze door de bevolking wel ontvangen, maar tegelijk verzocht geworden om jaarlijks wederom te komen, doch geen Cerammers voor tolken mede te brengen, daar die gewoon waren hen en de Compagnie te bedriegen.

De goederen, van daar medegebracht, bestonden in tripang en massooi voor den handel; verder eenige roode aarde, paarlen en zekere steenen die om de kleur en zwaarte eenig mineraal scheen te bevatten, mitsgaders zekeren bast of wortels, die genaamd werd Poelisarre.

Door zes Burgers was hiervan gebruikgemaakt; doch al spoedig veranderde deze gunstige gezindheid.

Een jaar later moest de Gouverneur aan de H. R. berichten ², dat hij op verschillende datums aan onderscheidene Burgers verlofbrieven had uitgereikt, om naar de Papoesche eilanden en Nieuw-Guinea te varen. Vier van hen hadden dien tocht gelukkig volbracht, hetzij dan — zegt hij — dat het negorijvolk, waar zij geweest waren, zachtzinniger was, of dat de Burgers zich beter naar hun humeur hadden weten te schikken dan de Bataviasche Burger Samuel Wagenaar, die door de inwoners van het eiland Carie of Caras ellendig was vermoord, terwijl zij zijn chaloup hadden verbrand. Men zeide dat zij hem eene aanzienlijke partij tripang aangebracht hebbende, hem hadden gepersuadeerd, meer volk aan den wal te zenden, ten einde de lading zooveel spoediger te kunnen innemen en dat hij zoo onvoorzichtig was geweest om slechts vier matrozen bij zich aan boord te houden.

Toen men nu bezig was de aan boord gebrachte tripang uit te zoeken, hadden ze, hun kans daartoe gunstig ziende, de gelegenheid waargenomen, hem aangevallen en van kant gemaakt benevens zijn volk zoo aan boord als aan wal, met

¹ 13 September 1748.

² 8 September 1749.

nitzondering van drie à vier man, die zij het leven hadden geschonken, waaronder zich een kleine jongen bevond, die op de walddhoorn kon spelen.

De Cerammers vertelden — hoe zeer men er geen geloof aan sloeg — dat Wagenaar het jaar te voren aldaar zijnde, geweld gepleegd en eenige inwoners vermoord had.

De Burgers Marcus Snijder en Siburg zouden het aldaar niet beter getroffen hebben, indien ze niet op hunne hoede geweest en bij tijds waren vertrokken.

De Gouverneur oordeelde het niet raadzaam vooreerst verlof te verleen en om die vaart voortzetten, voordat men betere berichten van daar had bekomen. Intusschen was door de H. R. reeds naar Banda geschreven, dat tot de bevaring van dat vaarwater aan de Burgers geene Commissiën zouden mogen worden afgegeven, tenzij eene zekere, door den Gouverneur te bepalen som werd gestort, als borg voor de schade die ze daar zouden kunnen veroorzaken, daarop te verhalen.

Zoo wel bij het doen der kruisingen als gedurende de jaarlijksche visite der eilanden, moest scherper toezicht worden gehouden dat door niemand van 's Comp. wegen, veel minder door hunne gecommitteerden aan den inlander enig leed toegebracht of omtrent hen onbehoorlijk gehandeld werd.

De onderkoopman Cray werd dan ook „om zyn slechte ge-
doentens en buitensporig gedrag” op een dezer tochten gehouden, voor een jaar gesuspendeerd, ofschoon het Bestuur zegt dat hij wel een geheel deportement had verdiend.

Doch sedert het ongeval aan Samuel Wagenaar in 1748 overkomen, was er door de Burgerij te Banda geen aanzoek gedaan om derwaarts weder ten handel te varen.

Sedert 1763, toen er berichten in het vaderland kwamen dat er wederom specerijen uit de Papoesche eilanden — doch meest van Wony of Oni aan den Westhoek ¹ van Nieuw-Guinea gelegen — waren voorgekomen, die naar Bonerate of Goram en van daar naar Bali of Manilha werden vervoerd, schreven de Bewindhebbers de H. R. aan, om dit met alle kracht tegen te gaan ² en dat dit door het bevaren van dat vaarwater het

¹ Het blijkt hieruit dat de Bewindhebbers nog in het denkbeeld verkeerden, dat Oni op den Westhoek van N.-G. lag, dat hun echter uit de kaart van 1705 beter bekend kon zijn.

² 29 September 1763. .

best, zou kunnen geschieden; terwijl ze hun tevens in bedenking gaven, of het niet in aanmerking zou kunnen komen » om dat » smokkehiest (Onin) van 's Comp. wegen met een voldoende » magt van volk en schepen en vaartuigen te bezoeken, en zoo » het al niet geheel en al was uitteroeijen, als dan een gevoelige » neep toe te brengen », want het maken van vestingen op plaatsen waar vreemdelingen zouden kunnen komen, kwam hun om meer dan eene reden ongeraden voor.

Bij marginale apostille van 31 Juli 1765 beantwoordde de H. Regeering dit schrijven, door met het laatstgenoemde in te stemmen; doch hoewel zij meenden dat een tocht naar Onin met een toereikende macht van volk en schepen wel niet ondienstig zou wezen, zoo zou het tevens ook groote kosten veroorzaken, behalve nog dat die nu reeds twee malen al in 1744 en 1762 op eene zoo noodlottige wijze waren afgeloopen, en een dergelijk lot hun ook nu weder zou kunnen treffen.

Hoewel de Gouverneur Schoonderwoert gaarne aan het verlangen van de H. R. wenschte te voldoen, en hierover met den Koning van Tidor beraadslaagde, stuitte het echter telkens af, dan om deze dan om een andere reden, doch de voornaamste oorzaken lagen in de onwil en de onmacht van het Tidoreesch bestuur, ofschoon de tijdsomstandigheden daarop wel eenigen invloed uitoefenden.

In het verbaal door den Gouverneur Valckenaar aan zijn opvolger in het bestuur te Ternate, Thomaszen overgegeven¹, zegt hij: » Op de begeerte van Hun Hoog Edelheden had ik Onin of Wonin, gelegen aan de vaste kust van Nova-Guinea, mede gaarne van het nootengewas willen laten zuiveren, vermits de gemelde vrucht aan dezen oord van Nova Guinea groeit, en dat de inwoonders daarmede openbaren handel drijven, dezelve verkoopen aan Boeginezen, Cerammers, Mabarezen, en andere sluikhandelaars die daar komen om deze vrucht te halen. Doch de Koning van Tidor, aan wien deze landstreek behoort, heeft de voorgeslagen extirpatie dezer landen telkens onder velerlei verzochte uitvluchten van de hand gewezen², wanneer ik hun

¹ 20 Augustus 1778.

² In den brief van de H. R. van de Bewindhebbers van 30 Dec. 1775 leest men, dat de Ministers van Ternate berichten, dat die tocht was uitgesteld tot de terugkomst van een Inlandsch Vaandrig, die door den Koning van Tidor derwaarts was gezonden; doch men had den Vaandrig

daarover heb laten verzoeken. Weshalve ik niet denk dat er immer eenige mogelijkheid zal zijn om dit werk op Onin bij de hand te nemen, zoowel wegens de onwilligheid van het Tidoreesche Hof, als omdat de inwoners van dat district, door den omgang met vreemdelingen afgericht en geslepen, dit denkelijk niet zonder tegenstribbeling zullen permitteren.

Een gedurige bekruising van dat vaarwater achtte de Gouverneur het eenige middel om den sluikhandel in specerijen tegen te gaan. Doch ook hiervan kwam niet veel, omdat 's Comp. vaartuigen en volk elders werden bezig gehouden.

Bij missive van den Bandaschen Gouverneur Seidelman, onder dagteekening van medio Augustus 1784, zond deze aan de H. R. eene nadere beschrijving van Onin, ¹ doch om die door eene nog nauwkeuriger te laten volgen, zoodra hij daartoe in de gelegenheid zoude wezen. De Bewindhebbers, aan wie de genoemde beschrijving werd toegezonden, keurden bij brief van 12 December 1786 aan de H. R. zeer goed het voorstellen van den Gouverneur „om door kundige lieden nader te doen opnemen de ware gesteldheid van dit Onin en het daarbij gelegen vaste land of de bogt van Caras“, terwijl de voordeelige beschrijving, welke door den vroegeren Ternataanschen Burger Luitenant Willemsen en den Perkenier Fedder ² daarvan in 1781 is gegeven, ten eenemaal strijdt met hetgeen omtrent de landen aan die plaats doorgaans gezegd wordt, dat namelijk dezelve zeer ongezond en van slecht water voorzien zijn.“ De Bewindhebbers keurden almede goed de kwalificatie door de H. R. aan den Gouverneur verleend, „om de contracten door den Opperkoopman Keyts met die van Onin en Caras in 1678 aangegaan, des mogelijk te vernieuwen, onder zoodanige veranderingen als voor den tegenwoordigen tijd geschikt zouden zijn“, terwijl ze hopen, dat de Gouverneur van die kwalificatie een goed gebruik zal kunnen maken.

In 1795 was er aan dat onderzoek nog geen gevolg gegeven, en daar Banda op den 8 Maart 1796 bijna zonder tegenstand

daar niet willen aan land laten komen, omdat ze bevreesd waren dat hij de kinderpokken aldaar zoude overbrengen. De Koning van Tidor verklaarde echter dat de tocht wel voortgang zou hebben, maar hij moest daarover eerst beraadslagen met den Koning van Misoal, daar deze het opgergezag over Onin voerde.

¹ Niet aanwezig.

² Deze was reeds in 1784 om reden van slecht gedrag uit den dienst ontslagen; hij was nu evenwel posthouder op Keffing.

te bieden, aan de Engelschen overging, ofschoon de Gouverneur van Boeckholtz had verklaard, „zoolang te zullen vechten als het met mogelijkheid te doen zoude zijn,“ ¹ zoo kon er van nu af geen sprake zijn, reizen naar de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea vanwege de Comp. te laten ondernemen.

¹ Generaal verslag van de H. R. over 1796 aan de Bewindhebbers, van 31 Dec. 1796.